

PETRI VENERABILIS

CLUNIACENSIS ABBATIS NONI

DE MIRACULIS LIBRI DUO.

INCIPIT LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

Cum inter Spiritus sancti charismata gratia miraculorum non parvam obtineat dignitatem, utpote quæ tantam in se continet utilitatem, ut maxime per illam et mundus ab infidelitatis tenebris liberatus, et æterno lumine veritatis donatus sit; et adhuc in multorum fidelium cordibus, quibus aliquando hoc videre datur, per eam fides augeatur, spes crescat, veritas confirmetur, indignari sæpe soleo, cur ea quæ nostris temporibus proveniunt, cum non sit qui ad illa scribenda animum applicet, quæ prodesse legentibus manifestata poterant infructuoso silentio tecta dispercant. Unde quoniam nullum ad hæc nisi me cogere poteram, malui quolibet stylo ea aggredi, non pavens de præsumptione tantæ rei judicari; et, ut ante a quodam dictum est, ad tam utilem rem explicandam me magis esse volui quam neminem. Et ne diu suspensum lectorem teneam, a digniori parte incipiens, quæ de corpore Domini moderno tempore facta miracula ad me pervenire potuerunt, narrare incipiam:

CAPUT PRIMUM.

De Miraculo quod in Arvernico territorio contigit.

Erat in Arvernico territorio rusticus quidam habens alvearia, in quibus examina apum mellæam favorum dulcedinem conficere solent. Quas jam dictus rusticus aut evolare, aut emori, aut aliquo casu sibi deperire pertimescens, usus pravo sortilegorum consilio, qui diabolica operatione, etiam de beneficiis Dei maleficia facere consueverunt, et (quod est dictu intolerabile) ipsis quoque divinis sacramentis per artes magicas abutuntur, accessit ad ecclesiam, et sumpto a sacerdote (ut mos est Christianorum) corpore Dominico, illudque ore retinens, nec glutire volens, ut jam doctus fuerat, ad unum de jam dictis alvearibus, in quo apes continebantur, accessit, atque foramini, quod in eo erat ore adaptato, sufflare cœpit. Nam dictum sibi

A fuerat quod si corpore Domini ore retento apibus in vase constitutis insufflaret, nulla deinceps moreretur, nulla recederet, nulla deperiret; sed omnibus integre conservatis, de augmento fructus multo amplius quam ante gauderet. Fecit igitur ut dictum est, et ore applicito flatum ad interiora toto conatu mittebat. Cumque avidus lucri anhelitum protrahens vehementer sufflaret, ipso linguæ et aeris impulsu jactum Dominicum corpus juxta vas illud ad terram corruit. Cum ecce omnis illa apum multitudo de intimis egressa, ad corpus Domini sui reverenter accurrit, atque in morem rationabilium creaturarum de terra sublevatum, habitaculis suis cum multa veneratione, homine illo conspiciente, induxit. Quod cernens homo, aut negligens aut parvipendens quod acciderat, ad alia agenda, ad quæ domestica cura eum vocabat, gressum convertit. Sed dum iter ageret, repentino, et, ut ipse post narrabat, intolerabili timore turbatus, se nequiter egisse tandem mente sanior cogitare cœpit. Unde compunctus, imo vi interna compulsus, mox retro pedem tulit, atque in vindictam sceleris sui apes, quarum vitam opere nefario conservare voluerat, superinjecta multa aquæ violentia, enecavit. Quibus extinctis, dum intima favorum, quos sibi recondere et conservare volebat, rimaretur, ecce, (mirabile dictu!) conspicit corpus Dominicum, quod ex ejus ore lapsum fuerat, in formam speciosissimi pueri, veluti cum recens nascitur, immutatum, inter favos et mella jacere. Ad quod miraculum, ut dignum erat, stupefactus intremuit; sed quid inde agere deberet aliquandiu hæsitans, hoc apud se invenit consilium, ut eum in manibus accipiens, ad ecclesiam deferret; et quia sibi exanimis videbatur, nullo sciente, solus Deum puerulum tumularet. Quod dum aggressus esset, eumque in manibus sumens ad ecclesiam, quasi secreto tumulandum, portaret, subito ab indigne ferentis manibus invisibiliter creptus, disparuit. Quæ nu-

per gesta, ipse quidem ita per ordinem proprio presbytero, presbyter autem suo Claromontensi episcopo, ille vero mihi, ego quoque omnibus istud legentibus scribendo intimare curavi. Nec vero tanti piaculi ex toto in posterum dilata ultio fuit, sed in brevi locus ante populosus, vario casu habitatore pereunte, in solitudinem redactus est.

CAPUT II.

De quodam presbytero divina mysteria indigne tractante.

Item in Teutonicis partibus presbyter quidam, dum religiosam agere vitam videretur, et pene quotidie sacra missarum solemnia celebraret, dumque sibi minus caute provideret, hostis antiqui insidias incurrit, et in turpem, sed occultam peccati foveam, carnis delectationem delapsus est. Sanctimoniam namque quamdam dum imprimis gratia visitationis adiret, ad postremum assiduitate colloquii et incauta familiaritate allectus, miserabili casu in illam incurrit. Qui cum post lapsum ad cor redire, et quam cito resurgere debuisset, propriis facibus delectatus, diu converti distulit, et peccatum peccato adjungens, usum peccandi fecit, sicque longum funem, quo arctius stringeretur, assidue peccando contexit. Cumque in luto scelerum volutaretur, non verebatur tamen ad altare Domini irreverenter accedere, et sacramenta redemptionis nostrae, missam frequentius celebrando, temerare. Quod cum longo tempore abjecto Dei timore agere non formidaret, iram pariter et misericordiam Domini, ut subjecta declarant, erga se mirabiliter persensit. Nam cum et scelus non desereret, et sacra divina impuris manibus, ut saepe dictum est, attrectaret, contigit quadam die dum usque ad perceptionem sacri corporis Christi, totam de more missam explicasset, jamque se ad sacramenta ipsa sumenda pararet, repente caro Christi cum sanguine, tam immundum ultra non ferens habitaculum, ab ipsius jam pene tenentis manibus evanuit. Admirans ille et obstupescens, ab altari citissime missa finita recessit. Cumque indignationem Domini, tam evidentis signi ostensione, circa se commotam agnosceret, volens tamen hoc certius comprobare, secundo missam aggressus est. Cui universa ut prius peragenti, cum ad sumenda sacramenta ventum esset, simul omnia ut prius subtracta sunt. Jam vero ut dignum erat in metum, et trepidationem non modicam perductus, ut de toties repetito miraculo jam absque ulla haesitatione certissimus redderetur, tertio quoque quod jam bis contigerat, attentare veritus non est. Sed cum omnibus ut ante peractis, jam sollicitior quae apposita erant oculis observaret, et manibus contrectaret, osque ad sumendum aptaret, subito oculis, manibus, et ori, tertio invisibiliter sublata disparuerunt. Tandem igitur tam evidenti miraculo tremefactus presbyter, se pessime egisse, seque terribilem iram

A Domini incurrisse absque ulla dubitatione cognoscens, cor mutavit, et qualiter evadere a tanto periculo posset, sollicitus cogitare coepit. Ultimum ergo peccantibus remedium poenitentiam esse sciens, ad eam toto corde confugit, et proprium episcopum adiens, ei cuncta quae fecerat, quaeque contigerant cum multis lacrymis patefecit, impositumque sibi ab eo laborem poenitendi, toto animi nisu tam devote quam constanter exercuit. Jejniis namque et vigiliis, verberibus etiam et variis cruciatibus, jumentum lascivens, hoc est corpus suum, secundum Apostolum, castigans, qui concupiscentias suas sequendo reprobus factus fuerat, eas in seipso damnando, electorum numero adjungi laborabat. In qua corporis ac cordis contritione multo tempore emenso, cum ejus mentem de venia praesumere securior jam conscientia suaderet, adiit episcopum, et quid egerit indicans, utrum ut ante consueverat ad sacra accedere auderet, consuluit. Qui nondum plene Deo reconciliatum metuens, ut adhuc poenitentiae insisteret, admonuit, quatenus dignis poenitentiae fructibus Deo exhibitis, purgator et securior, congruo tempore altaris sacramenta non ad iudicium, sed ad salutem percipere posset aeternam. Acquievit ille salubri admonitioni, et ad propositum poenitentiae reversus, tota carnis ac spiritus virtute, ad fores divinae pietatis pulsabat, et spiritu contribulato lacrymisque indeficientibus iram Domini in misericordiam converti cogebat. Quid multa? Longo rursus temporis spatio in hac poenitudine transacto, ad episcopum rediit, eique ut patri secreto cuncta pandens, ut sacramentorum esse particeps mereretur, humiliter deprecatus est. Cujus conversionem jam Deo acceptam tam ex his quae ab eo audierat quam ex his quae in eo videbat confidens, ut sacerdotale officium aggredieretur, assensit. Quod ille de Domini bonitate et conscientiae testimonio confisus, non jam praesumptione, sed devotione implere curavit. Accedens itaque ad altare totumque, se lacrymis et contritioni cordis immolans Deo, usque ad perceptionem sacramentorum universa rite peragens, pervenit. Et ecce novum et inaudito nostris duntaxat saeculis miraculo, trium ante dictarum missarum panes, qui indignè sumere volenti sublatis fuerant, coelitus allati sunt, eoque jam divino iudicio ad haec sumenda digno facto, ante eum super altare positi apparuerunt. Cumque etiam oculos in calicem admovisset, conspexit pene usque ad summitatem sanguine repletum, et illarum missarum detrimenta ad istius provenisse augmenta. Admirans igitur et toto hominis interioris jubilo Deo gratias agens, suamque poenitentiam susceptam, ac Domini majestatem placatam agnoscens, certus factus est de Domini misericordia, et qui unum apposuerat quatuor panes, imo unum Christi corpus et sanguinem cum multa ut dignum erat, exultatione percepit. Hoc quoque praefatus Claromontensis episcopus mihi retulit, in praesentia plurimorum

CAPUT III.

De illo qui Dominicum corpus retinere non potuit (209), nisi prius facta confessione.

Sed et illud quod apud eundem locum [Karumlocum] de re simili contigit, silendum non est. Erat ibi juvenis mundanæ vanitati deditus, et, ut in illa ætate homines solent, voluptati frena relaxans. Cui cum diu deserviret, contigit eum super quadam mirata muliere infamiæ nota aduri. Cumque per aliquantum temporis hac suspitione apud vicinos quosque teneretur, accidit, ut incurreret tantam ægritudinem quæ de vita ejus homines cogeret desperare. Qui cum lecto decumberet, et jam jamque morti proximus fieret, invitatus est ad eum more ecclesiastico presbyter, ut ejus confessionem suscipere, et ei morienti viaticum salutis humanæ præberet. Cum vero venisset, hortari eum cœpit et commonere instanter, ut peccata sua confiteri non erubesceret, crimenque illud unde specialiter infamatus fuerat, salubri confessione manifestaret. Acquievit ille, et confiteri scelera sua studiose aggressus est. Quod dum explesset, et rursus super præfato crimine a presbytero interrogaretur, mentitus est, dicens se inde nullatenus reum esse. Cumque presbyter diutina hominis infamia, suspitione actus, ab inquisitione non desisteret, ait ille. *Sic, inquit, hoc Domini corpus quod attulisti ad salutem suscipere merear, sicut hujus rei quæ mihi objicitur aliquando culpam non incurri.* Hac presbyter responsione credulus redditus, Dominicam ei communionem jam securus tradidit. Qua ore suscepta glutuendi virtus ægro protinus ablata est. Nam cum paulo ante quibuslibet etiam grossioribus cibus facilis esset ad ima descensus, hoc parvissimum corporis Christi fragmen, non dicam stomachum, sed nec etiam guttur vel paululum attingere potuit. Hoc sentiens ille, niti quantum potuit cœpit, ut illud glutire valeret. Quod dum multoties conaretur, et frustrari semper suos conatus cerneret, coactus ipsa glutuendi impotentia, juxta lectum quo decumberet illud exspuendo [projecit. Cujus rei eventu valde territus, presbyterum qui discesserat ad se revocari rogavit. Rediit ergo presbyter, et infirmum revisens, cur se revocasset quæsivit. At ille spiritu Dei agente compunctus, confessus est se male egisse, se Deo mentitum fuisse, verumque quod ante negaverat, esse. Quem cum multo gemitu pœnitentem et satisficientem, is qui advenerat presbyter intuens, compassus conficienti et mœrore confecto, eum ut moris est, absolvit, atque rursus Dominico corpore refecit. Quo suscepto, cum tanta illud libertate glutivit, ut vere tunc appareret, non casu, sed virtute divina, ne ante hoc suscipere posset, prohibitum fuisse. Post hanc igitur reatus confessionem, et corporis Christi perceptionem paulu-

lum supervivens, in pace quievit. Hoc non a duobus tantum aut tribus testibus didici, sed a priore jam dicti loci, honesto et fide digno viro, et fratribus ejusdem monasterii, ac multis aliis quorum quidam se hoc vidisse, alii a presbytero se audisse testati sunt. Et quia de confessione sermo incidit, quanta in ea sit animarum utilitas, alio adhuc exemplo monstrare curabo.

CAPUT IV.

De obitu fratris cujusdam, et ad ultimum facta confessione (209).*

Ad monasterium Sancti Joannis Angeliacensis, quod in Xantonensi pago situm est, presbyter quidam, Gilbertus [Gerbertus] nomine, ad conversionem venit, atque ibi per aliquantum temporis quoad vixit, devote conversatus est. Contigit autem, non multo temporis elapso, eum ex infirmitate quam incurrerat ad extrema venire. Cumque sicut mos Christianorum est, et maxime monachorum, in substrato cilicio et cinere a fratribus compositus jaceret, atque horam vocationis suæ expectaret, fratres monasterii ut ejus exitum orationibus commendarent venerunt, et eum undique psallendo circumsteterunt. Qui cum ut defungeretur expectarent, ecce subito resumpto spiritu et apertis oculis, acclamare cœpit professionem fidei quæ quotidie decantatur, hoc est: *Quicumque vult salvus esse, et cætera.* Et cum prius idiota et imperitus litterarum fuisse ab omnibus agnosceretur, ita distincte et aperte singula proferebat, ut a nescientibus, si forte adessent, peritissimus in talibus exstitisse crederetur. Qua de causa omnes qui astabant stupefacti, eventum rei admirabantur. Qui cum diu admirantes hæssissent, tandem prior, Gregorius nomine, cui præ cæteris hoc incumbebat, vir bonæ religionis, intelligens cum aliquid in occulto vidisse, ad eum se inclinavit, et quæ causa clamoris esset, vel si quidquam quod eos lateret vidisset, interrogavit. Ad quod ille: *Vidi, ait, personam reverendæ formæ, candidi habitus et venerandæ canitiei, paulo ante vas cum aqua asferre, mihi que dicere: Noveris causam adventus mei ad te hanc esse, ut pedes tuos qui inquinati sunt abluam, et eis ablutis totum te mundatum reddam.* Cumque admirari me super his quæ dicebat cerneret, adjecit: *Non nosti, ait, ad purificationem tui hanc aquam esse necessariam, qui tale quod ipse nosti crimen commisisti, quod de industria celans, nulli hactenus revelare voluisti? Unde scias te nullatenus posse salvari, nisi quod perniciose celaveras, salubriter studeas confitendo manifestare. Deus vero multa sua misericordia, neque pro tanto etiam reatu te perire permittens, ad sensus corporeos te redire permittit, ut de tanto crimine confitendo pœnitere, et pœnitendo salutem consequi merearis. Hac igitur de causa et a vobis absui, et ad*

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(209) In ms. S. V. *De quodam infirmo qui corpus Domini non potuit glutire.*

(209*) Al. *De quodam fratre, qui peccata sua studiose celavit.*

vos redire permissus sum. His ita dictis aliis remotis A etiam cibos alios absque ullo impedimento suscep-
prierem advocans, peccatum illud ei confessus est. A
quo hujus et omnium peccatorum suorum abso-
lutione suscepta, sequenti die, prima hora diei, as-
tantibus et orantibus fratribus, læto vultu, hono-
fine quievit. Hoc non ab alio, sed a monacho ejus-
dem monasterii, Lecto nomine, qui hæc omnia vi-
derat et audierat, agnovi. Hic enim postea Clunia-
cum gratia devotionis veniens, scriptor noster et fi-
lius in Christo charissimus fuit.

CAPUT V.

De alterius cujusdam ficta confessione.

Erat (210) pene eodem tempore frater quidam in
monasterio quod in Francia apud Turrim super
Maternam (211) sub jure nostro est, cui cura ejus-
dem loci commissa fuerat. Qui diuturnæ ægritudi-
nis necessitate coactus, Radulfum tunc abbatem B
monasterii Catalaunensis propter medelam tam ani-
mæ quam corporis, quarum ille rerum non ignarus
erat, ad se venire rogavit. Ad quem ille charitate
provocatus venire non distulit : et veniens mox
ægrum visitare curavit. Cumque non mediocriter
cum gravari infirmitate cerneret, hortari eum ad
confitendum cœpit. Quod ille se libenter agere pro-
fessus, confiteri peccata sua, sed non in simplici-
tate spiritus, aggressus est. Nam graviora et mortifera
stulto pudore reticens, quotidiana tantum et
quæ levia videbantur, timore Dei postposito fateba-
tur. Qua palliata confessione completa, corpus Do-
minicum sibi afferri deprecatus est. Quo allato, et C
præsumptuoso ore suscepto, cum diu multumque
illud trajicere conaretur nec valeret, cum vino quod
susceperat frustra omnia comminuti corporis Chri-
sti in vas, quod ori ejus suppositum fuerat, refun-
dere coactus est. Hoc casu, imo divino judicio ab-
bas qui advenerat permotus, et ægrum non plene
confessione purgatum ratus, rursus eum admonere
cœpit, ut si aliquod facinus reticuisset, vera sibi
confessione revelare non erubesceret. Qui et hortatu
ejus et divino instinctu compunctus, ad cor rever-
sus est, et quidquid pestis intus latebat evomens,
crimina quæ ante lethali pudore celaverat, vitali et
vera confessione, non jam fecte, sed veraciter corde
contrito et humiliato patefecit. Cumque omni sæce
iniquitatis per antidotum pœnitentiæ purgatus suis-
set, et vera confessione per abbatem prædictum D
absolutionem meruisset, eucharistiam quam prius
rejicere compulsus fuerat allatam devote suscepit,
et absque ulla difficultate ut sanctissimus aliquis de-
glutivit. Et ut de miraculo omnis dubitatio tollere-
tur, qui particulam corporis Christi quam deglutire
non potuit rejicere per frustra compulsus fuerat,
post confessionem non solum corpus Domini, sed

etiam cibos alios absque ullo impedimento susce-
pit. Sic igitur confessione, absolute, sacramenti
susceptione frater ille in Domino confortatus, tribus
postea tantum diebus supervixit, et sic defunctus
est. Hoc ab eodem Radulpho abbate cognoscens,
cunctis legentibus vel audientibus communicare cu-
ravi.

CAPUT VI.

De illo qui per veram confessionem liberatus est a diabolo.

Addendum jam videtur, illud non contemnendum
miraculum quod ipse cum pluribus, ut sequentia
docebunt, conspexi. Causa fuit satis omnibus illius
temporis hominibus nota : qua cum pluribus nostro-
rum Romam adii. Rediens inde, Romanas febres
satis acerbis mecum retuli. Pro quibus curandis B
fuit consilium, ut patrium solum et nativum repe-
terem aerem. Ea de causa Celsinianas nobile Clu-
niacense monasterium petii, atque ibi totam qua-
dragesimam, longe molestiorem febrium ardoribus,
quam jejuniorum laboribus transegi. Interea dum
in sequestrata domo, toto illo tempore decumberem,
ecce cujusdam fratris infirmi in inferiori et proxima
domo jacentis clamoribus pene continuis excipior,
et de die in diem magis magisque molestor. Vocife-
rabatur sane in primis quæcunque turbato morbis
animo confuse occurrere poterant. Ad postremum
vero hoc unum semper et solum, absque aliqua in-
terpolatione, toto adnisi inelamabat : *Et o fratres,*
quare non succurritis? Cur non miseremini? cur non
removetis a me maximum et terribilem, ut verbo ip-
sius utar, runcinum istum; qui posterioribus pedibus
contra me versis, calcibus caput meum conquassat,
faciem dissipat, dentes conterit? Removete domini,
removete eum; rogo vos per Dominum, removete eum.
Et conversa voce ad eum, quem in forma equi con-
spiciebat, dæmonem cunctis audientibus loqueba-
tur. Verba autem ejus quantum imitari valeo, di-
cturus sum : *Per Dominam meam sanctam Mariam*
matrem Domini, et per sanctos apostolos adjuro te,
ne me torqueas, sed me in pace dimittas. Fuerat au-
tem idem frater ante conversionem miles secundum
sæculum strenuus, mihi in monastico ordine
per multum temporis satis notus bonæ vir fidei, et
in quantum hominibus notus esse poterat honestæ
conversationis. Pertuli utunque voces has per to-
tam fere quadragesimam : quo toto tempore, nec
ipse a clamore cessavit, nec mihi propter infirmita-
tis incommoditatem, eum adire facultas fuit. In hu-
jus autem clamoris continuatione, Paschalis advenit
solemnitas. Qua transacta, cum jam aliquantulum
convalessem, adhuc tamen æger ad ægrum accessi,
et quid sibi in tam diuturna vociferatione vellet, re-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(210) Al. *Erat pene eodem tempore in monasterio quod apud Tutrim super Materna est, quidam frater, cui cura ejusdem monasterii a Cluniacens. abbate, cujus juri subditum est, commissa fuerat.*

(211) *Apud turrim super Maternam.* Monasterium

nempe Cluniacensis juris in honore S. Genesisii consecratum; quod quibus acceptum referre tenantur Cluniacenses, docent archiepiscop. Remens. chariæ pag. 1389 et 1390 hujus Bibliothecæ jam exscriptæ.

quisivi. Ad quod ille respondit : *Runcinus ille, ille certe, ille mihi intolerabiliter molestus est. Vultum meum assiduis ictibus conterit,* et inter hæc ostendebat quasi digito locum, murum scilicet cui ipse adhærebat. Interea videntibus quam plurimis qui mecum astabant, cœpit caput huc illucque convertere, et quasi a ferientis ictibus subducens, nitetur illud in pulvinari vel desubtus abscondere. Miserabamur hominis angustiis, nihil aliud præstare valentes.

Afferri itaque benedictam aquam præcepi, infirmum ipsum, et locum quem ostendebat eadem aspersi, post aspersionem verò, utrum dæmonem illum adhuc videret, quæsivi. Qui se illum et videre, et solita ab eo pati denunciavit. Sed ne miretur aliquis benedictæ aquæ aspersione dæmonem non fugatum, agnoscat, tabe interiori latente, unguenta exterius adhibita nihil proficere posse. Tabem autem voco lethale peccatum, quod quandiu in interioribus cujuslibet latuerit, nullius exterius sacramenti perceptio ei prodesse poterit. Quod in præcipuis Ecclesiæ sacramentis, videlicet baptis-
mate et corpore Domini, aperte ostenditur. Si enim malitia interiore manente salvare ista possent, nec Judas post acceptum cum aliis discipulis corporis Christi sacramentum laqueo se suspenderet, nec Simoni Mago jam baptizato Petrus diceret : *Non est tibi pars neque sors in sermone isto. In felle enim amaritudinis et obligatione peccati, video te esse* (Act. viii). Sicut enim sacramenta fidei, ita et opera fidei servari Christus præcepit, ut in hoc eodem baptis-
matis sacramento agnoscere datur, quod institutor ejusdem sacramenti declarat. Qui enim dixit : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii); ipse subjunxit : *Docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis* (ibid.). Utrumque ergo mandavit, utrumque servari voluit, neutrum sine altero ad salutem sufficere posse monstravit. Sic æger iste et aqua salu-
tari potuit aspergi, et tamen propter occultam, ut post apparuit, peccati labem, non potuit a dæmone liberari. Quod statim ut adverti, eum ut studiose præteritam vitam suam perscrutaretur, et si quid noxium maxime de gravioribus in ea recognosce-
ret, confiteretur, hortatus sum. Hoc postquam con-
cessit, remotis aliis et duobus tantum mihi adhibitis, ante illum consedi, et cruciculam ligneam cum imagine Domini, ut magis ad confitendum animaretur, donec omnia consummata sunt manu tenui. Confiteri ergo cœpit : et confitendo aliquandiu pro-
cessit. Et quia multa infirmitas ordinem verborum ejus aliquando perturbabat, juvabam eum interdum, reducendo ei ad mentem quæque animo occurrere poterant. At ille modico meo adjutorio confestim resumpto ordine, quod cœperat, exsequebatur. Cumque plurima explicuisset, et jam ad alia explicanda pergeret, ecce rursus avertere faciem et huc illucque convertere, atque, ut jam dixi, sub pulvinari aliquando nitetur abscondere. Cumque

A quærerem quid ille incompositus gestus sibi vellet, ecce, ait, domine, ille qui semper mihi adest runcinus solito acrius instat, et toto nisu calcibus dentes, ac totum caput meum conterit. At ego : *Insta ergo et tu, frater : malignus spiritus est, impedire festinans salutem tuam, quem, si perstiteris, vinctes.* Mox ille ad propositum confessionis reversus, devotius quam cœperat confitebatur, nihil quod occurrere posset, tam de sæculari quam de monastica vita præteriens. Cum ecce subito in ipso narrationis progressu, nova quærela exoritur, et vox infirmi mecum loquentis ad nescio quem alterum dirigitur. *Quid, inquit, me impedis? Quid verba mea interdicas? Aut dic quod dicere volo, aut me dicere sine.* Cum vero interrogarem cui vel quare ista loqueretur, respondit : *Astat capiti meo vir prorsus incognitus, a quo omnia quæcunque male gessi, narrari audio; sic tamen illa memorat, ut me illa proferre non sinat : vera quidem dicit, sed me ea volentem loqui impedit.*

Ego et hunc dæmonem esse dicens, ne a proposito desisteret, exhortabar. Ille autem denuo ad priora rediens, ad finem cœpta perducere nitetur. Sed mirum erat spectaculum cernere quoties ille verba mutare coactus, nunc mihi peccata sua confitens loquebatur, nunc de dæmonibus aliquando verbis, aliquando verberibus os ejus obturare laborantibus, conquerebatur. Quandoque namque runcinum sibi calcibus os contundere, quandoque assidentem capiti suo dæmonem verba intercideret, multo cum gemitu et suspiriis fatebatur. Fere enim, nisi fallor, quadragies hæc confessionis interruptio a dæmonibus facta est. In tantum pertinax hostis et more sibi solito humanæ perditionis avidus, mecum pariter et cum illo certabat. Productum est hoc nostrum prælium, ab hora diei prima usque ad horam tertiam. Tunc plane hora illa qua maxime se hominibus infundere Spiritus Dei solet, ejusdem Spiritus auxilio vicimus. Vicimus nos, inquam, sed rectius ille vicisse dicitur; sine quo malus spiritus nunquam vincitur. Vicit certe nequam hostem divina miseratio, et egregiam præteritæ vitæ suæ memoriam atque animositatem profèrendi, fratri in extremis jam agenti concedens, perfectam ei purgationem per plenam confessionis satisfactionem largitus est. Et miranda, sed multo magis veneranda atque diligenda supernæ pietatis erga miseros affluentia, quæ ante fratrem istum mundo excedere non permisit, donec quod vere obstare ei ad salutem æternam posset, per poenitentiam et confessionis remedia indulset. Quantæ vero memoriæ in confessione fuerit, ibidem etiam tunc probavi. Dixit enim se ante plures annos altare benedictum eisdem fratri commisisse. Unde hac occasione utrum bene memoria urgeret, certificari cupiens, altare illud a fratre quem nominaverat perquiri feci. Quod post inquisitionem, ab eodem, cui commissum fuerat, mihi allatum est. Confessione ergo completa, fratres advocans, ægrum, ut moris est, absolvi,

pœnitentiamque pro eo fratribus, si ille defungere-
tur, indixi. Quam absolutionem multa cum dēvo-
tione frater ille suscipiens, crucem sibi a me obla-
tam supplex adoravit, atque salutiferæ passioni Do-
mini animam corpusque suum intentissime com-
mendavit. His omnibus expletis; coram cunctis
tam monachis, quam laicis qui astabant, interrogo
quid de runcino illo sæpe nominato, de quo toties
questus fuerat diceret; vel si eum adhuc, ut prius,
videret. At ille, quasi cum multo timore elevans
caput, et oculos velut jam jamque feriendus ad lo-
cum solutum dirigens; indeque ad alia vicina loca
circumducens, subito gaudio obortis lacrymis ait :
Per animam Patris mei non comparet. Cumque et de
illo pessimo consiliario, qui capiti ejus tandiu ad-
hæserat, requirerem, etiam ad eundem locum ubi
ante illum conspexerat, intuitum reflectens : *Et iste,*
ait, *abscessit.* Gratias omnes toto corde egimus Deo,
qui salvat sperantes in se. Exinde vero studiosius
eum observari, propriis deputatis custodibus, man-
davi. Nec fuit qui postea eum saltem in modico
clamantem audiret, cum antea fratres in illa domo
jacentes, ejus fatigati clamoribus quiescere non va-
lerent. Interrogatus frequenter a fratribus et etiam
a famulis, utrum aliquid illorum videret quæ prius
viderat, nihil triste se videre, nihil prorsus mole-
stiæ pati affirmabat. A meipso de istis postea inter-
rogatus, omnia sibi læta et pro voluntate esse re-
spondit. Toto illo die cum subsequenti nocte postea
supervixit, sequenti circa sextam in pace vitam fi-
nivit, bonam spem salutis suæ et exemplum veræ
pœnitentiæ nobis derelinquens.

CAPUT VII.

Quomodo dæmones aqua benedicta fugati sint.

Quia vero [al. et quia] in serie hujus miraculi
narravi, aquæ more ecclesiastico benedictæ asper-
sione, dæmones causâ latentis peccati minime effu-
gatos [fugatos], ad rem pertinere videtur, quid de
eadem re in eodem Celsiniensi monasterio contige-
rit, in medium proferre. Venerat ad eundem lo-
cum infirmitate carnis urgente laicus quidam, et
ut fieri solet monachico habitu a fratribus indutus,
sæculo repuntiaverat. Faciunt hoc multi etiam in
extremis constituti, qui, licet eorum quos nulla
corporis molestia ad hoc impellit laudem minime
consequi videantur, numero tamen monachorum,
si ex corde convertantur, ante æterni judicis oculos
nullomodo excluduntur. Et quamvis majoribus me-
ritis majus debeatur et præmium, nummum certe
quem a prima hora diei in vinea Domini laboran-
tes meruerunt, ad undecimam quoque venientes
acceperunt. Nec enim præjudicat modus conversio-
nis devotioni cordis, nec quæritur apud Deum qua
ex causâ quisque conversus, sed post conversionem
qualiter fuerit conversatus. Sed nec quantitas diu-
turni vel parvi temporis attenditur, ubi solus finis
operum remuneratur. Susceptus ergo hoc modo
jam dictus vir, et ad domum infirmorum delatus,

A per aliquot dies inter vitæ mortisque confinia labo-
rabat. Nocte itaque obitus sui diem præcedente, in
lecto jacebat, et velut morte jam proximus a duo-
bus famulis per vices sibi succedentibus custodieba-
tur. Et quoniam subsequens narrandi ratio eorum
nomina proferri cogit, unus ex his Stephanus, alter
Olivus dicebatur. Illa igitur noctis vigilia qua jam
a nominato Stephano asservabatur, eundem sibi
invigilantem famulum æger ille vocavit. Qui cum
ei astans quid sibi vellet quæsisset : *Qui sunt, in-*
quit, rustici isti deformes et rostrati, quos huc con-
fluere et paulatim totam hanc domum implere video ?
Ad quod cum famulus respondisset neminem in
domo illa haberi, se tantum cum socio ei excuba-
re, admirans ille adjecit : *Non cernis, ait, tetros*
B *homines omne jam hujus domus spatium complevisse,*
quorum horrenda species et rostris longissimis facies
exacutæ, terrorem mihi non parvum important ? Tunc
dum famulus intellexit, ut sæpe postmodum ipse
mihi narravit, non hominum, sed malignorum spiri-
tuum hanc esse frequentiam. Unde alta voce socium
Olivum, ut surgeret inclamans, vas quod forte cum
aqua benedicta in proximo dependebat, fide plenus
arripit, et sanctificatum elementum huc illuc-
que confidenter aspergens, omnia illius habitaculi
loca infundit. Hoc dum faceret, clamare ille forti-
ter cœpit : *Eia, inquit, eia ! fac quod facis : insta,*
perurge adversarios, quoniam ecce velut a facie gla-
dii fugientes summa cum celeritate exire contendunt ;
C *et quia moras patiuntur, in alter utrum impingentes,*
primos hi qui sequuntur, violenter impellunt. Quo
ille audito, instare acriter, et aqua benedictionis, fi-
lios maledictionis a domo excludere contendebat.
Quibus penitus, ægro qui hoc solus cernebat testi-
ficante, exclusis, et ille a dæmonum infestatione
liberatus est, et quantum ad similia valeat salutaris
aquæ cum fide aspersio, demonstratum est. Die
vero subsecutâ, fratribus hujus visionis relatione
lætificatis, in bona confessione novus ille monachus
obiit, et in illa dæmonum fuga susceptam a Deo con-
versionis suæ devotionem omnibus persuasit.

CAPUT VIII.

De Gerardo puræ et simplicis vitæ monacho.

D Jam incidenter, sed necessario his interpositis,
ad proposita me reverti assumpta [principaliter
materies cogit. Unde illa quæ de magnifico et su-
per cœlesti Christi corporis sacramento miracula
adhuc dicenda sunt, ultra differenda non sunt. Fra-
ter quidam cum honore nominandus, cum dulcedinē
recolendus Gerardus nomine, magni illius Clunia-
censis monasterii magnus et ipse vitæ merito mona-
chus fuit. Hic a pueritia in clericali habitu ad pe-
des memorandi sancti Patris Hugonis educatus, vir-
tutum ejus imaginem multa ex parte in ipso expres-
sam ostendit. Nam, quod non parum difficile est, in
medio sæculi constitutus, et in igne non adustus,
juveniles annos absque castitatis naufragio evasit
[al. exegit]. Coetaneorum quippe lasciviam innato

pudore abhorrens, maturis clericis sive monachis adhærebat. Quorum cohabitatione ad potiorem honestatis amorem informatus ad ecclesiastica quoque officia frequentanda et amanda paulatim instituebatur. Unde contigit ut, optimo usu cum ætate sensim convalescente, tantum erga divina amorem conciperet, ut præ cæteris virtutibus, hic arctius ejus semper animum possideret. In his et hujusmodi studiis toto pene adolescentiæ tempore decurso, a jam dicto beato Patre Hugone in monachum susceptus est. Qui habitu religionis indutus, sæculum se exuisse, bonis et propemodum perfectis actibus dæmonstravit. Puræ et simplicis mōnachus vitæ, vere, secundum Domini dictum, *Israelita in quo dolus non est* (Joan. 1), injuriarum immemor patientiam conservabat: quem si irasci contingeret, paulo post iratum fuisse graviter pœnitebat. Nil simulare noverat; sed qualis interius existerat, talem se exterioribus demonstrabat. Ad os ejus si accederes, statim quæ dico vera esse comprobares. Divinarum rerum saporem quem a puero imbiberat, sic tenaciter conservabat, ut ejus pene universa verba vel facta diligenter considerantibus, nil aliud quam cœlestem fragrantiam redolerent. Ecclesiasticis officiis ita devotus insistebat, ut nec labor diurnus, nec requies nocturna eum in his aliquando reddere segnem valerent. Grave se incurrisse reputaret delictum, si vel somno coactus, vel cogitationibus advocatus, de proluxa Cluniacensium psalmodia unum saltem versum intermitteret. Cumque nihil psalmodiarum, nihil reliquorum officiorum os ejus præteriret, intellectum quoque quem poterat dictis adhibebat, et Deo jugiter immolans sacrificium laudis, juxta Apostolum, spiritu et mente psallebat (I Cor. xiv). Religiosa etiam in exterioribus strenuitate eleganter pollebat: cujus rei gratia in multorum prioratum administratione et subditis utilis et omnibus quibus innotescere poterat charus erat. Obedientiæ singularis conservator tanto eam affectu colebat, ut nefas duceret si vel in modico nutum jubentis excederet.

Expertus sum ipse magnam in hac virtute ejus constantiam: cui cum sæpe gravia, et quæ aliis vix injungere auderem, facillime imponerem, alacriter injuncta suscipiebat, et alacrius adimplebat. Romam quodam tempore pergens, illo illisque iter meum comitantibus, Senam quæ de præcipuis Tusciæ urbibus est hospitandi causa diverti. Die sequenti maturius hospitari cupiens, ante lucis exitum iter arripui. Cumque jam duo fere milliaria ex urbe progressus peregissem, subito post nos vocem currentis equitis velut a longe audivi: eaque audita substiti. Qui cum ad nos se sustinentes pervenisset, insidias nobis in via a duce Conrado quorundam instinctu parari narravit, eaque de causa reditum persuasit. Quo impetrato, ego quidem cum sociis retro redii; Gerardum vero (quoniam promptior eo ad obediendum non aderat) ad dominum papam exigente necessitate direxi. Recedens ille a

nobis, nondum plene sex viæ, ut arbitror, milliariibus expletis, insidiantes incurrit. A quibus comprehensus, rebus omnibus ablatis ad deserta et prærupta montium violenter abductus est. Ubi in altissima turri conclusus, multaque incommoda perpessus, postquam pericula carceris evasit, se aliquid propter obedientiam passum fuisse, gavisus est. Super omnia vero salutarium altaris sacramentorum amorem, corpori virtutum suarum velut quendam verticem imposuerat: quo vehementi cordis adrisu in alta sublato, ipsa quoque cœli intima penetrabat. Quis enim facile referre valeat quam claro ille fidei oculo Jesum Dominum sub velamine sacramentorum non velatum admirabatur, sed revelatum contemplabatur? Nullam intellectui ejus species exterior caliginem inferebat sed velut cum apostolis in terra gradientem, cum beata Virgine in cruce pendentem, cum Maria Magdalene a mortuis resurgentem, intuitu spirituali cernebat. Contulerat ad hoc sacri corporis et sanguinis Christi mysterium totam spem suam, et quotidiana pene oblatione pro suis ac totius mundi peccatis filium patri sacrificans, se quoque ipsum multa cordis devotione et lacrymarum profusione pariter immolabat. Videres cum assistentem altari, profundo plerumque fletu totum concuti, verba singultibus interrumpi, gravibus pectus suspiriis urgeri cerneres, ut intelligi daretur prorsus ab humanis alienatum, ad divina sublevatum; non tantum mente sed ipso pene corpore sic in cœlestibus conversari, ut de illo etiam a Domino dictum videretur: *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo. Et qui manducat me, et ipse vivit propter me* (Joan. vi). Et alibi: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita* (ibid.). Quam vitam ne quis putaret temporalem; rursus ait: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum* (ibid.).

His Domini nostri promissionibus, vitam in his se sumere certus æternam, insatiabili, ut sic dicam, aviditate, pane cœlesti noster hic Gerardus inhiabat, et beatam animæ suæ esuriem pastu quotidiano recreabat. Istis bonorum operum exercitiis a prima juventute ad ultimam usque fere senectutem perductis, tandem dignus habitus est, cui aliquid secretorum suorum Dominus revelaret. Quod in his corporis et sanguinis sui mysteriis ideo singulariter agere voluit, ut et eorundem sacramentorum veritatem ostenderet, et hunc de quo loquimur, non frustra in his spem suam posuisse monstraret. Unde et animi ejus affectionem sibi bene acceptam fuisse ostendit, quando eum, congruente ejus devotioni miraculo, tam magnifice decoravit. Testis hujus tam admirandi miraculi ipse est, cui utrum credi debeat vita præcedens et finis subsequens declarat. Non tamen horum spontaneus relator exstitit; sed a me secreto adjuratus, quod prius quasi sub alterius nomine dixerat, sibi revelatum fuisse indicavit. Et ne aliquis in corde meo scrup-

pulus remaneret, licet de verbis ejus simpliciter prolatis in nullo dubitarem, quod de visione aperuit, nominis Dei et Christianæ spei interposita tēstificatione confirmavit. Extorsit tamen a me prius secreti fidem; ut quōad ipse viveret, alto illud silentio conservarem. Sed eo jam a vita præsenti morte carnis exempto, oportet ea propalari ad Dei gloriam quæ illē dum vixit, ad sui voluit celari cautelam (212).

Habetur in Cabilonensi episcopatu villa quæ Bellus mons dicitur, ad jus Cluniacensis monasterii spectans, ubi in honore beatae Dei genitricis et Virginis est ecclesia, ob ejusdem singularem memoriam, singularem ut a multis comperi, orandi dans gratiam. Sunt ibidem et domus parvæ paucis ad manendum monachis satis congruæ. Erat tunc ibi circa natalem Domini jam dictus venerabilis Gerardus, et studiis suprascriptis infatigatus instabat. Advenerat Circumcisionis Dominicæ sacratus dies, et ille nocturnis vigiliis devote expletis, ad diurna se officia devotius implenda parabat. Ventum est ad missam, et more suo vestibus sacris exterius paratus, interius spiritu et fide repletus, ad altare accessit. Cumque cæteris expletis ad Canonem pervenisset, et verba divina panis et vini substantiam in Christi carnem et sanguinem commutantia consummasset, paululum ante Dominicam orationem forte oculos ad sacra ipsa convertit. Et ecce stupeo referens, formam quidem panis quem altari imposuerat non vidit, parvum vero puerulum manibus et brachiis more infantiae gestientem pro eo conspexit. Hæsit itaque conspiciens debito timore turbatus et nesciens quid ageret, ad inusitatum et cœleste spectaculum tremens admirabatur. Legi olim quiddam his quæ refero simile, sed dignatio aliquid nostro miraculo voluit addere, propter quod nullum huic inveniretur æquale. Nulla enim ætas præterita hoc conspiciere meruit, quod nostris diebus auctor horum sacramentorum Deus Gerardo nostro videntum concessit. Nam dum hoc stupidus miraretur, convertens oculos ad latus altaris, conspiciet mulierem honestissimæ formæ, et ut intellectu conceperat, beatam semper Virginem ejusdem Dei pueruli matrem, diligenti eum et velut materna custodia multa cum reverentia observantem. Juxta quam cernit angelici decoris virum, imo, ut vere erat, a Deo missum angelum, cœlestibus sacramentis pariter cum illa astantem. Quantum in corde ista cernentis tunc lætus accreverit timor, quam multipli-

catum fuerit gaudium, qualiter cor ejus, et caro ejus exsultaverunt in Deum vivum, nec ego scribere, nec ille mihi potuit referre. Additur adhuc inaudito miraculo testimonium angelicum, et eum quem altari videbat assistentem, audit sibi angelum dicentem. Verba ipsa mihi ab eo sæpe relata, nihil plus minusve continentia, dicturus sum: *Quid, inquit angelus, miraris? hic puer quem conspicias, cœlum gubernat et terram.* His dictis, cœlestis visio abscessit. Post hoc dum rursus oculos ad salutaria sacramenta reduxisset, infantem jam videre non potuit: Sed panis speciem ut prius fuerat, altari superimpositam vidit. Hoc tanto miraculo dignus habitus, et eodem Christi corpore quod conspexerat satiat, missam supernæ gratiæ muncribus donatam ille Dei presbyter consummavit (212*). Et ne forte venerandus vir tanta visione minus dignus ab aliquo fuisse putetur, quiddam non quidem huic miraculo simile, sed tamen non vile per hunc gestum, referendum esse videtur.

Regebat aliquando, quod Nivernis habemus, Sancti Salvatoris monasterium sibi a sancto Patre Hugone commissum. Orta est lis inter eum et quemdam suum præpositum, pro qua, die agendi constituta, ad causam uterque convenit. Affuit multitudo nobilium, clericorum et monachorum non parvus numerus, vulgarium vero constipatio universa replebat. Assedit prior Gerardus inter medios, reliqui eum undique ambierunt. Venit et cum suis præpositus, contra illum causam acturus. Aderant electi iudices, qui utriusque actione audita, litem judiciario ordine dirimerent. Rem de qua agebatur nulla nominare necessitas cogit, erat tamen ecclesiastica, multumque usibus monasterii necessaria. Hanc ille, quem dixi præpositus, quoniam valde lucrosa videbatur, summo studio sibi vindicare conabatur. E regione Gerardus non acquiescebat, quoniam ad jus sibi commissum monasterii hanc pertinere sciebat. Data est Gerardo loquendi copia, et coram cunctis qui aderant, ut religiosum decebat, causam suam aperuit. Qui postquam finem dicendi fecit, is qui ei adversabatur falsa esse quæ ab eo dicta fuerant, exclamavit. Jussus post hæc a iudicibus venire et ea quæ dixerat comprobare, propius accessit, et iterans quæ dixerat, coepta temeritate se vera dicere confirmabat. Cumque instaret, rursus ei iudices præceperunt, ut secundum morem regionis illud quod ipsi vocant gadium [vadium] (213), rei videlicet ab eo

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(212) In ms. S. V. aliud hic incipit cap. cum hoc titulo: *Narratio primi miraculi eidem ostensi.*

(212*) Aliud item cap. hic incip. in ms. S. V. sub hoc titulo: *Item miraculum de eodem monacho.*

(213) *Illud quod ipsi vocant gadium.* Optimus hic ipse sibi noster Auctor interpretis cum subjungit, rei videlicet ab eo probandæ argumentum, manu propria ejusdem Gerardi prioris manu poneret. Gadum enim sive vadium, quod et inde nos adhuc vernacule gage dicimus, erat arrha vel arrhabo donatio-

nis, aut etiam futuri duelli. Narratio translationis corporis S. Germani, quo die Pipinus rex fiscum Palatiolum cum appendiciis suis omnibus abbatiæ S. Vicentii Paris. dedit, Et ponens, ait, *wadium suum super tumulum: Accipe, inquit, o beatissime Germane, villam nostram Palatiolum cum omnibus appendiciis suis, tibi familiæque tuæ hactenus inimicam, amodo autem et deinceps perpetuo profuturam.* Unde et verbum *gadiare* factum est, id est gadium sive vadium dare, sicut ex his calumniæ super

probandæ argumentum, manu propria in ejusdem A Gerardi prioris manu poneret. Qui velut ex bona conscientia audacter gadium in manu ejus ponens, ait : *Hujus, ut dixi, rei ego testis sum, aliis quoque testibus vel duello id ipsum probaturus* (213^a). Sed quia, ut scriptum est, falsus testis non erit impunitus, postquam hæc verba protulit, cunctis qui ad audiendam causam illam convenerant cernentibus, resupinus ruit et illico expiravit. Tremefacti omnes surrexerunt, et rem a Deo judicatam videntes, nihil ultra judicare præsumpserunt. Nam quidam ex illis prius etiam miserum illum pro certo mentiri nove-
rant, plurimi suspicabantur, nec verò universi pariter cognoverunt Deo hunc mentitum fuisse, quem ejus judicio post prolatum mendacium tam subito contigit interisse. In hoc miraculo licet ultrix mendacii divina veritas magnifice claruerit, cujus tamen meriti Gerardus videri posset, injuriam ejus vindicando monstravit (214).

Manebat alio tempore in loco Cluniaco proximo, qui Altumjugum vocatur. Sumpsit autem idem locus nomen ab altitudine, qua omnem circumja-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

Hildradum servum in Chartulario Majoris-Monasterii verbis palam est : *Et cum ille ostenderet illum fuisse colibertum, quadiavit ei dominus Ascelinus jurare, quod ille servus fuerit, non colibertus.*

(215^a) *Duello id ipsum probaturus.* Duelli, quod et ipsum bellum dicebatur, exempla varia reperiuntur apud antiquos, et etiam nova quædam vulgavit vir eruditionis eximie Jacobus Sirmundus in notis suis ad Gaufredum Vindocinensem abb. Sed quia de duello monachorum cum sæcularibus hic agitur, nos adhuc nihilominus alia quædam, et ipsa forte nova, de thesauris veteribus ad locum illustrandum proferemus. Et primo, Robertus rex in præcepto de Vicaria Anthoniaci : *Ille vero, inquit, nempe Pipinellus Guarini militis vicarius, ad judicium veniens nullo modo resistere valuit propter rationabilem contradictionem servorum S. Vincentii et S. Germani, qui legali conflictu duelli erant resistere parati.* Item Ludovicus VII in privilegio quod canonicis S. Genovefæ super servitute hominum de Rodoniaco concessit : *Nos autem secundum consuetudinem regni Francorum judicavimus, ut quia homines hospicetum et colonatum Ecclesiæ cognoscebant, et liberos se dicentes servitutem negabant, in curiam abbatis, cuius erant hospites, irent, et ibi Ecclesia si eos habere vellet, per duellum servos esse suos approbaret.* Hoc duelli conflictu calumniam propulsare, vel jus aliquod defendere parati, gadium dabant adversæ parti, quod et ipsum quadiare, et arrhamire bellum sive duellum dicebatur, id est arrham sive sponsionem dare, coram iudice vel in curia promittere sive cavere de die pugnæ vel conflictus. Sic enim monachi S. Martini, Charta IX : *Pro his rebus, inquit, acquietandis, arrhamivimus bellum in curia Vindocinensi, causæ nostræ fidentes, et ad hoc provocati. Verum cum incundæ pugnæ dies statutus adesset, ab amicis nostris qui tunc aderant submoniti sumus, ut pacē potius tantæ discordiæ finem imponeremus.* Et Charta CLIX : *Stephanus Cambacanis de Ferraria abnegavit se esse servum S. Martini, et de hoc arrhamivit bellum contra nos. Intra terminum autem quo bellum fieri debebat, recognovit se male egisse, venit in capitulum Majori-Monasterii, et dedit recognitionem suam, scilicet secundum consuetudinem imposuit super caput suum quatuor denarios, et per illos tradidit se sancto Martino. Die sic data, duelloque per*

centem terram transcendit. Est enim mons altissimus elevatus in vertice montium; ipsas sæpe nubium globositates, quando humida qualitate gravatæ ad altiora conscendere nequeunt, sub se conspiciens, unde et Italiæ Alpes videri et maxima pars subjectæ Galliæ possit ostendi. Elatus ergo multo in aera spatio mons, et silvarum densitate circumseptus, ventis inclementioribus continue patens, nivibus diuturnis expositus, ascensu et descensu difficilis, popularem habitationem a se longe removet, et remotiora quærentibus nil ultra se quærere sui solitudine persuasit. Unde et monachos tantum ad manendum suscepit, quos nec multos esse sui ariditate permisit. Hunc locum Gerardus per diversas mundi partes obedientia compellente diu fatigatus, circa finem vitæ suæ velut emeritus missione a me impetrata, suscepit. In quo cum paucis fratribus et ipsis Deum timentibus, divinis operibus solito studiosius occupatus, orationi insistebat, lectioni vacabat, frequenti sacrorum verborum collatione ad divinum amorem vehementius se accendebat. Sobbrio victu contentus, si quid forte in his aliquando

judicem aut curiam senioris adjudicato, pugnaturi conveniebant in campum, ubi et sæpe regionis proceres assistere consueti. Quod docet Herveus Maltetus in charta de Verreriæ Ecclesia, quæ spectabat ad monachos Sancti Dionysii de Nogento Retrodi, his verbis : *Adjudicatum est Lancelino reddere equum monachis cum lege sua auditis rationibus ex utraque parte, et tamen testantibus comite et proceribus veritatem quam audierant, semper negavit sicut ante negaverat : unde adjudicatum duellum inter monachos et Lancelinum. Quidam enim famulus monachorum, nomine Ingelricus, filius Ragenaudi Jocularii appellavit Hugonem filium Ausgerii ex parte Lancelini, quod audierat hoc quod Lancelinus negabat, et ipse negavit. Sed quia ipse debilis erat corpore, sicut dixerunt qui eum cognoscebant, quidam nepos ejus nomine Guitcelinus, dedit vadimonium duelli iudicio curiæ pro eo, et venerunt in campum ad faciendum duellum. Cum venissent usque ad sacramentum, proceres qui ibi aderant, Robertus scilicet dapifer comitis, et cognatus ejus, et Robertus de Bellomonte, et Haymericus de Villereio nepos domni Hugonis, et alii proceres qui ibi aderant, quamvis scirent veram esse causam monachorum, laudaverunt priori et monachis qui ibi aderant, ne consentirent fieri bellum, etc. Unde patet et sacramentum a pugnaturis ante congressionem præstari solitum fuisse. Sed et quibus armis ipsi plerumque, quos campiones a campo nominabant, vernacule champions, uterentur, aperiant rursus monachi Santi Martini in Notitia de Molendino Fulberti cum aiunt : *Fulbertus de Lavarzino, qui censum illum motatici dum esset in sæculo annis multis reddiderat, et nunc noster monachus factus erat, defendi fecit contra illum, nempe Constantium de Radenaco, per quemdam nostrum hominem, scuto et baculo cum campione ipsius Constantii decertantem, pro palo illo censum nec se unquam reddidisse, nec esse jure reddendum. Quod et ille vellet nollet quandoque recognovit, et omnem in perpetuum reclamationem illius palatici, superato in ipsa decertatione suo campione, querpivit, bellumque injuste assumptum prout placuisset Alberico de Monteureo, sub cujus hæc acta sunt iudicio, legaliter emendaturum se spondit.**

(214) Item de eodem monacho, idem ms.

deliquerat, parcitate præsentis expiabat. Curis omnibus mundi hujus exutus, tanto spiritualibus desideris Deo fiebat propinquior, quanto ab humanis actionibus factus erat remotior. Ecclesiasticis officiis semper quidem, ut supra dixi, devotus exstiterat; sed tunc eis maxime totis mentis affectibus et corporis viribus devotissimus insistebat. Altaris sacris pene jugiter assistens, illud suum totius mundi singulare præsidium, corpus scilicet et sanguinem Redemptoris, inenarrabili mentis devotione, et quotidiana missæ celebratione super omnia percolebat. Diurno tempore sic consummato, nocturnas quoque vigilias observabat, et ne intempestive fratres surgerent, sollicitus providebat. Quas semper aut sæpe ipse præveniens multam noctis partem lacrymis et orationibus exigebat. Quo tempore frequenter in eadem Ecclesia voces cujusdam cœlestis melodix se audisse et mihi retulit, et quibusdam aliis qui postea id mihi dixerunt, narravit. Nec mirum. Illorum enim est audire cœlestia, quorum aures dedignantur audire terrena. Tanto enim magis sensus humani quæ supra se sunt percipiunt, quanto minus his quæ infra sunt dediti fiunt. Tali Gerardus certamine certans, tali vitæ suæ cursui indefessus insistens, tandem palmam victoribus debitam, bravium perseveranter currentibus promissum adeptus, beato in eodem loco sine quievit. Qui a vita præsentis subtractus, vitæ se jam æternæ participem; non multo post mortem suam elapso tempore, aperte monstravit, et veram esse Apostoli

sententiam qua dicit: *Quæ enim seminaverit homo, hæc et metit* (Gal. vi), in seipso comprobavit. Nam quia, ut sæpe jam dixi, totam spem suam in corporis et sanguinis Christi sacramento, cum bonæ conscientix testimonio collocaverat, ostensum est per eum jam defunctum aliud de sæpe nominando sacramento miraculum, quo et spes ejus non irrita fuisse probaretur, et fides audientium firmaretur.

(214*) Nondum post obitum ipsius dimidius fluxerat annus, cum fratri cuidam, quem quia adhuc superest, nominare nolo, visio memoranda apparuit. Videbat, et ecce dæmon, parvi et nigerrimi Æthiopis specie assumpta, lecto ejus astabat. Qui portentosa deformitate terrorem conspicienti intentans, manuum

et Æthiopem illum manibus comprehensum ad terram elisit, ac guttur nefandum viriliter pede compressit. Qui dum fortiter captivum hostem premeret, ille velut ex violenta compressione, nec nominandum caput ad instar magni cacabi inflans, lingua flammigera, quasi aratro terram proscinderet, circumposita comburebat. Cujus spectaculi horrore jam pene extra se factum, prædictum fratrem Gerardus alloquitur: *Vis, inquit, a dæmone hoc liberari? Ad quod cum frater velle se omnibus modis respondisset, adjecit ille: Si, inquit, vis liberari, perge ad abbatem, et ut quemdam fratrem cui fabrile officium est ad se accersiat, et ex mea parte dicito, a quo sollicite inquirat utrum aliquando de veritate corporis et sanguinis Domini dubitaverit, et quid ei ad tollendam eandem dubitationem ostensum fuerit, et qualiter fides ejus illa revelatione confirmata sit. Quæ postquam cognoverit, litteris mandare studeat, quoniam sicut fratri illi profuit hoc vidisse, ita multis proderit audivisse. Placet enim Deo conversatio fratris illius, nec pati voluit hujusmodi tentatione labores illius deperire. Hæc si abbati te dicturum promiseris, continuo ab hoc dæmone liberaberis.* Quo rursus spondente, Gerardus dæmone in fugam compulso, fratrem ab ejus infestatione eripuit. Qui a somnio consurgens, postquam ad se rediit, tandem se vere mortem evasisse testatus est [lætatus]. Pauci post hoc transierant dies, et frater cui hoc ostensum fuerat ad me veniens, cuncta quæ supra retuli narravit. At ego nullam adhuc fidem somnio præbens, de fratris illius qui indicatus fuerat totus relatione pendebam. Quem ad me non nomine, sed artis ac vitæ indicio manifestatum accersiens, utrum aliquid dignum memoria de corpore Domini vidisset, secreto quæsivi. Qui cum aliquandiu velut peregrinatione (215) attonitus siluisset, me in virtute obedientix ne sibi ostensum verbum absconderet præcipiente, tandem universa aperuit. *Longo, ait, tempore super hujusmodi re antiquus hostis fidem meam tentando vehementer aggressus est, et pene ab statu suo, nisi gratia Dei juvisset, concussit. Quam tentationem multum, et supra quam dicere possim mihi molestam cum diu tolerarem, et ea de causa quantumlibet in religione laborem meum me amisisse putarem, cumque jam in desperationem labi me pusillanimitas cogeret, ad beatam Dei Genitricem ultimam spem contuli, et ut a tanto malo miseram animam meam eriperet, totis animi nisibus rogare cœpi. Necdum ab incæptis precibus quindecim exacti fuerant dies, et ego ante majus altare majoris Ecclesix mihi astare videbar. Super quod velut unius anni puerulus residens, me ad se accedere præcipiebat. Cumque illi appropinquaassem, ut panem sanctum, quem manu prætendebat, ore susciperem, admonebat. Quod ut explevi, adjecit: Accipe,*

ANDRÆ CHESNII NOTÆ.

(214*) Quomodo isdem monachus post obitum cuiusdam apparuit, idem ms.

(215) Al., interrogatione. N. Faber, peregrina oratione.

ait, me, et in brachiis tuis per hujus Ecclesie spatium defer. Hoc ego licet cum multo timore aggressus, eum in manibus suscepi, et ab ipso altari usque ad extremum chori exitum, multa cum reverentia portavi. Ab illo die ita cor meum omni qua vexabatur tentatione vacuatum est, ut nec vestigium in eo preteritae conturbationis remaneret; fidemque salutaris sacramenti inconcussa stabilitate retineret. His a fratre illo auditis, ultra de visione dubitare non potui; quando sic in omnibus concordēs utriusque revelationis relatores inveni. Nam quidquid ille prior de fratre altero a Gerardo audierat, hic totum ultimus suo ipsius testimonio confirmabat. Cumque praecedens, nihil de sequentis cogitationibus sciret, ac subsequens prioris visiones penitus ignoraret, alter alterius revelatione penitus fidem fecit, quia et ille hujus tentationes aperuit, et iste illum vera vidisse ex sua confessione omnibus patefecit.

CAPUT IX.

De his quae in Cluniaco, et circa contigerint.

Illis quae ad reverentiam divinorum sacramentorum, et ad confessionis verae sinceritatem pertinent praelibatis, ad reliqua, quantum ad morum aedificationem spectat non minus utilia, adjuvante nos Domino transeamus. In primis vero visionibus sive revelationibus defunctorum, quae a diversis cognoscere potui, ut potero, explicabo. Haec enim nostris maxime temporibus frequenter provenire dicuntur. Nam et defunctorum effigies vivis apparere, eisque persaepe multa vera atque probata nuntiare, a quā plurimis et fide dignis viris affirmantur. Talium autem rerum narrationem non ingrati fore legentibus existimo, praecipue illis qui futurae vitae amore praesentem fastidiunt, et ad illam recta fide ac piis operibus pervenire contendunt. Horum namque multa est recreatio, et in praesentibus miseriis, in quibus quotidie ingemiscunt, maxima consolatio, quando de patria a qua in hac peregrinatione exsulant, et ad quam inhiante spirant, aliquid quod eorum fidem ac spem magis ac magis excitet, audiunt. Audivi de talibus multa a multis, in quorum narratione nullum temporis ordinem servo, quia nec illum ex narrantium verbis aperte colligere potui, nec si potuissem servare curavi. Quae namque utilitas est in huiusmodi re nosse, quid prius quidve posterius gestum sit, dum vere constet quod fuerit? Multo enim magis gesta temporum quam tempora gestorum inquirenda fecit. Videtur vero mihi congruum ut de proximo incipientes ad remotiora pergamus, et id-

A circo ea quae in Cluniacensi monasterio vel circa contigisse audivimus, primo ad medium deducamus. Est autem Cluniacense monasterium, religione, disciplina, severitate, fratrum numerositate, omnique monastici ordinis observatione, toto pene orbe notissimum (215*), singulare ac commune peccatorum refugium; per quod multa inferis damna illata et regnis caelestibus quamplurima lucra collata sunt. Ibi innumeræ hominum multitudines, graves mundi sarcinas ab humeris suis abjicientes, suavi Christi jugo colla submiserunt. Ibi omnium professionum, dignitatum et ordinum personae fastum luxumque saecularem, in humilem et pauperem monachorum vitam commutaverunt. Ibi ipsarum Ecclesiarum venerabiles patres, etiam ecclesiasticorum negotiorum onera fugientes, tutius quietiusque vivere, magisque subesse quam praesesse elegerunt. Ibi contra spirituales nequitias indefessum luctamen et implacabile [al. impacabile, vel implacabile] quotidianas victoriarum palmas Christi militibus praestat. Hujus loci habitatoribus, continua concertatione carnem spiritui subjicientibus, vcre, secundum Apostolum, *Christus vivere est, et mori lucrum* (Philipp. 1). Hinc effusa spiritualium virtutum nardo, impleta est tota mundi domus ex odore unguenti (Joan. XII), dum religionis monasticæ fervor, qui illo tempore pene refriguerat, illorum virorum exemplo studioque recaluit. Gallia, Germania, transmarina quoque Britannia hoc testatur, Hispania, Italia, totaque Europa fatetur, plena monasteriis ab eis aut noviter fundatis, aut ab antiquo senio reparatis. Ibi monachorum collegia, in morem caelestium agminum per ordines suos Deo assistentia, cum aliis sanctarum virtutum exercitiis, divinis laudibus die nocteque ita insistunt, ut de eis quoque a propheta dictum possit intelligi: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te* (Psal. LXXXIII). Sed quid aliquas mundi partes numero, cum de nostro ultimo Occidente usque ad ipsum Orientem fama hæc pervenerit, nec aliquem Christiani orbis angulum latuerit? Hæc namque est vinea, hi sunt palmites, qui verae viti Christo inhærentes, et a patre agricola purgati, secundum evangelicam sententiam multum fructum afferunt (Joan. xv). De hac vinea in Psalmis legitur: *Extendit palmites suos usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus* (Psal. LXXIX). Quod licet de Judæorum Synagoga ex Ægypto translata, et maxime de praesenti Ecclesia dictum sit, nihil tamen ob-

ANDREAE CHESNII NOTÆ.

(215*) *Cluniacense monasterium religione, disciplina, severitate toto pene orbe notissimum. Multiplices sunt laudes quas Cluniacensium cœnobia pontifices et reges in chartis, et antiqui quoque scriptores in libris suis tribuunt. Appellat enim ipsum Paschalis II, religionis monasticæ suis temporibus speculum in Gallia, documentum; Ludovicus VII: Nobilius membrum regni sui; Riquinus episcopus Tullensis, summi Patrisfamilias universalem domum, et curiam in qua Deo sacra resultant præconia;*

auctor Vitæ S. Majoli, nobile, amicum salutis, et amicum monasticæ religionis; Goffridus Vindocinensis, secundum paradisum; Petrus Cellensis, hortum Dei; Hildebertus in Vita S. Hugonis, lavacrum animarum; Petrus Damianus epist. ad eundem Hugonem et monachos Clun. Spiritualem campum ubi cœlum et terra congregitur, ac velut arenam certaminis, ubi spiritualis more palæstræ caro fragilis adversus potestates aereas colluctatur; Trithemius denique, Monasterium toto orbe famosum.

stat, ut et de hac Cluniacensi Ecclesia quæ illius A universalis non inferius membrum est, intelligatur. Liberet hic diutius immorari, sed, quoniam ad propositum opus hoc non pertinet, et tanta materies brevi atque ad alia festinanti non potest explicari sermone, necesse est ut, istis ad præsens intermissis, ad ea quæ de mortuorum revelationibus sunt exsequenda, ut promisimus, accedamus.

CAPUT X.

De Stephani, qui Blancus dicebatur, apparitione mirabili (216).

Quod vero [nunc] in primis dicturus sum, ab illis mihi personis relatum est, quorum testimonio non minus quam mihi ipsi credere compellebar. Vita enim vel conversatio eorum hoc exigebat, ut non magis propriis oculis quam eorum relationi, absque dubitatione aliqua, fidem accommodarem. Hi ergo mihi hoc retulerunt fuisse apud Cluniacum quemdam fratrem, qui Bernardus Savinellus dicebatur. De quo referebant quod, licet aliquando in quibusdam leviter se haberet, correptus tamen, ut regularis disciplinæ moris est, multaque tam verborum quam verberum opprobria passus, patientissime tolerabat, seque mitem post flagella vultus et operis alacritate exhibebat. Is nocte quadam dum fratres in ecclesia nocturnas Deo laudes decantarent, de choro ubi cum aliis psallebat egressus dormitorium petiit. Cujus gradus dum conscenderet, repente Stephanum, qui vulgo Blancus vocabatur, olim monasterii Sancti Ægidii abbatem (216*), qui ante paucos dies de vita excesserat, obvium habuit. Quem cum primo aspectu non cognoscens quemlibet alium esse crederet, quo proposuerat festinabat. At illa imago defuncti, quæ apparuerat, prior in verba prorumpens : *Quo pergis ? inquit. Sta, et quæ dicturus sum audi.* Frater vero miratus et indignans, quod quasi contra regulam nocturnis horis et loco non congruenti talia monachus loqueretur, ejus voces nutibus quibus poterat, comprimebat. Sed, cum abbas ille defunctus, qui non ut taceret, sed ut loqueretur, advenerat, magis ac magis instaret, compulsus ejus importunitate frater substitit, et quis esset vel quid sibi vellet quæsit. Et ille : *Sum, inquit, Stephanus dictus Sancti Ægidii abbas, qui in multis et ante abbatiam et postmodum deliqui, pro quibus modo pœnas acerbas patior, ab illis per ineffabilem Dei misericordiam, si mihi subvencum fuerit, quam citius eruendus. Oro ergo te ut Dominum abbatem, et omnes fratres meam functionem legatione depreceris, quatenus apud omnipotentem Deum pro mea liberatione preces effundant, et*

me quibus poterunt modis a tantis malis eripere satagent. Cumque frater respondisset se quidem quod ipse [ille] rogabat facturum, nullum tamen suæ relationi crediturum, is qui loquebatur defunctus, adjecit : *Ut nemo de his quæ a te referenda sunt in aliquo dubitare possit, noveris te infra hos octo dies de hac vita migraturum. Quod postquam eis prædixeris, subsequentis rei effectus te vera dixisse demonstrabit.* Dixit hoc, et statim ab oculis ejus evanuit. At vero frater ille a dormitorio ad ecclesiam rediens, multumque mortis denuntiatione non immerito sollicitatus, noctem in hujusmodi meditatione transegit. Facto mane, priori primitus, deinde venerabili ac sancto Patri Hugoni, ad ultimum magno ac reverendo fratrum conventui quæ sibi injuncta fuerant patefecit. Quod postquam ad omnium aures pervenit, sicut humanorum ingeniorum usus est, de eadem re fere semper diversa sapere, alii quidem credebant, quamplures ficta esse affirmabant : universi tamen mortis illius quam frater denuntiaverat indicium per illud ab omni dubitatione purgandi, expectabant. Et ecce sequenti die relator visionis morbo corripitur, sensimque deficiens ad extrema pervenit. Qui usque ad ultimum spiritum constanter quæ dixerat affirmans, infra dies supradictos bono fine quievit, sicque morte sua veritatis nuntium se fuisse comprobavit. Fratrum ergo congregatio, post obitum relatoris de visione certificata, tam pro abbate defuncto quam pro ejus nuntio multimodas inenarrabili misericordiæ Dei supplicationum hostias obtulerunt, et sacris orationibus, eleemosynarum largitionibus, maxime autem salutaris sacrificii oblationibus pro æterna requie totis viribus institerunt.

CAPUT XI.

De simili apparitione Bernardi (217), qui Grossus dicebatur.

Consimile huic, imo pene idem de Bernardo cognomento Grosso (218) miraculum, ab eisdem quos supra memoravi relatoribus accepi. Hic namque nobilitate et potentia sæculari illustris, munitiones quasdam Cluniacensi monasterio proximas possidebat, multaque mala eidem loco atque aliis circumpositis ecclesiis inferebat. Qui tandem mutato spiritu, malis suis finem imponere deliberans, ad supradictum venerabilem Patrem Hugonem venit, atque pro peccatis suis orationis causa Romam se velle pergere indicavit. Unde, si reditus permitteretur, sæculo se renuntiaturum, ac monachum Cluniaci futurum esse spondit. Perrexit itaque Romam, ubique apud summorum apostolorum ac plu-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(216) Al. Qualiter Stephanus quondam abbas S. Ægidii cuidam fratri post mortem apparuerit.

(216*) Monasterii S. Ægidii abbatem. Monasterium hoc unum ex plurimis quæ S. Hugo Clun. abbas reformavit, et in Cluniacensium etiam familiam cooptavit. Sic enim anonymus qui Vitam ejus scripsit : *Quis, inquit, beatorum confessorum Martialis et Ægidii ecclesias religione restauravit, nisi iste vir*

beatus ?

(217) Al. De Bernardi cognomento Grossi mirabili post mortem apparitione

(218) De Bernardo cognomento Grosso. Grossorum, qui et Braceduni domini, mentio multa reperitur in Chartis Cluniacensium ; quarum et aliquas jam in hac Bibliotheca descripsimus

rimorum martyrum gloriosa corpora, orationibus atque eleemosynis vacans, satisfactione qua poterat præteritæ vitæ crimina expiabat. Exacto vero taliter in urbe quadragenario dierum numero, qui proprie ad agendam pœnitentiam indici peccatoribus solet, Roma egressus est, et ad patriam regrediens, Sutram usque pervenit. In qua civitate, quæ satis urbi proxima est, dum moraretur, finem vitæ morbo dudum concepto ingravescente suscepit. Ibi a sociis, prout in peregrino solo licere potuit, honeste curatus ac tumulatus est. Non multi postmodum fluxerant anni, et cujusdam villæ quæ Cluniacensi juri subdita est, præpositus, per silvam quæ castello de Usella proxima est, media die iter agebat. Hoc autem castellum ipse Bernardus noviter construxerat, unde sæpe raptores erumpentes, quæcunque poterant undequaque deprædabantur. Dum ergo, ut dictum est, iter ageret, repente eundem Bernardum obviam habuit. Quem cum mulo insidentem, ac pellibus vulpinis et novis indutum vidisset, recordatus defunctum extimuit: compresso tamen timore utrum esset qui videbatur, vel cur venisset, quæsit. A quo tale responsum accepit: *Me, ait, noveris esse Bernardum, quondam hujus regionis dominum. Multa certe, ut omnibus hic manentibus notum est, in sæculo positus mala egi, pro quibus modo multa patior. Sed præ omnibus torquet me castelli illius juxta positi ædificatio, quod sicut ipse nosti a me nuper ædificatum est. Quia tamen circa finem vitæ meæ malorum meorum me pœnituit, æternam quidem effugi damnationem, sed multo adhuc adjutorio egeo ad plenariam liberationem. Ea de causa ob implorandam misericordiam ad abbatem Cluniacensem, venire permissus sum. Cujus comitatum diu prosequutus, quoniam præcedenti hebdomada apud Ansam hospitatus est, nocte inter obsequentes et famulos mansi. Unde rogo ut eum adeas, atque ut mei misereatur sollicite depreceris.* Cumque homo illi cui loquebatur requireret, cur vulpina veste amictus esset, respondit: *Hanc vestem mihi olim recentem emi, et eadem die qua ea primum indutus sum, cuidam illam pauperi dedi. Quæ sicut nova data est, ita semper nova permanet, atque in pœnis inenarrabile mihi refrigerium præbet.* Post hæc verba, ille quidem qui apparuerat disparuit, alter ea quæ injuncta fuerant implere acceleravit. Nam ad beatum virum ad quem missus fuerat veniens, ei per ordinem cuncta narravit. Qui benigne defuncti mandata suscipiens, plenus charitatis spiritu multa eleemosynarum, multa divinorum sacrificiorum auxilia laboranti sub æterno judicio animæ impendit. Per quæ, ut dignum est credere, et a suppliciis ille liberatus, et fidelium requiei, pro modo supernæ dispositionis adjunctus est. Neque enim ratio patitur, ut spiritus ille in abditissimis judiciorum Dei reconditus, ad homines ob sui liberationem redire permissus sit, et nulla reditum-ejus utilitas subsecuta sit. Frustra quippe amissus videretur. Sed neque sacramentis, neque

A sacrorum operum exercitiis se adjuvari petisset, si ea sibi professe minime agnovisset. Qui, quoniam talibus sibi auxiliis subveniri rogavit, et illa ad subveniendum efficacia, et se illorum subventionem dignum esse monstravit. Homini autem illi cui hæc visio apparuerat, supradictus abbas sanctus, mortem proximam esse prædixit. Cum enim hujusmodi defunctorum manifestationes nostris sæpe temporibus provenerint, vix aliquis mortuo collocutus, mortem longiore tempore distulisse narratur. Unde iste et visionis horrore, et sancti admonitione provocatus, statim sæculo reavitiavit, et factus monachus, intra paucos dies terminum vitæ suscepit.

CAPUT XII.

B *Quanta semper invidia diabolus adversus Cluniacum fremuerit.*

Licet in præcedenti de revelationibus defunctorum quæ in Cluniaco vel circa contigerunt, me dicturum promiserim, tamen quia plura alia non minus digna memoria in illo famoso monasterio nostra ætate provenisse dicuntur: non incongruum arbitror, si et illa nostro sermone ad utilitatem legentium proferantur. Ut enim supra tetigi, antiquus hostis non parum illius cœnobii disciplinam ac divinorum operum studium semper æmulatus est, multisque indiciis invidiam suam erga loci ipsius habitatores fervere monstravit. Quæ si per singula ut ad me pervenire potuerunt enarrare tentarem, et magno volumine legentibus forte vel audientibus tædium incuterem, et ipse longe a proposito deviarerem. Quis enim explicare valeat quanta improbitate cœlestia illa castra semper vel sæpe invaserit, quam infestus semper Christi militibus sibi repugnantibus fuerit, quam frequentes impetus violenter irrumpere volens dederit? Morè quippe suo interior civem, id est spiritum extinguere quærens, quas poterat tentamentorum machinas exterius admovebat, et ab intimis se repulsum dolens quanta valebat extra prælia commovebat. Unde proprio furore cæcatus, cum semper invisibiliter omnibus instaret, aliquando quibusdam etiam visibiliter apparebat. Et nesciens quid boni de malo suo Deus facere decrevisset, unde gregem Domini destruere quærebat, inde invitus eum multoties ædificabat.

CAPUT XIII.

De fratre quem sub abbatis specie decipere voluit.

Hinc fuit illud quod cum aliquando frater quidam, Joannes nomine, natione Italicus, regularis disciplinæ severitatem fastidians, etiam fugere de monasterio cogitaret: ipse ei diabolus abbatis specie assumpta se obtulit. Nam duobus dæmonibus in specie monachorum se comitantibus, fratri in quodam secreto monasterii loco soli residenti, multaque secum volventi, opportunum fallendi tempus invenisse se credens apparuit, eique assidens dixit: *Ego, frater, modo huc hospitandi causa diverti, sed casu te conspicuens, agnovi multa te sollicitudine laborare, mul-*

tosque in corde tuo cogitationum æstus versare. Quorum causa licet quibusdam referentibus mihi ex parte nota sit, si tamen eam plenius indicaveris, potero forsitan utile tibi dare consilium. Unde quis sis et quare mæstus sis, amico quærenti expone. Cumque frater ille ignoto, ut putabat, homini secreta cordis sui aperire formidaret, et se tantummodo natione Italicum esse respondisset, dæmon, qui monachus videbatur, adjunxit: *Et ego ipsius regionis abbas sum, et tibi bene in omnibus auxiliari possum. Novi enim, licet tu reticeas quod abbas monasterii hujus, et cæteri male te tractant, neque ut dignum esset honorant, insuper multis sæpe injuriis et contumeliis vexant. Unde admoneo ut tibi consulas, et locum hunc omnimodis perniciosum derelinquens, mecum recedas. Paratus sum enim te ab his malis eripere, et ad abbatiæ meam, quæ Cripta Ferrata dicitur, perductum, omni te ibi honore sublimare.* Ad hæc frater respondit: *Ego hinc exire nullo modo possum, quia et clausura monasterii prohibet, et fratrum me multitudo circumdat.* Tunc diabolus: *Nec ego, inquit, quandiu hic fueris, te in aliquo juvare potero. Sed fac qualibet arte, ut septa monasterii transgrediaris. Quod postquam feceris, ego statim adero, teque ad locum meum, ut dixi, perducam.* Sed misericors Deus, qui non permittit nos tentari supra quam ferre possumus (I Cor. x), non ultra passus est hostem procedere, sed sicut scriptum est, qui fecit illum applicavit gladium ejus. Quando namque hoc agebatur, fratrum conventus in refectorio ex consuetudine hora cœnandi residebat. Qua expleta, a priore

CAPUT XIV.

De illo qui dæmones audivit flagitia sua jactantes.

Alio quoque tempore alter quidam frater lignorum artifex nocturnis horis, in loco aliquantulum ab aliis sequestrato jacebat. Quem locum ut in monachorum dormitoriis moris est, lampas accensa illustrabat. Dum ergo ille in lecto nondum soporatus jaceret, conspexit immanem vulturem, immensi corporis onus vix alis pedibusque ferentem, velut ex labore anhelum occurrere, et contra lectum ejus astare. Quem dum frater admirans intueretur, ecce duo alii in hominum specie dæmones advenerunt, et vulturem illum, imo dæmonem ita affati sunt:

ANDRÆ CHESNII NOTÆ.

(219) *Trinorchium misit.* Oppidum ad Sagonam, quod olim in tres partes dividebatur, scilicet in *Trenorchium castrum, Tornutum villam, et cellam S. Valeriani.* Gallice, *Tournus.* Estque ipsum credo

A *Quid, inquit, hic agis? Potesne hic aliquid operari? — Nihil, ait, possum, quoniam et crucis protectione, et aquæ aspersione, et psalmorum insusuratione ab omnibus repellor. Tota quippe hic nocte laboravi, frustra que vires meas insumpsi. Unde nihil agere prævalens, huc fatigatus deveni. Sed vos iter vestrum mihi narrate, et si quid vobis prosperum cessit, intimate. — Nos, aiunt, de Cabilone venimus, ubi militem quemdam Gaufredi de Donziaco, cum uxore hospitis sui in adulterium labi compulimus. Item per quoddam monasterium transeuntes, magistrum scholæ cum uno puerorum fornicari fecimus. Sed tu iners quid agis? Surge, et hujus saltem monachi, qui nos aspicit, pedem, quem inordinate extra lectum tetendit, abscinde.* Quod ubi dixerunt, ille dolabro ipsius fratris quod sub lecto latebat arrepto, in ictum totis viribus insurrexit. Sed dum frater elevatam super se vidisset securim, timore actus pedem retraxit, et sic dæmonis ictus effectu frustratus, in ultimam lecti partem delapsus est. Quo facto statim maligni spiritus disparuerunt. Frater vero qui hæc viderat, sæpe dicto Patri Hugoni mane festinus universa retulit. Qui ad rei certitudinem explorandam Cabilonem atque Trinorchium misit (219), et subtiliter quæ a dæmonibus dicta fuerant investigans, veridicos fuisse mendacii ministros invenit. Sed dicet aliquis: Cum maligni spiritus malitiæ subtilitate longe humanæ astutiæ calliditatem superent, utpote quos naturæ levitas nulla corporis mole depressa, ad omnia expeditos, longaque rerum experientia sagaciores reddit, quomodo nequitie suæ consilia seu opera, audientibus hominibus, produnt? An non perpendunt, patefactis insidiis suis a quantis eorum laqueis sæpe homines sint eruti, et quoties ipsi earumdem sint insidiarum effectu frustrati? Quomodo ergo, audiente fratre supradicto, et ea mala quæ fecerant aperuerunt, et cur alia, quæ optabant, facere non posse dixerunt? Ad quod respondendum quia, licet multa eis insit nocendi facilitas, et prompta ad fallendum voluntas, occulta tamen Dei dispositione ita miris et incomprehensibilibus modis in ipsa sua falsitate plerumque falluntur, ut humanæ salutis, cui sponte semper infesti sunt, invicti quandoque deservire cogantur. *Comprehendit quippe, ut scriptum est, vera sapientia falsos sapientes in astutia eorum (Job v); ut unde fallere volunt, inde fallantur, et unde perimere cupiunt, ipsi potius perimantur.* Utitur eis sane more prudentis patrisfamilias ut malis servis, qui, cum nullo ad serviendum amore moveantur, servili tantum terrore dominicis imperiis obsequuntur.

Unde, aliquando scientes, aliquando nescientes, semper autem nolentes, ea quæ ad hominum pertinent salutem operantur. Quod autem semper no-

Tinurtium, cuius meminit Spartianus in Severo his verbis: Multis interim varie gestis in Gallia principum apud Tinurtium [Trinurtium] contra Albinum felicissime pugnavit Severus.

lentes operentur, omnibus certum est. Quod vero aliquando scientes Evangelium loquitur, ubi ait: *Exibant autem dæmonia a multis, clamantia et dicentia: Quia tu es Filius Dei (Luc. iv)*. Nam credere Christum esse Filium Dei ad salutem hominum pertinere, dæmones ista clamantes non ignorabant. Sed, quia hanc confessionem non fidei devotio proferebat, sed tormentorum acerbitas extorquebat, ipsi indicant dum subjungunt: *Venisti ante tempus torquere nos (Matth. viii)*. Nolentes ergo pariter, et scientes salutis humanæ præcones fiebant. In Actibus quoque apostolorum, quando per energumenum dæmon clamabat: *Jesum novi et Paulum scio (Act. xix)*, utique nolens et veritati attestabatur, et quod audientibus prodesse poterat fatebatur. Rursus in Evangelio, rogante legione dæmonum, et dicente ad Dominum: *Si ejicis nos, mitte nos in gregem porcorum (Marc. v)*; et propriam impotentiam testabantur, qui nec porcis nisi permissi dominari poterant, et homines a se pessimis videlicet hostibus salutis suæ fugere, atque ad Salvatorem suum confugere, talibus verbis inviti scientesque monebant. Quod vero aliquando nescientes ea quæ hominibus prosunt operentur, innumera quidem sunt exempla sanctarum Scripturarum, sed tamen hoc specialiter, beati Job tentatio et Domini passio manifestant. Nam neque Job Satanus tentasset, si ejus se vincendum patientia præscisset, nec Judæos ut Dominum crucifigerent instigasset, si morte illius se multo magis damnandum, mundumque salvandum prævidisset. Nam et Apostolus divinæ Incarnationis et passionis mysterium absconditum dicit a sæculis, quod nemo principum hujus sæculi cognovit (*I Cor. ii*). Ita ergo, ut dictum est, aliquando scientes, aliquando nescientes, semper tamen nolentes nequam spiritus supernæ sapientiæ acti dispositionibus, aut loquentes aliquid aut operantes, sive latentes humanos oculos sive coram apparentes, utilitatibus humanis inserviunt. Unde quando Dei ordinatione aliquibus apparentes vel faciunt aliqua vel loquuntur, manet quidem in eis avida nocendi voluntas, sed eam legibus suis subactam, refrenat quæ cuncta moderatur potestas. Quidquid enim furiant cuncta subvertere quærentes aeris potestates, sapientia tamen vincit malitiam, *attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter (Sap. viii)*. Inde namque sapientia fortiter pertingere a fine usque ad finem dicitur, quia sapientia æterna hostium versutias sapienter capit, et virtus invicta eorum fortitudinem subigit. Certum est igitur quod, quando supradicto fratri apparentes, ea quæ jam memorata sunt retulerunt, aut scierunt quid boni inde futurum esset, aut nescierunt. Divinæ tamen voluntati, et aliquorum salutem nolentes inservierunt. Hoc ad ea quæ de insinuatione dæmonum dicta vel forte dicenda sunt interserui, ut nemo consilia seu opera sua eos quasi sponte prodere miretur, quoniam non ipsorum hoc opus, sed divinæ dispensationis est consilium, quæ ad ampliorem nominis

A sui gloriam etiam malis bene utitur, et de ipsorum malitia, multam erga suos benignitatem operatur. Quomodo enim humana infirmitas tanto hosti resistere posset, de quo dicitur: *Non est potestas super terram quæ comparetur ei (Job xli)*, nisi se contra tam robustum adversarium, ille qui Dei virtus dicitur, pro nobis opponeret? Quomodo depressa in imis humanæ mentis stoliditas, tot dolositatis ejus versutias cavere valeret, nisi ille qui Dei Sapia vocatur eas nobis detegeret? Quos ejus dolos seu conatus, quibus sancto Cluniacensi cœnobio sæpe irrequietus instituisse, aliquantisper revelationibus manifestatus est, dignum videtur, ut cœperam exsequi.

CAPUT XV.

B *Quid beatus Hugo narraverit in capitulo vigilia natalis Domini.*

C Mos est ejusdem monasterii Nativitatem Salvatoris cæteris solemnitatibus singulari affectu devotius agere, et cantuum melodiis, lectionum prolixitatibus, cereorum multiplicium accensionibus, et (quod longe præstantius est), speciali devotione, multaque lacrymarum profusione cum angelicis spiritibus alacriter solemnizare. Qua temporis revolutione redeunte, fratres more solito se suaque omnia paraverunt, et ecclesias ornando alaque monasterii loca aptius componendo, intus et extra festivi apparere satagebant. Supererat adhuc beatus ille ac venerabilis Pater Hugo, ultimo senio morti quidem corporeæ, sed et vitæ post mortem æternæ vicinus. Qui jam instante ipsa solemnitate, capitulum ubi fratres convenerant ingressus, hæc ad omnes protulit verba: *Noveritis, fratres, Jesum benignum Salvatorem nostrum suæ natalitatis vestræque liberationis solemnibus interesse disposuisse, vestræque devotionis obsequium multo cum gaudio præstolari. At contra sciatis nequam hostem, vestræ felicitati invidentem, laborare quatenus aliquas tenebrarum suarum nebulas, tanto, si possit splendore intermiscat, tantæque festivitatis gloriam saltem quantulumcunque imminuat. Frater enim, ait, quidam (se utique dans intelligi) hac ipsa nocte vidit ipsius misericordiæ matrem, perpetuam [al. perpetue] Virginem, Filium, quem præsentis nocte genuit, dulcissimo gremio continere, eique sanctorum angelorum multitudinem, cum immenso lumine astare. Lætabatur autem idem Deus puer, et immenso gaudio exsultabat, atque cordis lætitiâ gestu gloriosi corporis et ipsarum plausu manuum demonstrabat. Et conversus ad matrem, aiebat ad illam: Cernis, mater, noctem quæ imminet meæ Nativitatis gaudiis illustrandam, in qua et prophetarum oracula et angelorum præconia renovabuntur, et meo de te exortu omnia simul cœlestia atque terrestria lætabuntur? Ubi est nunc hostis damnati perfidia, ubi ejus potestas, qua ante hoc singulare gaudium mundo dominabatur? Quo ille impudens audito, de latibulo suo egressus a longe se præsentabat, et ignominiose deturpatus, cum multo planctu atque ejulatu ut admitteretur orabat. Quod eo voto dicebat, ut tantæ*

claritatis gaudia quibus invidebat, suo more vel in aliquo offuscare valeret. Et si, ait, in nulla ecclesie parte admittor, in aliquo saltem reliquarum officinarum loco suscipiar. Vade, ait Filius Virginis, surcifer, et ne te mea potentia præjudicatum lamenteis, tenta quod poteris. At ille solutus, arcum capituli petiit, et ingredi conatus non potuit. In tantum namque et se tumidum, et capituli introitum angustum invenit, ut nullatenus intrare valeret. Vere vetusta superbiæ peste inflatus, per humilem aditum transire non poterat, quia non idem aditus superbum erectum, et humilem capit inclinatum. Inde ad fratrum dormitorium gressum convertit, et phantasiis solitis eos se posse inquietare confidens, introire tentavit. Sed eadem grossitudine sua ab ostio repulsus recessit. Postremum [postremam] ad refectorium nocendi spem contulit, ibi propter aliquantam corporum curam, majorem suspicatus mentium incuriam. Ibi etiam tot obices divinarum ex lectione verborum, tot trabes ex devotionibus auditorum, tot repagula offendit ex charitate sibi servientium, ut nullo modo ultra procedere prævalens, retro cogere redire. Sic quoque ab omnibus monasterii officinis rejectus, a conspectu piissimi Redemptoris et gloriosæ Virginis matris, cum ea qua dignus est confusione, pestifer ille recessit. Cauti igitur estote, et immensas gratias omnipotenti ac misericordissimo Salvatore agite, qui et nequissimum hostem a vobis expulit, et ipse nobiscum [al. vobiscum] festum suum celebraturus remansit.

Hæc a sancto viro fratribus dicta, furentium adversus locum ipsum malignorum spirituum ostendunt nequitiam, ac Domini eundem protegentis clementiam. Qui nequam hostes, quamvis universis generaliter insidiarentur, noviter tamen conversis amplius infesti instabant. Dolebant quidem veteranorum profectibus invidentes, sed tironum superaddita conversione, quasi recenti suscepto vulnere, acrius indignabantur. Et velut longi temporis desperatione, prioris prædæ spolia postponentes, contra ea quæ ab oculis rapiebantur, longe vehementius accendebantur. Hinc adversus novitios bella valida commovebant, hinc tentamentorum diversis telis armati, totis eis conatibus insistebant.

CAPUT XVI.

De fratre qui dæmones vidit quasi religiose incedentes.

Et ut de illis aliquid dicam, quæ nostro tempore contigerunt, vidi ego quam plurimos varias mihi erga se dæmonum insidias exponentes. Nec ea dico quæ spirituali bello ex vitiorum suggestionibus gerebantur, sed quæ quasi in aperto certaminibus campo, non parvo utrorumque sudore fiebant. Exsuperans quippe abundantia malitiæ hostis, cum nihil intus tentando proficere valeret, in iram vehementius exardescibat. Et invisibiliter se victum dolens, si saltem visibiliter cum militibus Christi congregiens, in aliquo posset esse superior, attentabat. Unde fuit illud, quod frater quidam mihi retu-

lit, vidisse se innumerabilem dæmonum turbam per domum illam quæ Cella novitiorum dicitur, transeuntem. Jacebat autem nocte quadam ante matutinas [al. matutino] in lecto, et nescio quid de Psalmis secum meditabatur. Cum ecce, dormientibus cunctis, conspicit nefandum illud collegium in monachorum speciem commutatum, ab ostio quod capiti suo imminebat procedere. Qui capitibus [capitiis] induti, religionis schema simulantes, seriatim et quasi cum multa gravitate incedebant. At ille quid esset intelligens, atque ut in talibus fieri solet, non parum perterritus (nam semper malignorum spirituum visionem terror comitatur) quantum potuit, sub eo quo tegebatur operculo caput abscondit; sed ad exitum rei pervidendum, parum quid spatii oculis dereliquit. Quos diligenter quid essent facturi observans, conspexit omnem illum Satanæ exercitum, per domum illam fratrum quiescentium transeuntem, nihil suum in ea operari potuisse, sicque per domum latrinarum, proximam sibi que satis competentem, exitum habuisse.

CAPUT XVII.

De Algero sene religioso.

Frater quoque alius, nomine Algerus, vere ut de beato Job dicitur, simplex et rectus, timens Deum, et recedens a malo (*Job* 1), sæpe multumque sibi instituisse dæmones mihi frequenter conquestus est. Ut enim pluram [plurima] de his quæ mihi retulit præteream, referēbat se aliquando in jam dicta novitiorum domo multis aliis circumjacentibus dormire. Visum est vero ei quod signum in ecclesia more solito ad nocturnas laudes fratres excitans pulsaretur. Surrexit ergo, et campanam, ut videbatur, fortiter resonantem audiens, ad ecclesiam festinabat. Cumque per eandem domum in qua jacebat transiret, lectos fratrum undique circumspiciebat, et alios jam surrexisse, alios se ad surgendum parare videbat. Sed cum domo transmissa in claustrum proximum devenisset, signi sonitus qui ex vicinitate multo magis audiri debuisset, omnino defecisse visus est. Suspicatus autem tarditate sua signum sonare desiisse, omnesque se ad ecclesiam anticipasse, festinantius gradiebatur. Cum vero in majus claustrum pervenisset, pro luminarium claritate, quæ ex consuetudine hora surgendi omnia illustrant, tenebras offendit. Sed et cum ad ecclesiam appropinquasset, portas quas patentes invenire solebat, clausas reperit. Ibi quoque admota aure si forte psallentium voces audiret, summum ubique silentium advertit. Admirans itaque et quia ecclesiam ingredi non poterat, ad dormitorium suum regressus, quos prius surrexisse conspexerat, omnes jacentes et dormientes invenit. In se ergo reversus, dæmoniacam fuisse illusionem agnovit, qui nullum tempus a malitia sua vacare patientes, cum divina dispositione a majori nocendi possibilitate arcentur, in minoribus quibuslibet exercentur. Nam toto nisu naturæ humanæ inimicantes, cum animabus nocere nequeunt, ipsis sal-

tem corporibus, prout possunt, molesti existant. Unde plerumque ita monachos in somnis inquietant ut horis somno congruentibus amissis, cum vigilare debent dormiant, et sic sanctarum lucra vigiliarum amittant. Harum inquietudinum multorum multoties querelas accepi, quorum alii opertoria sua noctibus, dum dormirent, subrepta sibi atque longius projecta a dæmonibus dicebant, alii subripere volentibus violenter eadem tegmina se extorsisse, nonnulli dum in remotioribus naturæ satisfacerent, eos sibi derisorie astitisse affirmabant. Præterea quosdam nocturnis horis, aliis quiescentibus sancta orationum furta quærentes, et eadem causa claustrum et ecclesias peragrantes, multis aliquando terroribus appetebant, ita ut in eorum aliquos visibiliter irruerent, et ad terram verberando prosternerent.

CAPUT XVIII.

De Armanno novitio, quem diabolus in specie ursi perterruit.

Vidi ipse quemdam fratrem, Armannum nomine, qui dum esset nobilis et dives miles in sæculo, tactus divino spiritu, ac mundo renuntiare disposens, prius equos ac vestes multi pretii, magnumque argenti pondus, et omnia pene sua Cluniacum direxit, et sic pauper atque peregrinus Hierosolymam petiit. Ibi Domini adorato sepulcro, et sanctissimorum locorum visione aliquanto tempore recreatus, cum vitæ terminum, quem ibi summopere adipisci, ut ipse mihi post retulit, desiderabat differri [al. deferri] videret, rediit, atque Cluniaco habitum religionis induit. Cum quo et animum ita ab omni mundano affectu mutavit, ut nec communia bona, nec privata diversarum exercitationum iuera spirituali cordis ejus ardori satisfacere possent. Non ei dies ad orationem, non nox sufficere poterat; vix cibo aut somno, eo studio indulgebat. Admonitus a me sæpe, ut parcius in talibus se haberet, quoniam modum excedere videretur, nimio animi fervore non acquiescebat. Contigit igitur [al. ergo] post Domini Natalem, nocte quæ diem præcedit beati Joannis Evangelistæ, ut in supra memorata cella novitorum, cum aliis novitiis ipse adhuc novitius jaceret. Et ecce clamare terribiliter cœpit, sicque perseveranter, ut omnes de lectis suis surgere, et ad se undique concurrere cogeret. Venerunt ergo, et eum aliena loquentem invenerunt. Inde ad me, ubi jacebam, multorum fit concursus. Qui quoniam propter regulare noctis silentium loqui non poterant, nutibus nescio quid mirum contigisse ostendebant. Surrexi et ad fratrem patientem cum ipsis perveni. Quem turbatum et vociferantem, et velut maniacum furentem inveni. Perseveravi cum fratribus ante illum usque ad exortum diei, in quo spatium aliqui pro eo Domino supplicabant, omnes autem non minimum pro ejus passione dolebant. Jam vero aurora instante, paulatim clamare cessavit, et ita demum astantibus fratribus obdormivit. Post paululum autem expergefactus, jam mecum modeste

A loqui cœpit. Cumque eum interrogarem utrum sciret quid passus esset, vel quæ causa tanti, et tam incompositi clamoris fuisset, respondit: *Solitis orationibus fatigatus, cum me in lectum collocassem, et levî somno solutus essem, ursum tam terribilem mihi incubare persensi, ut omnem humanum terrorem ejus incomparabiliter tremendæ visionis horror excederet. Jam autem eadem formidine a somno excitus, quasi somnium quod videram contemnere incipiebam. Sed rursus quem dormiens videram, integre vigilans supra me ursum conspexi, tanto in aere spatio sublevatum, ut manu si vellem eum contingere possem. Tunc vero eam quæ apparebat speciem, quis enarrare sufficiat? Rictus nefandi oris ultra omnem modum horrendi, ut de eo scriptum est: « Per gyrum dentium ejus formido (Job XIV). » Ungues longissime recurvi, et se ad rapiendum avidissime exerentes; tota hirsuti corporis habitudo, quasi in prædam jamjamque rapiendam durissime infremebat. Ego quid aliud, quam me continuo in frustra discerpendum, et devorandum suspicerer? Hoc me diu terrore diabolus fatigatum, a mente mea excedere, sicut vidistis, coegit. Jam misericordia Domini liberatus, et quid, vel a quo ista passus sim agnosco, et liberatori meo quas possum gratias ago. Hæc frater ille mihi et omnibus qui astabant, ut dicta sunt, narravit. Et quia multam ex terrore illo contraxerat debilitatem, conventui per triduum interesse non potuit, sed, eo peracto, ad priora contra malignos spiritus certamina ex debilitate valentior insurrexit.*

CAPUT XIX.

Quod angelus Domini locum, ubi fratres defunguntur, cruce Christi signaverit.

Quam [Quoniam] antiqui hostis aperta contra Christi milites prælia, in illo memorabili loco exacta, et ab eis subacta narravi, dignum est, ut ipsarum victoriarum palmas quibusdam etiam aperte collatas ostendam, ut quemadmodum adversus beatos homines malignorum spirituum monstravi invidiam, ita de ipsis sollicitam sanctorum angelorum demonstrem custodiam. Nam quos ab illis tentatos, ab istis sæpe jussu Dei compertum est glorificatos. Igitur, sicut de innumeris hostium congressionibus quemdam retuli, sic de multis coelestium visionum miraculis pauca narrabo. Teutonicus quidam, Eppo nomine, a sæpe dicto beato Patre Hugone in monachum susceptus, toto quo postmodum vixit tempore, religiose conversatus est. Qui appropinquante hora vocationis suæ, infirmitate correptus, in domum infirmorum secundum morem delatus est. Erant ibi et alii fratres, morbis et ipsi diversis laborantes. Quorum quidam cæteris morti proximiores, ultimam pene spiritum natura succumbente trahebant. Interea frater jam dictus, valetudine ingravescente et ipse ad extrema perductus, inter vitæ mortisque discrimina agonizabat. Adhuc tamen sensu et verbo integer, conspexit infandam dæmonum turbam cum titionibus igne fumigantibus irruentem, per domum illam infirmorum furioso ubique impetu discurrere.

Qui cum ita bacchantes huc illucque verterentur, ecce beati apostoli de cœlestibus advenientes, perterritos fratres nē timerent blande hortati sunt, et mox glōriosa sui adventus præsētia, latrunculos illos effugaverunt. Verba vero loquentium sanctorum ab astantibus audiebantur, sed personæ minime cernebantur. Sic domo Dei apostolica præsētia ab immundis spiritibus emundata, cœlestis visionis glōria augmentatur, et beatis apostolis sancti angeli conjunguntur. Habetur autem in domo media locus, unius corporis capax, ad hoc aptatus ut fratres ibidem in cinere et cilicio compositi, extremum Deo inde spiritum reddant. Hunc locum frater hujus visionis conspexit, quodam inconsiderato timore ita abhorrebat, ut nullatenus ei se appropinquare pateretur. Dum ergo ea quæ dicta sunt contempleretur, respexit viditque angelum Domini manum in sublime porrigentem, signo sanctæ crucis locum eundem signasse. Quo facto, visio ab oculis ejus subtracta est. Jam omni a corde ejus stulto timore sublato, post paululum se in loco eodem reponi fecit, sicque animam suam sanctis qui apparuerant, alacriter tradidit.

CAPUT XX.

De fratre, nomine Benedicto, qui moriens multitudinem albatorum vidit.

Fuit et alius, ut de magno Benedicto legitur, gratia Benedictus et nomine, cui parem in sacris studiis nescio si unquam viderim. Hic priusquam ad monasterialem ordinem venisset, religiosus valde presbyter exstitit, in tantum ut vix ei aliquid ante monachum de monacho deesset. Sed, sicut sanctorum virorum mos est, ut bona quæ faciunt pro nihilo ducentes, ad majora toto desiderio conscendere semper intendant, mutato apud Cluniacum habitu, verus factus est monachus. Jam, si ejus per singula vitam describere conarer, non transeunter de illo commemorandum, sed diutius esset immorandum. Nec capitulum breve illum explicaret, cujus sanctæ conversationi vix liber integer sufficere valeret. Quod, quia suscepti operis necessitas prohibet, sit hoc leve saltem beati viri monumentum, ne tam veri tamque perfecti monachi nostris temporibus exemplum ex toto cum eo videatur esse sepultum. Nam quis istis pessimis temporibus, quando, juxta Psalmistam, *defecit sanctus, et diminutæ sunt veritates a filiis hominum* (Psal. II), cœlestibus adeo studiis intentus exstitit? Quis tam plene mundum, omniaque mundana calcavit? Quis ita generaliter universa a se genimina vitiorum exstirpans, agrum mentis suæ omnium virtutum suavibus atque odoriferis graminibus sevit? Nam quia, ut Apostolus ait, coram Deo in Christo loquimur (II Cor. XII), ipsum ante quem loquimur testem adhibeo, me non aliter loqui quam sentio, viro videlicet isti nullarum propemodum virtutum perfectionem defuisse. Quando enim humilitas ejus, qua se universis submittebat et quia se secundum regulæ præceptum omnibus inferiorem et viliorē credebatur,

A explicabitur? quando ejus charitas, qua frater omnes ita amplectebatur, ut non sibi, sed omnibus pro mediocritate officii vivere videretur, alicujus sermone declarabitur? Quando ejus patientia exponetur, qua singulariter præditus esse videbatur? Namque propter excellentem justitiæ zelum, que cum cæteris bonis suis contra negligentium fratrum delicta accendebatur, de illorum numero erat, quos propter majorem disciplinæ cautelam, circuitores monasterii beatus Benedictus esse præcepit. In quo ministerio cum nulli parceret, et majores minoribus quantum ad vitiorum reprehensionem spectat, absque ulla personarum discretionē æquaret, multas a quibusdam, quia inferre verbera non audebant, verborum injurias tolerabat. Recordor ego sæpius falsis aut quasi nullis accusationibus in communibus fratrum conventu a talibus impetum, innumeris vicibus quasi reus existeret in terram prostratum, cum nihil prorsus deliquisset, culpabilem se tantummodo respondisse. Hunc enim morem habebat, ut quāndocumque culparetur, nunquam fere culpam diffiteretur. Silebat perpetuo, nisi cum eum certa et gravis causa loqui cogebat. Verba ejus brevissima, a nugis, jocis atque omni prorsus otiositate aliena. Si quando vero de spiritualibus sermo erat, nunquam is sine suspiriis, nunquam sine lacrymis fiebat. Psalmodia indeficiens, Scripturarum sanctorum nocte dieque meditatio, propter quod et psalterium glossatum semper circumferebat, quoniam psalmos non perfunctorie, ut quibusdam moris est, sed summa cum attentione atque devotione cantabat. Ubi, si quid quod non intelligeret offendisset, ad glossas statim oculum convertebat. Diem totam psallendo, meditando, noctem vigilando et orando peragebat. Nam vix brevissimo spatio, etiam hiemalium noctium prolixitatibus, in lecto quiescebat. Quando enim ad altaria occulte confugere poterat, quiescendi necessitate vix aliquando lecto retinebatur. Quando vero propter communis observantiam ordinis lecto deesse non audebat, magis eo ad sedendum quam ad jacendum utebatur. Sed erat etiam ipsa sessio non otiosa, quando raro oculi a lacrymis, nunquam vero lingua a psalmodia cessabat. Innumeris confectum suppliciiis corpus, toto pene vitæ suæ tempore ciliciis asperrimis exasperare consueverat. Habebat idem beatus vir pro cella domum orationis in turri altissima atque remotissima, in honorem sancti Michaelis archangeli consecratam, qui devotioni ejus præ cunctis monasterii locis specialius famulabatur. In hac divinæ theoriæ totus nocte dieque intentus, mentē cuncta mortalia transcendebat, et cum beatissimis angelis internæ Conditoris visioni pene jugiter assistebat. Hæc indeficientium orationum, hæc assidue inundantium lacrymarum, hæc durissimorum flagellorum, hæc quotidianorum sacrificiorum, sola quidem testis tunc affuit; sed ea tamen nobis prorsus celare non potuit. Nam sancti inter abdita latibulorum opera sua semper celare laborant, sed ea, si homines

taceant, lapides clamant. Jam si ad habitum corporis ejus stylus convertatur, solus ipse sufficientia loqui judicabitur. Corpus quippe attenuatum, facies macilenta, capilli incompti ipsaque canitie venerandi, vultus demissus, oculi vix unquam patentes, os sine requie sacra verba ruminans, non in terra, sed in cœlo positum hominem indicabant. Huic plane non surdo auditori Apostolus loquebatur: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram (Coloss. III).* Poterat et ipse cum eo dicere: *Nostra autem conversatio in cœlis est (Philipp. II).* Sed, quia ut supra dixi, propositum meum fuit, non omnia, quod mihi impossibile fuisset, sed quædam de ipsius sancta conversatione narrare, ne omnino beati viri memoria sopiretur, his breviter præmissis, ad gloriosum finem ejus sermo convertatur.

Is igitur in omni virtutum exercitatione vitæ suæ cursu peracto, corporis incommoditate, brevi ad extrema deductus est. Fuit autem tempus illud Paschale, quo, transacta jejuniorum quadragesima, purgatiorem gregem suum et velut maturiorem segetem Christus inveniens, multos ex hac luce subtraxit, et sicut electa grana horreis cœlestibus recondidit. Multi namque illo tempore levi morbo pulsati, quasi nutum vocantis Domini illico sequebantur. Inter quos iste vir Domini, ut dictum est, ægitudine decumbens, postquam et sacri olei unctione, et salutari Christi corporis perceptione, atque communi fratrum absolutione, ad iter cœlestes scandendum idoneus factus est, advenit dies laboris ultima, mercedis prima. Jacebat vero in lecto, et lampadem plenam oleo, id est conscientiam plenam virtutum testimoniis habens, Sponsum expectabat, et, ut arbitror, cum Apostolo dicebat: *Gloria nostra habere testimonium conscientiae nostræ (II Cor. I).* Respiciens ergo, vidit infinitam multitudinem albatorum advenire, et paulatim omne domus illius spatium complere. Cumque domum præclarissimis illis spiritibus repletam vidisset, fratrum conventum esse suspicatus, custodem infirmorum bonæ religionis virum, Otgerium nomine, vocavit, eique dixit: *Frater Otgeri, hiccine ordo noster est, ut conventus albis indutus, in infirmariam veniat? Crede mihi, hodie video quod nunquam retro contigisse a-*

A per mente cum eis conversatus fuerat in terris, ut per ipsam spiritus sui præsentiam, eis sempiternæ cohabitaret in cœlis; et qui per speculum et in ænigmate (*I Cor. XIII*), secundum Apostolum, hic Dei desiderabilem vehementer esurierat speciem, manifestata ipsius gloria satius, videret eum facie ad faciem (*ibid.*). Parum intervalli successerat, et servus Domini ab illis quos viderat albatis et gloriosis spiritibus accitus obiit, beatamque animam eis tradens, ad regna cœlestia, ut dignum est credere, cum ipsis pervenit. Sed, ne quis temere me hoc affirmare suspicetur, quod quasi absque purgatoriis pœnis ejus animam ad cœlos evecam dixerim, intelligat nulla eos purgatione indigere, in quibus nihil purgandum constat remanere. Quod quia nemo negare potest utrum iste sic purgatus fuerit, fortassis inquirere festinabit. Ego vero, quantum hominibus cognoscere datur, dico istum sic in hac vita per gratiam Dei animum suum diversis sanctorum operum exercitiis emundasse, ut nihil in eo mundandum crediderim remansisse. Nam si hoc de multis etiam sine martyrio conceditur, quare non et de isto concedatur? Cujus enim crimina nulla, cujus veniales etiam culpæ vix aliquando deprehendi poterant, tot cruciatibus corporis sui, tanta sacrorum studiorum instantia, ne ignibus futuri sæculi torqueretur, expiari non potuit? Potuit plane. Nequaquam enim ultrices scelerum flammæ experiri debuit, qui in se omnium concupiscentiarum fervorem compescuit. Nec pœnalis in eo ignis, quod decoqueret invenit, quem ignis divinus ad purum usque purgavit.

CAPUT XXI.

De Turquillo, (220) priore Marciniacensium sororum.

Alter etiam frater, Turquillus nomine, vir nihilominus in omni virtutum sinceritate et veritate probatus, ab adolescentia usque ad ultimam senectutem jugum monastici ordinis mansuetissime portans, ipsa miti et humili corporis et vultus sui specie, quiddam cœlestæ prætendens, curam sororum Marciniacensium a me sibi injunctam agebat. Quam, cum per aliquantum temporis religiosissime administrasset, carnis ingruente incommodo, ad solvendum commune mortis debitum appropinquare cœpit. Cumque illum in cinere et cilicio positum, fratres undique circumstarent, repente ab eis spiritu raptus obmutuit. Qua de causa frater quidam ex his qui astabant, Unfredus nomine, honestæ vir conversationis, ausu familiaritatis qua præ cæteris ei semper adhæserat, ad eum se inclinavit, et si aliquid spiritualium rerum vidisset, quæsivit. Ad quem ille his verbis: *Vidi, ait, Dominum, et dulce consortium ejus.* Hoc cum non vulgaribus, sed ita, ut expressi, verbis Latinis dixisset, parvo interveniente temporis spatio, defunctus est. Et quia de Marciniaco mentionem feci, miraculum quod ibi di-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(220) In ms. S. V. *De quodam, qui raptus e corpore gloriam Dei vidit.*

vina virtute aliquando contigit, nullo modo tacendum est.

CAPUT XXII.

Miraculum (221) quod in eodem Marciniacensi monasterio contigit.

Est idem locus inter alia sanctimonialium sancta loca singularem gratiam obtinens et velut inter fulgentia cœli sidera quodam suo proprio fulgore præfulgens. Ibi nobilium mulierum multitudo, et quæ de ipsius regii sanguinis sublimitate descendunt, spernunt divitias, honores contempnunt, calcant superbiam, luxuriam subigunt, Christique sequentes pauperiem, proprio mundum cum principe vincunt; de quarum numero plurimæ virorum morte destitutæ, secundas iterare nuptiâs refugerunt, aliæ incolumes maritos deseruerunt, quædam ab omni carnis corruptione immunes, angelicum virginitatis honorem carnalibus voluptatibus prætulērunt. Omnes tamen in commune, viri constantia femineam mollitiem supergressæ, non solum mundana omnia, sed et seipsas sibi subjugant, opere manuum, psalmodia, oratione assidua fletuque indeficiente aut præteritæ vitæ nævos abluunt, aut meritorum cumulos augere contendunt, cunctaque prorsus visibilia contempnentes, ad amorem invisibilium certatim semetipsas accendunt. Inter quæ universa bona sua, singulari pene et ante inaudita gratia, perpetuo se carcere damnant, ita ut, postquam semel facta secundum regulam professione, corpori monasterii sociatæ fuerint, nunquam qualibet necessitate non dico septa murorum, sed nec ipsas in quibus commorantur regulares domos, transgrediantur. Hanc ipsæ sibi idcirco more aliarum sanctimonialium equitandi vel deambulandi licentiam præcepto abbatis sui interdixerunt, ne aliqua occasione vel mundus in eis videat quod concupiscat, vel ipsas aliquid noxium saltem in excursu videre seu audire compellat. Nam eum quem a mentis suæ intuitu prorsus abegerunt, ipsis quoque corporalibus oculis videre contempnunt (222). Sic enim juxta Apostolum, mundus eis mortuus est, et ipsæ mundo (*Gal. vi*) quod nunquam qualibet occasione ab aliquo videri possunt, quia ab ipso ingressu quo ad religionem suscipiuntur, velo quod eis ex more imponitur oculos habent velatos, et facies circumtectas, ipsum velum quasi pro sudario usque ad diem obitus in memoriâ et præparationem exitus sui circumferentes. Eapropter claustrum salutari conclusæ, et, ut sic dicam, vitali obrutæ sepultura, pro præsentis coarctatione, sempiternam latitudinem, pro sepulcro, beatam resurrectionem expectant. Unde prius mori quam egredi, ante occumbere quam limen designati ostii transgredi elegerunt. Quod tunc apparuit, quando in circumpositis villæ domibus, casu, quodam tempore ignis exarsit. Fe-

rebantur in sublime globi flammaram, et exustis circumquaque omnibus [domibus], sanctarum illarum habitaculis appropinquabant. Tollitur in altum clamor populi, ne sacræ domus comburerentur, magis quam de propriis damnis solliciti. Fit concursus omnium ad muri eas ambientis propugnacula, et super domorum tecta conscendentes, totis viribus obviam ire ignibus parant. Arentem materiam quam super inveniunt longe præjiciunt, convectam certatim aquam flammis injiciunt, nihil quod ad igneam vim repellendam possit valere, intentatum dimittunt. Sed nequidquam. Aer enim vento commotus, multiplicatas vires ignibus dabit, et fumum flammeo vaporis admistum, vultibus atque oculis defensantium inferens, ne defendèrent prohibebat. Cumque aliquandiu restitissent, victi tandem violento elementorum conflictu, tecta relinquunt, et se passim ad terram præcipitantes, non jam domos, sed propria corpora salvare contendunt. At ignis obstaculo remoto libere omnia pervagatur, et partem ædificiorum sibi propinquiorem invadens, horrissona strepitu, maximas lignorum moles consumit. Cum [at. tum] vero luctuosa universorum vox confuso clamore omnia replet, et totius ignari consilii, nil nisi extremum ancillarum Dei exitium præstolantur. Erat tunc forte in loco Lugdunensis Ecclesiæ archiepiscopus venerabilis Hugo (223), multa morum probitate et religiosa conversatione a domino papa Urbano cunctarum ferme Galliarum constitutus legatus. Ad quem velut ad patrem omnes confugiunt, et, ut in perturbatis rebus fieri solet, anxie ab eo consilium exposcunt. Precantur præcipue, ut inclusis sanctis mulieribus exitum persuadeat, neque tantum ovium Christi gregem ignibus pastor perire permittat. Motus archiepiscopus, cursim claustrum ingreditur, omnesque sub celeritate congregans, summa instantia ut periculo cedant, hortatur. Cumque illæ omnino renuerent, et prius se posse mori quam propositum infringere constantes affirmarent, ait episcopus: *Auctoritate beati Petri et domini papæ, cujus vice fungor, atque ex abbatis nostri [vestri] obedientiâ vobis præcipio ut ad præsens hinc exeatis neque vos cum habitaculis vestris hic incendio concremari sinatis.* Ad hæc quædam maximæ [magnæ] nobilitatis et singularis conversationis soror, Gisla nomine, quam et ipse multoties vidi, spiritu et fide succensa, respondit: *Nos, Pater, timor Dei et præceptum abbatis nostri, ut ignem æternum evadere possemus infra hos quos cernis limites usque ad mortem permansurus inclusit. Unde nullo pacto fieri potest ut aliqua necessitate præfixos nobis penitentiae terminos saltem pedis passu transgrediamur, nisi ab illo qui in nomine Domini in hoc nos inclusit loco solvamur.* Noli ergo, domine, si placet, hoc

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(221) In eodem ms. *Quomodo ignis divina virtute extinctus sit in Marciniaco cœnobio.*

(222) Hanc integram clausulam ex ms. addidimus.

(223) *Lugd. Eccl. archiepiscopus Hugo.* De quo et Yvo epist. 18 et S. Anselmus ep. 11 lib. II, et epist. 24 et 123 lib. III.

injungere, quod nobis agere non licet, sed sicut nos ignem præcipis fugere, ita magis igni ut a nobis fugiat virtute Christi Domini nostri armatus injunge. Ad quam mulieris fidem stupefactus archiepiscopus, ac subito et ipse fide repletus, foras exiit, et coram cunctis qui aderant flammam intuens, ac lacrymis ora perfusus, ait: In nomini Domini, et per virtutem fidei hujus, quæ nunc locuta est, mulieris, recede, ignis pestifer, ab ancillarum Dei habitaculis, nec damna aliqua ultra inferre præsumas. His a pontifice verbis prolatis, sicut mihi testificati sunt qui viderunt, repente immensitas flammarum invisibili virtute repressa, velut ferreo muro obstante ultra procedere non potuit, et absque ullo humano subsidio, absque aliqua pluvie gutta incredibili celeritate semetipsam exstinxit. Sic magnifico atque insperato miraculo, sanctarum propositum mulierum sibi bene acceptum esse, divina pietas comprobavit; et veræ fidei merito, omnia possible credenti, sicut in Evangelio promiserat, demonstravit.

CAPUT XXIII.

De defuncto milite, qui ter apparuit cuidam presbytero.

Memini me superius promisisse quod visiones sive revelationes defunctorum, quas in Cluniaco vel circa contigisse audieram, primo ad medium deferrem; et sic illis, quæ de proximo cognoveram præmissis, pedetentim ad remotiora stylum transferrem. Quod quidem ut institueram agere cœpi, sed aliis de eodem loco narrandis miraculis invitatus, aliqua non minoris, ut credo utilitatis interserere volui. Quibus explicitis, jam ad ea quæ proposuerat stylus ordinate recurat. Superest adhuc in Viennensi pago presbyter, Stephanus nomine, vir inter multos sui ordinis viros honestatis et religionis fama præcellens qui mihi ea quæ dicturus sum vera esse fide interposita coram multis, qui mecum erant fratribus, retulit. Quæ quia se vidisse dicebat, ipsum introduco loquentem, ut non ad me, sed quasi ab ipso qui mihi primo retulit, audiatur. Miles, ait, quidam de castello Moras, Guido nomine, in prælio vulneratus, indeque domum reportatus, ad extrema pervenit. Ad quem cum lecto decumberet, proprius ejus episcopus, Viennensis scilicet archiepiscopus Guido, qui postmodum Romanæ sedi præfuit (224), visitandi gratia venit, atque pastoralis sollicitudine, ut peccata sua confiteretur, admonuit. Aderam et ego, ad quem cura illius post archiepiscopum spectabat, et quem secum ad illam confessionem audiendam retinuerat. Confessus est æger fideliter peccata sua, quantum ei ad confitendum memoria suffragari potuit, atque a domino archiepiscopo solemniter absolvi meruit. Qui paucis

*A interpositis diebus defunctus est, et juxta quamdam Cluniacensis juris ecclesiam, Mantulam nomine (225), tumultatus. Contigit post hæc non multo tempore elapso juxta silvam, quæ supra dicto castro de Moras adjacet, meridianis horis me iter agere, cum ecce subito quasi immensi exercitus strepitum post terga mea audio. Cujus timore perterritus, contiguam silvam occultandus ingredior. Cumque in condensa silva me immergens, tali, ut putabam, in loco resedissem, unde videre transeuntes, nec videri a transeuntibus possem, multo armatorum agmine prætereunte, astitit repente coram me miles quem supra defunctum commemoravi equo insidens, scuto pectori anteposito, hastæ militari innixus. Quem ut vidi primo, exhorruui. At ille me perterritum intuens: *B Noli, ait, metuere, quia non ad incutiendum tibi timorem, sed ad rogandam misericordiam huc veni. Pro peccatis meis dira tormenta patior, et maxime pro duobus quæ, dum cætera confiterer, oblitus sum. Horum unum hoc est, quod olim cum quibusdam aliis militibus cœmeterium quoddam, in quo quamplurimi vulgarium ob majorem securitatem se ac sua contulerant, infregi, ac bovem unum rustico cuidam violenter abstuli. Item, terræ quæ mei juris non erat, injustas exactiones imposui, quas ab inhabitantibus multo tempore mihi reddi coegi. Rogo ergo ut fratrem meum Anselmum adeas, eumque ex me depreceris quatenus ablata vice mea restituat, eisque quibus injurias intuli pro me satisfaciatur. Quod si fecerit, a pœnis quas patior absque dubio liberabor. Sed novi ego fratris duritiam, et quod tibi ista referenti nullatenus acquiescet. Sit ergo quod dicturus sum tam tibi quam illi in signum, ut de rei certitudine nulli vestrum liceat dubitare. Scis ipse pecuniam, quam in arca repositam habebas, et qua ad Sanctum Jacobum ire disponebas, hanc cum domum redieris, invenies furto sublatam. Apparui insuper antequam ad te venire, Guillelmo noto tibi militi de castello Moras in ipsa domo sua, a quo universa quæ tibi nunc a me dicta sunt, postquam requisieris, audies.**

Dixit hæc, et statim ab oculis meis evanuit. At ego timore cumulatus, et quia cum mortuo verba contuleram de vita diffidens, inde quam citius potui, recessi. Domum ut veni, arcam meam fractam, et pecuniam, quam dixerat, sublatam inveni. Militem cui se locutum indicaverat adii, et ab eo cuncta quæ dicta fuerant, vera esse cognovi. Fratrem autem defuncti adire facultas non fuit, quia per dies aliquot absens exstitit. Interea dum, quadam die re familiari urgente, iter agerem, diverti in amœnum locum secus viam, ubi salicum magna multitudo quasi cujusdam silvæ secretum æmula-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(224) Vienn. archiep. Guido, qui postmodum Rom. sedi præfuit. Sub nomine nimirum Calixti II, anno 1118.

(225) Quamdam Clun. juris ecclesiam Mantulam.

In Viennensi diœcesi, quam et prioratum S. Petri de Mentula vocat Catalogus beneficiorum Clun. ordinis, vulgo Menthe.

batur. Ibi ergo paululum requiescere volens, con- A
sedi. Nec mora conspicio jam dictum militem arma
solita præferentem, mihi astare. Cumque ego du-
plicato timore turbatus, in verba prosilire tentarem,
prior ille : *Ha!* inquit, *domine Stephane, quam bo-*
num nuntium quem pro salute mea fratri dirigere,
vos elegi! Putabam eundem vos mihi compati, sed
ut video, quomodolibet me habeam vos non curatis.
At ego, multo magis adaucto timore, ut potui re-
spondi : *Non, inquam, dissimulando quæ rogaveras*
distuli, sed quia fratrem cui me direxeras non in-
veni. Jam vero, ut discesseris absque mora aliqua ad
eum ibo, et quæ primo rogaveras indicabo. Obsecro
tantum, ut celeriter discedas, quia valde cor meum
tui visione turbatur, neque me tecum diutius confa-
bulari patitur. Nihil, ait, tibi formidandum est, B
quia, ut jam dixi, non ut ego tibi noceam, sed ut tu
mei miserearis ad te venire permissus sum. His di-
ctis, disparuit. Ego autem multa formidine com-
pulsus, et nequaquam ultra legationem injunctam
differre audens, ad sæpe nominatum fratrem de-
functi cum milite, cui se revelaverat accessi, ei-
que cuncta per ordinem quæ frater mandaverat nar-
ravi. Ille vero ut homo, totus mundo deditus, aut
non credens aut parvipendens quæ a me audiebat,
respondit : Quid, ad me de anima fratris mei? ha-
buist ille sua quandiu vixit. Quare non pro se his qui-
bus injurias intulerit, satisfecit? Videat sibi. Ego
peccatorum ejus pœnitentiam agere nolo. Hoc ab illo
accepto responso, discessimus. Pauci dies transie-
rant, et ego in domo mea solus residens, ea quæ C
videbam mecum mente versabam, cum ecce subito
sæpe nominatus defunctus non jam in equo, sed
pedes, non armatus, sed inermis mihi assistere vi-
sus est. At ego nimio terrore fere in amentiam ver-
sus, in hæc verba prorupi : Ex parte omnipotentis
Dei et omnium sanctorum ejus, adjuro te, quicumque
es spiritus, ut discedas, meque tantis terroribus exa-
gitare desistas. Et ille : Quia, inquit, taliter de ad-
ventu meo turbaris, scito quia me ulterius in hoc sæ-
culo non videbis. Adhuc tamen tertio me tibi Deus
apparere voluit, ut quod per fratrem nequeo, per
te consequi merear. Debes et tu, si bene perpendas,
plus fratre mei misereri. Ille enim frater carnalis, tu
Pater in Deo fuisti spiritualis. Et ego : Faciam, in- D
quam, et ipse pro te quod potero, festinato tantum,
oro, discede. Post quæ verba, statim ab aspectu meo
subtractus est. Mox ego inde discedens, ad rusti-
cum, cujus se bovem abstulisse dixerat, ivi, eique
bovis ipsius pretium reddidi. Nam, et quis esset di-
xerat, et ubi maneret indicaverat. De sequenti au-
tem negotio, quoniam vires meas excedebat, nihil
agere prævalui. Collecta tamen presbyterorum mul-
titudine, in dicta die, solemnia Dei offerri sacrifi-
cia feci, eleemosynasque pauperibus pro posse di-
stribui, multosque tam clericalis quam monastici

A ordinis viros, ut pro eo Domino supplicarent oravi.

CAPUT XXIV.

De Guidone [Vvidone] Gebennensi episcopo (226).

Post hanc quam præfatus sum visionem, Gebennensis episcopus Guido in medium adducatur, et quid huic miraculo simile de eo contigerit, exponatur. Fuit hic magnæ secundum sæculum nobilitatis, et ideo multo plus quam episcopum decuisset, vitæ dissolutioris. Nam, cum esset frater Aimonis ejusdem urbis comitis, tam sæculari generositate quam ecclesiastica dignitate confisus, potentia atque divitiis undique circumfluus, plus mundo quam Deo, magis carnalibus quam spiritualibus actionibus inserviebat. Cumque multa agenda negligeret, nec facienda faceret, misericordiæ tamen operibus toto adnisu instabat eleemosynam largiter egen-
tibus distribuens, esurientes reficiens, nudos vestiens, querelas afflictorum patienter audiens, et multis, pro posse, benigne subveniens. Ecclesiasticas personas, et maxime quos religiosiores esse audiebat, magnifice honorabat, monachis præcipue totum cordis sui affectum impendebat. Quibus non solum venerationis obsequium, sed multa et de rebus propriis conferebat. Inter quos singulari amore fratres Cluniacenses amplectebatur, et eis ob spem æternæ mercedis plurima largiebatur. Nam, ut reliqua taceam, quæ eis vir nobilis liberaliter contulit, sexaginta et eo amplius ecclesiarum redditus, diversis ad Cluniacum pertinentibus monasteriis in perpetuum dedit. Hoc modo temporalis vitæ cursu transacto, in bona confessione, cum peccatorum pœnitudinè ac cordis contritione, sicut mihi testati sunt qui adfuerunt, ab hac luce recessit. Hunc post mortem diverso modo plurimis apparuisse quidam referunt. Quarum visionum quia certum auctorem invenire non valui idcirco dubia scribere recusavi. Unam tantum de omnibus elegi, quam propter rei probatæ fidem, dignam hic inseri judicavi.

Successor ipsius episcopus synodum Gebennis vix anno post ejus decessum exacto celebrabat. Veniebant ad eandem synodum presbyteri more ecclesiastico, inter quos quidam boni testimonii presbyter properabat. Hic in itinere casu, imo divina voluntate a sociis aliquanto spatio separatus, obvium habuit jam nominatum defunctum episcopum. Qui cum insolito occurso turbatus aliquandiu hæsisset, tandem utrum esset qui videretur defunctus episcopus, ab eo quæsivit. Quo se vere esse respondente, presbyter adjecit : *Et quid est, ait, domine, vel quæ causa te mihi cum sis mortuus visibilem fecit? Ad quem episcopus : Clementia, inquit, divina, ut mee necessitati subvenias, me tibi apparere permisit. Novi enim te ad synodum properare. Oro ergo ut sacrum conventum adeas, eorumque me orationibus studiosè commendes. Laboravi enim, et multa a tempore mor-*

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(226) Ms. add. quomodo post obitum suum apparuerit.

tis meæ tormenta sustinui. A quibus in proximo erui potero, si eorum orationibus merear adjuvari. Dic ergo episcopo et cum eo congregatis, ut omni die concilii psalmum, « Miserere mei Deus, » mihi simul omnes decantent, et communi absolute univēsi animam meam Deo commendent. Sacrificiis insuper salutaribus atque eleemosynis, divinam majestatem pro requie mea propitiare contendant. Noverint autem me ad agendam pœnitentiam Cluniacum iturum, et inde ad eandem peragendam Hierosolymam transiturum. Hæc omnia cum eis dixeris, nomen tantum meum ultimo die synodi dicendum reservabis. Quæ postquam dixit, ab oculis colloquentis evanuit. Presbyter vero cui hæc commissa fuerant gressum accelerans, ad synodum venit, et universa episcopo fideliter coram omnibus exposuit. Cumque multos credere, quosdam autem dubitare videret, Evangelii codicem afferri rogavit, et ut cunctis fidem faceret, jurejurando quæ dixerat confirmaturus, manum constanter super sacrum volumen extendit. Quem omnes ad ea probanda absque dubio paratum videntes, eum ne juraret compescuerunt, et qui antea dubitaverant, omnem a corde suo dubietatis scrupulum abjecerunt. Sed et alter ex insperato testis surrexit, qui hæc eadem omnia a defuncto episcopo sibi dicta univēsis admirantibus confirmavit. Unde et bonæ oves mandata olim pastoris sui benigne suscipientes, cuncta quæ mandaverat devote impleverunt, et plurima ex abundante cordis sui charitate, spontanei addiderunt. Hoc ab illis mihi personis dictum est qui omni fide digni synodo memoratæ interfuerunt, et ea quæ dixi, referentibus eisdem relatoribus audierunt.

CAPUT XXV.

De quodam presbytero terribiliter mortuo (227).

Jam nunc subjungenda est, non ante mortui, sed morientis presbyteri terribilis et multis nota visio, quæ audientium mentes digno timore concutiat, et ad cavenda æternæ mortis mala, [velut vehementi sollicitudinis igne accendat. Apud castrum Liziniacum, quod in Pictavensi pago situm est, nuper quidam presbyter erat, qui sacerdotalis ordinis supercoelestem dignitatem, miserrimæ vitæ conversatione deturpans, non ad animarum quibus præerat curam, sed ad cœnis suæ voluptatem explendam, sacro ministerio utebatur. Qui, juxta prophetam, lac gregis sui comedens, et ejus se lanis operiens (*Ezech. xxxiv*), absque ulla spe æternorum, mercedibus mercenarii avidissime pascebatur. Mundissimam atque omnia mundantem Christi carnem et sanguinem in altaris sacramento frequenter officio non devotione sumebat, nec ab immundis tamen carnis operibus sese cohibebat. Cumque ut sus immunda multo tempore in cœno luxuriæ versaretur, et sui ipsius foetoribus delectaretur, territus conscientiae malo, sicut aliquando et mali ad

horam compunguntur, familiaritatem quorundam honorum virorum expetiit, et abbati Bonæ Vallis ac fratribus ejusdem monasterii se in amicitia specie tenuis copulavit. Qui longo tempore eum de vitæ emendatione commonentes, et ut sæculo renuntiaret assidue exhortantes, nihil ab eo impetrare præter inanem spem aliquando potuerunt. Nam libenter quæ dicebant audire se fingens, et semper eos de conversione suspendens, de societate sanctorum illorum gloriabatur, nec admonitione vel exemplis eorum a malis retrahebatur. In his itaque aliis perditæ atque perdendæ vitæ suæ actibus perdurans, et obstinatione impia iram sibi in die iræ thesaurizans, in morbum incidit, quo post aliquot dies ingravescente, ad extrema pervenit. Adierat eum visitationis gratia prior jam dicti monasterii, atque cum eo per aliquantum diei spatium, ipso quoque rogante permanserat. Et ecce nocte superveniente, cum cunctis discedentibus solus lecto ejus assideret, clamare terribiliter æger ille ad priorem cœpit: *Succurre, ait, succurre. Ecce duo supra omnem feritatem expavescendi leones in me impetum faciunt, hianti ore ac rictu feroci per frustra discerpturi, me totum consumere volunt. Deprecare cito Dominum, ut ab his eripiar, antequam morsibus eorum consumar.* Dicebat hic et tremebat, ac velut devoraturus fugiens, timore defecto corpori vires addente, retro cedebat. Prior vero vocis illius ac gestus terrore turbatus, non sine multo et ipse timore erat. Ad preces tamen ipsa necessitate impellente conversus, pro misero illo, ut poterat, Dominum exorabat. Quo orante mutata voce æger: *Bene, inquit, bene. Recesserunt crudeles bestiae, et per orationes tuas jam ultra nusquam apparent.* Et quia usque ad ultimum spiritum semper compos sui exstitit, nec ut quidam morientium solent vel in modico sensu imminutus fuit, conversus ad priorem, loqui cum eo de quibuslibet veluti sanissimus cœpit. Cumque tam de his quam de aliis multa inter se verba conferrent, horæ fere unius spatio elapso, rursus inclamare longe terribilius quam primo exorsus est: *En, inquit, en ignis de cœlo ut torrens inundans descendit, et super hunc lectum meum veniens, jam jamque me in favillam usque comburet.* *Festina, adjuva, ora, si forte et ab hac morte eripi valeam.*

Et hæc dicens, manibus et brachiis opertoria sublevabat, eaque velut aliquid juvare possent, invisibilibus ignibus turbatus opponebat. Sed nequidquam. Non enim corporalia tegmina a spiritualibus incendiis tegere poterant, quem cœlestis vindictæ impia opera exponebant. Prior aducto timore, denuo ad orationem convertitur, et quantum in tali casu possibile erat, Domini misericordiam deprecatur. Illo ut supra orationi instante, post paululum, patiens gratulationis vocibus preces ejus interrupit di-

ANDRÆ CHESNII NOTÆ.

(227) Al. in ms. qui peccata sua celans terribiliter mortuus est.

cens: *Quiesce, jam ab igne tutus sum. Nam dum super me, ut dixi, cum impetu descenderet, interpositus est linteus, usque ad quem ignis pervenit, sed eum transire non potuit. Jam et ab isto periculo ereptus, ero ne a me discedas quousque quis istorum finis futurus sit agnoscas.* Tunc prior qui tam timore quam hospitandi necessitate recedere volebat, substitit, et ab oratione surgens, rursus ei assedit. Cumque eum tantis terroribus anxium consolaretur, et uterque ad invicem ut prius colloqueretur, subito ægrotus ad invisibilia raptus obmutuit. Prior eum raptum ab humanis intelligens, rei exitum præstolabatur, cum ecce post multum noctis spatium, homo ad se rediit, et miserabiliter ingemiscens, ait: *Ha! ha! ad iudicium æternum raptus sum, et heu miser! æterna morte damnatus sum. Traditus sum horrendis tortoribus igne inexstinguibili cum diabolo et angelis ejus perpetuo cruciandus. Ecce, ecce, ignita sartago plena bullienti adipe, quam coram me tormentorum ministri detulerunt, eamque ad me frigendum undique succenderunt.* Et cum prior orationi sicut jam bis fecerat, tertio quoque incubuisset, ille ait: *Cessa, cessa pro me orare, nec pro illo ultra fatigeris, pro quo nullatenus exaudieris.* Priore vero dicente: *Frater, redi ad cor, et misericordiam, dum adhuc vivis a Deo require,* ille adjecit: *Putas, ait, me ut insanum loqui? Non insano, sed sana mente quæ dixi confirmo.* Et cucullam prioris manu tenens, eum interrogavit: *Nonne hoc quod manu teneo cuculla tua est?* Quo respondente: *Est,* adjunxit: *Sicut hæc vestis cuculla est, et sicut hoc quod substratum mihi est palea est, sic et hoc quod coram cerno ignita sartago est.* Et dum hæc loqueretur, gutta invisibilis ignis de illa quam dicebat sartagine exiens, in manum ejus priore vidente cecidit, et (mirabile dictu!) cutem et carnem usque ad intima ossis consumpsit. Tunc ille acri cum gemitu: *En, inquit, indubia rei probatio. Nam sicut ista quam vides de sartagine prolapsa gutta, carnis partem consumpsit, sic confestim totum me ignea vorago consumet.* Priore ad ista stupente, iterum dixit: *Ecce sartaginem ipsam ministri infernales proprius afferunt, et ut me in illam injiciant, jam jamque manus adaptant.* Et post modicum: *Ecce linteum in quo jaceo undique concurrentes accipiunt, et me in ignitam sartaginem, æternum fricuram projiciunt.*

Hoc velut ultimum vale, mox ut priori, atque his qui ad hoc horrendum spectaculum convenerant, dixit, subtracta voce ac reflexa cervice, puniendum spiritum condemnatis spiritibus tradidit. Tantus vero terror omnes invasit, ut illico universi aufugerent, neque aliqui in domo ubi cadaver mortis [mortui] remanserat, remanere auderent. Facto mane miserum cadaver sepulturæ mandatum est. Post aliquot autem dies, cum ad universos circa posi-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(228) Al. De apparitione nobilis viri *Gaufredi de Sinemuro*. Et in ms. S. V. De priore *Marciniacen-*

tos hæc tam terribilis fama pervenisset, rei veritatem probare volentes, tumulum aperuerunt, atque fossam illam quam in manu adhuc viventis presbyteri gutta prænuntia damnationis fecerat, in mortui cadavere invenerunt. Quæ omnia, secundum quod beatus Gregorius dicit, nullomodo propter se infelix presbyter vidit, cui nihil visio ipsa profecit; sed quanta cautela sacerdotale officium administrandum, quam reverenter divina mysteria tractanda superna per eum dispositio demonstravit. Quis enim ad ista non obstupescat? quis tam metuendam divinæ animadversionis sententiam non contremiscat? Quis jam in istis non fidem invisibilium concepisse, sed ipsa invisibilia corporis sensibus ex multa parte subjecta esse non cognoscat? Facit hoc pia Conditoris miseratio, qui cernens corporalium rerum objectu, interiori mentis humanæ oculum excæcatum, quædam de spiritualibus rebus etiam per carnem quibusdam innotescere præstat, ut ad amanda sive timenda invisibilia hoc saltem remedio vel admoneat, vel compellat. Quid enim apertius ad fidem fidelium instruendam, quam hominem in carne viventem, et hic integra mente colloqui cum hominibus, et ibi spiritualia cernere cum spiritibus? Quid sane leones tremendi, quid flammeus torrens, quid ignita sartago aliud quam de veritate rerum invisibilium nullatenus dubitare, et horrendum esse in manus Dei viventis incidere, malesecuros admonebant? Neque enim credendum est alibi quam in præsentis sæculo quarumlibet ferarum genera commorari, aut, ubi nulla metallorum materia est, ferreas sartagines fabricari. Sed, quia terror supplicii futuri, non nisi per verba usitata vel per expertarum rerum imagines, hominibus adhuc in carne viventibus potest ostendi, placuit Deo per tales corporum similitudines ostendere quid exutæ corporibus animæ, pravis exigentibus meritis, cogantur tolerare. Quæ licet antiquioribus miraculis Patrum temporibus demonstrata sint, voluit tamen etiam nunc divina miseratio nobis revelationibus priora confirmare, et eos qui vetera despiciunt, velut negligentis somno torpentes, recentibus impulsione excitare. Cujus supernæ admonitionis contemptores, tanto se majore in Dei iudicio cumulo damnationis operiunt, quanto graviore reatu non solum antiqua, sed et ante oculos posita contemnunt. Et, quia ad fidei et morum ædificationem, varia a diversis audita et probata nostrorum maxime temporum miracula scribere cordi insedit, nolui aliqua negligere quæcumque auditoribus meo iudicio posse videbantur prodesse.

CAPUT XXVI.

De Gaufredo Sinemurensi domino (228).

Gaufredus vir nobilis, dominus castri quod Sinemurum vocatur, postquam per multum tempus ma-

sium sororum, quod post obitum suum cuidam sorori apparuerit.

gnifice in sæculo conversatus est, tactus divino Spiritu, mundo renuntiavit, atque cum filio et tribus filiabus apud Cluniacum habitum religionis induit. Ubi sancte ac sine querela diu conversatus, merito religionis atque prudentiæ Marciniacensium, quarum superius mentionem feci, prior effectus est. Quarum curam dum per aliquot annos humiliter et benigne administrasset, more mortalium molestia corporis tactus, defunctus est. Cujus simplicis et beatæ conversationis dulcem retinentes memoriam sorores multis lacrymis ejus funus prosecutæ sunt, eumque in ecclesia sepelientes, longe melius in cordium suorum abditis condiderunt. Qui non post multos obitus sui dies, cuidam sororum multæ mortificationis, quæ Alberea dicebatur, in somnis apparuit, eique dixit: *Agnoscis me?* Quæ cum trepida voce, ut post ipsa referebat, respondisset, dominum Gaufredum priorem suum sibi videri, adjunxit ille: *Sum equidem quem dicis, et, ut ea quæ circa me sunt tibi nota faciam, ad te directus sum. In hora exitus mei, maligni spiritus cum horribilo sonitu irruerunt, et me velut agmine facto undique circumdederunt. Cumque ad eorum aspectum territus, jamjamque me ab eis rapiendum suspicarer, subito beatus Petrus apparuit, et illud dæmonum collegium præsentia sua proturbans, ait: Quid huc ad istum, nequam spiritus, advenistis? — Noster est, inquiunt, et nostra dum in sæculo vixit, opera fecit. — Sed pro his, inquit, omnibus ex corde pœnituit, et quod majus est sæculo renuntiavit. Et dum plurima hostis opponeret, et apostolus universa quæ dicebantur vera ratione purgaret, ad hoc tandem victus inimicus prorupit: Unum, ait, superest quod nullo cassari argumento potest. Vestibus ac telis, quæ undecunque abluendæ ad castrum de Sinemuro deferuntur, novas exactiones imposuit, quas nec ipse nec aliquis post eum removit. Manente ergo peccato, necesse est manere et pœnam peccati. Ad quod apostolus: Nihil, inquit, excipiens, pro omnibus peccatis suis monachus factus est, et idcirco absque dubio in partem salutis vocandus est. Hoc dicto, hostibus in fugam coactis, me ab eorum terroribus liberavit. Superest ut filio meo Gaufredo, qui mihi in sæculari hæreditate successit, hæc nota facias, et ut pravam exactionem ad priorem reducat consuetudinem; ei ex mea parte dicas. His dictis abs-*

dem mihi fuit causa istud scribendi, ut licet inter miracula solas vigilantium revelationes scribere proposuerim, illas tantum dormientium visiones stylus iste non abhorreat, quas circumstantium rerum ratio certa confirmat. Rogavit certe, et ex defuncti patris mandato filium admonuit, ut nocivum exactionis usum removeret, et ne sibi quoque in peccatum reputaretur sollicitus provideret. Quod utrum fecerit, non satis mihi cognitum fuit. Quid vero illis qui dormientium visiones despiciunt, respondendum sit, non multo labore opus est. Facile enim occurrit unde et risus illudentium reprimatur, et non omnino hujusmodi revelationes contemnendas esse tardis etiam intellectibus aperiat.

CAPUT XXVII.

De milite mortuo qui apparuit Humberto Belio-censi (229).

Adjungatur supradictis visionibus recentior, et pene sub ipsis oculis nostris facta revelatio, de qua si quis dubitaverit, nescio cui jam miraculo credere possit. In tanta enim claritate acta est, tam solemniter a fidissimis testibus propalata, ut qui hoc obscurum putaverit, nihil de reliquo clarum reperire in consimilibus valeat. Anno quo in Hispaniam profectus sum res contigerat, quam tanta celeritate stylus prosecutus est, ut cum ipsa in Lugdunensi diocesi post Natalem Domini provenerit, ego hanc eodem anno in Hispaniis ante Pentecosten memoriæ scribendo mandaverim. Hoc eadem causa præmisi, ne vetustate temporis corrupta rei fama putetur, cujus certitudinem Cluniaci suscipiens, quia ante non potui, in Hispaniis, ut dictum est, scripturæ mandavi. Est in Matisconensi episcopatu castrum quod Bellocus dicitur: quod tam sui nobilitate quam prudenti dominorum strenuitate, pene omnia adjacentia castra præcellit. Hujus dominium Guicardus hæreditario jure suscipiens, eos quibus successerat patres, licet strenuos viros, sæculari potentia fama que excessit. Qua magis ad mundanum fastum quam ad divinum obsequium utens, ut de talibus sæpe videmus, dies vitæ suæ ex maxima parte vanitati et mundanæ superbiæ impendendo, multoque labore velut aranearum telas texendo, consumpsit. Tandem, diuturno morbo a Deo correptus ipsaque diuturnitate de vita diffidens, Cluniaci meo tempore monachus factus est. Ubi corde humiliato, pœnitentia et confessione Christiana, quantum datum fuerat, Deo satisfaciens, orationibus se sanctorum fratrum committens, paucis diebus advixit, atque ad ultimum peregrini itineris viatico, hoc est sacro Christi corpore suscepto, diem vitæ ultimum clausit. Huic in paterna hæreditate filius ejus Humbertus succedens, adolescentia et divitiis velut fortibus cætenis mundo astrictus, spatiosas sæculi vias damnosa libertate

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(229) Al. *De Gaufredo milite occiso qui nobili viro Humberto de Bello-loco non dormienti, sed vigilantè post mortem visibiliter apparuit.*

aliquandiu effrenis incessit. Quem corrigere, atque ad rectum salutis iter bonitas divina reducere volens, ostendit ei unde et ipse salvari, atque alii a consimilibus possent actibus deterreri. Nam quodam tempore contra quosdam qui in Forensi pago (230) ei adversabantur armis commotis, cum exercitu contra eos processit, atque in conflictu constitutus, unum ex strenuis militibus suis Gaudredum de Iden, ictu lanceæ confossum amisit. Prælio dirempto, ad sua quisque vel fugiens vel persequens recessit. Necdum plene duo menses transierant, et ecce jam dictus miles, quem interfectum retuli, cuidam alteri militi de Ansa, qui Milo vocabatur, per silvam eidem castro contiguam sine socio equitanti, se obvium obtulit. Ad cuius subitum conspectum dum miles obstupisset, et timore non modico turbatus, utrum fugere an subsistere sibi satius esset, meditaretur, mortuus qui apparuerat, prior in verba prorupit :

Noli, ait, timere, neque effugere mediteris, quia non ut ego tibi nocēam, sed ut tu mihi prodesse studeas, ad te venire permissus sum. Ad te enim præ omnibus veniendi licentiam accepi, quoniam tam amore quam fideliter mihi nuper in sæculo astrictus, injuncta tibi a me aliis fideliter exsecuturus videris. Rogo igitur ut legationem n.eam Humberto de Beliocho deferas, atque vice mea, quæ tibi dixerō ei denunties. Mortalem ego vitam levitate ejus invitatus, gladio ut nosti amisi, et ne ad beatam vitam transire merear, negligentia ejus etiam nunc promerente retardor. Nam ad prælium ubi vivendi finem feci, non satis justa de causa cum eo veneram, nec a diris cruciatibus quos pro peccato illo et aliis innumeris malis meis patior, aliquod beneficiorum spiritualium levamen accipio. Sed quid mirum si obsequiis meis et morti meæ sibi impensæ ingratus apparet, cum nec de requie patris sui qui suam æternam pro ejus temporali quodammodo neglexit salutem, semel vel in modico curare demonstrat? Nam, cum ille pro multis quæ ei injuste acquisivit, pro innumeris malis quæ diversis ecclesiis et maxime Cluniacensi intulit, specialiter vero pro castello et terra de Aia, crudelia patiatur tormenta, ipse absque aliqua pœnarum ejus contemplatione lætatur, et his pro quibus ille nunc miserrime ingemiscit, ipse quotidie splendide epulatur. Misereatur ergo mei, misereatur et patris, ne forte, si modo nobis miseris misereri noluerit, miserorum et ipse numero celerius adjungatur. Nam, si miserarum celebratione, eleemosynarum largitione, bonorum virorum apud Deum intercessione nos juvare studuerit, et celeriore nobis salutem parabit, et se ipsum debito quo nobis astringitur liberabit. Quod si tibi aut non crediderit, aut non obtemperaverit, ne-

A cesse jam mihi erit per memetipsum eum adire, atque ei ut hæc adimpleat instare. Scias autem multum jam mihi profuisse, factam nuper Lugduni in synodali conventu publicam absolutionem, unde talium et consimilium tam ardentem deprecor subventionem.

Dixit hæc, et statim a conspectu ejus evanuit. At miles sollicitus de injunctis, ac veritus ne, si dissimularet, aliquid infortunii eum sequeretur, Humbertum adit, et quæ audierat cuncta referens, nihil de mandatis abscondit. Humbertus vero, tantæ tamque apertæ visionis legatione audita, condigno timore perterritus, et ad audita pavebat, nec tamen auditis congruam diligentiam adhibebat. Verebatur magis more hujusmodi hominum promissum defuncti adventum, minorem de salute ejus animo gestabat affectum. Unde solus noctibus jacere formidans, familiares ne se casu aliquo solum relinquerent, admonebat. Et ecce parvo tempore emenso, jam dictus defunctus, quem tormenta invisibilia compellebant, nutu divino communicare verba mortalibus permissus, ei mane jam clara die in lecto jacenti, ac vigilantem, sese visibilem demonstrat. Nam lecto ejus assidens, et formam quam habuerat, vestitum quo usus fuerat, lethale vulnus quod die mortis susceperat, velut adhuc recens pectore ac dorso prætendens, mirantem ac paventem Humbertum sic est allocutus : *Quia, inquit, nuntium a me tibi missum audire noluisti, ad te ipse Dei permittente misericordia veni. Cum enim te mihi maximum debitorem vita mea tibi impensa fecerit, ac benignum in malis maximis subventorem misericordia facere debuerit, tu nec mihi subvenis, nec saltem parvo spiritualis beneficii adjumento, crudelia quæ patior tormenta mitigare contendis. Super hæc, et patrem tuum miserandis pœnis atque ineffabili miseriæ subjectum, post tergum projecisti, et cum ille maxime tui causa torqueatur, nullis ei pietatis visceribus condescendis? Ingemiscit ille in tormentis crudelibus, nec curas : torquetur, et exultas ; patitur, et lætaris. Displicent ista benigno Deo, et pene jam in necem tuam sententiam dictavit, ubi, quia his quibus maxime debitor es misereri dissimulas, qualiter misereri debueris, patiundo similia experieris. Sed distulit solita bonitate justitiam, et ne expeditioni comitis Amedei, ad quam ire festinas intersis, me tibi denuntiare permisit. Nam, si illuc abieris, possessa pariter et vitam amittes. Consule ergo tibi, miserere et nostri, nec ultra spiritualium bonorum levamen nobis impendere differas : ubi et tibi salutem et nobis requiem, Conditoris clementia mediante provideas.*

Dum ergo ita mortuus miles Humbertum alloqueretur, et ille longa confabulatione jam securior red-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(230) *In Forensi pago.* Forenses olim Segusiani erant, quos et Forinates aliqui dicere malunt, a Foro nimirum Segusianorum oppido, cujus et inscriptio vetus in muro templi juxta viam publicam posita meminit hoc modo :

NUMINI AUG.
DEO SILVANO.
FABRI TIGNUAR.
QUI FORO SEGUS.
CONSISTUNT
D. S. P. P.

ditus, ad respondendum vel ad interrogandum verba pararet, ejus consiliarius Wichardus de Marziaco, strenuus in sæcularibus miles, ab ecclesia matutino tempore rediens, supervenit. Qui mox ut limen domus ubi vivo mortuus colloquebatur attigit, mortuus qui apparuerat statim disparuit. At Humbertus condigno pavefactus timore, mortui militis petitioni ei aliquatenus subveniendo ex parte satisfecit, seque pœnitentiæ causa Hierosolymam iter aggressurum, et sepulcrum Domini visitaturum professus est. Hæc ad ædificationem fidei et morum scribens, quibusdam hæreticis vel erroneis nostri temporis hominibus, beneficia ecclesiastica mortuis fidelibus posse prodesse vel negantibus vel dubitantibus, ad viam veritatis et Ecclesiæ doctrinam reditum persuadere volui; neque tamen spe talium subsidiorum vitam mortalem sub negligentia transigendam, talibus tamque lucidis exemplis admonere decrevi. Ecce enim superna pietas quæ miserum in inferno sepultum audire noluit, pro fratribus rogantem, si quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent, sed mentis eorum duritiam prænoscens respondit : *Si Moysen et prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit credent* (Luc. xvi) : eadem, inquam, divina bonitas nostris diebus, non quidem corpus mortuum suscitavit, sed mortui corporis spiritum vel imaginem viventibus apparere, eosque ad pœnitentiam et ad sibi subveniendum admonere et deprecari permisit. Cesset igitur jam noxius error, spiritus fidelium precibus et bonis Ecclesiæ juvari non credens. Excitetur quoque ignava segnities, aliorum post mortem bonis dormitando salvari confidens, sciatque pro certo quia nisi quem opera condigna salutis præcesserint, eum post transitum aliorum subsequentiæ bona salvare non poterunt. Sed, si talia ejus opera fuerint ut gratia Dei comitante damnationem æternam merito evadere debeat, si quid de reliquo imperfectionis remanserit, tam sanctorum mortuorum meritis quam viventium fidelium beneficiis expiari poterit.

CAPUT XXVIII.

Item de alterius apparitione in Hispania (231).

Et quia semel Hispanias ingressi sumus, quod in eisdem partibus de re simili contigisse ibidem constituti audivimus, prætereundum non est. Est in Hispanicis partibus nobile et famosum castellum, quod et propter congruum situm, et fertilitatem adjacentium terrarum, et multitudinem inhabitantium incolarum, quibus rebus, proxima castella ex-

A superat, ut æstimo, non incongrue Stella vocatur. In hoc castello quidam Burgensis fuit, qui Petrus Engelberti vocabatur. Hic strenuitate famosus, et sæcularibus rebus abundans, totam usque ad senium fere vitam in sæculo duxit. Tandem tactus ab illo, qui spirat ubi vult, sæculo renunciavit, atque in monasterio quod apud Nazarum [Nazaram] (232) sub Cluniacensi jure et regula constructum est, habitum monasticæ professionis suscepit. Quo, cum ego post duos annos conversionis ejus pervenissem, audivi eum memorandam visionem narrasse, cujus quidem fama ad nos ante pervenerat, sed quis esset ejus relator non dixerat. Hæc cum accepissem, ubi esset tantæ visionis relator sollicitus inquisivi, atque eum in quadam cella Nazariensi monasterio subdita satisque contigua, commorari audivi. Ad quem locum cum me itineris necessitas perduxisset, vidi hominem, cui et ætatis maturitas, et morum gravitas, et cunctorum attestatio, ipsaque nivea canitiës, fidem integram constanter præbere suadebant. Omnem tamen dubietatis scrupulum tam a corde meo quam a cordibus omnium excludere volens coram venerandis episcopis, Olorensi et Oximensi, coram sociis nostris, multæ religionis et scientiæ personis, ac quibusdam aliis eum convenit, et quod Veritas perdat omnes qui loquuntur mendacium (*Psal. v*) ostendens, multaque similia ad eum ne mentiretur deterrendum adjungens, ut quod certum de visione illa sciebat narraret, non solum admonui, sed etiam in virtute obedientiæ, quam mihi ut monachus abbati subditus debebat, injunxi. Ad quod ille quod adhuc prorsus nos omnes latebat adjiciens : *Ego, ait, istud quod a me quæritis ab alio non accepi, sed ipse propriis omnia oculis vidi.* Quo audito, multo magis exhilariti sumus habentes jam non alienorum verborum relatores, sed rei ipsius certissimum inspectorem. Unde magis magisque ad quærendum instigati, et ad audiendum intenti, moram pati ultra non potuimus, sed ut quod viderat enarraret, eum omnes compellere cœpimus; volo autem eum loquentem introducere, ut quicumque hoc legis, vel auditis, non solum sensum verborum, sed et ipsa verba ab ejus ore vos putetis audire :

D *Tempore, inquit, quo rex Aragonensis Alfonsus, regnum majoris Alfonsi Hispaniarum regis jam mortui obtinebat, contigit ut contra quosdam qui in regione, quæ Castella dicitur, ei repugnabant exercitum commoveret, et ut de singulis regni sui domibus, singuli illuc pedites vel equites dirigerentur,*

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(231) Al. *De apparitione cujusdam defuncti in Hispania.*

(232) *Apud Nazaram sub Clun. jure.* Monasterium hoc quoniam Ecclesiæ Cluniacensi donaverit, Aldefonsus Hispaniarum rex, qui et ipse donationem confirmavit anno 1177 aperte demonstrat his verbis : « Ego Aldefonsus, Dei gratia rex Hispaniæ, pro æterna retributione et salute animæ meæ, nec non et parentis nostri illustrissimi regis Sancii, et matris meæ reginæ Blanchæ, et omnium parentum meorum

requie, concedo et confirmo Deo, et beatis apostolis Petro et Paulo, et Ecclesiæ Cluniacensi, atque omnibus abbatibus et monachis, ibi Deo sub Regula beati Benedicti in perpetuum servientibus, ecclesiam Beatæ Mariæ de Nazara, quam prædecessores mei reges, scilicet Aldefonsus felicis memoriæ rex, atque avus meus imperator bonæ recordationis Aldefonsus et pater meus rex Sancius vobis dederunt, et perpetuo jure atque regali sanctione duntaxat Ecclesiæ Cluniacensi donaverunt et confirmaverunt.

edicto sanciret. Eo præcepto coactus, unam ex mercenariis mercede mihi servientibus, Sancium nomine, ad exercitum destinavi. Paucis post diebus decursis, omnibusque qui expeditioni illi interfuerant, ad propria redeuntibus, ipse quoque domum reversus est. Non longo deinceps tempore elapso, more humano morbo correptus, nec diu cum morbo luctatus, defunctus est. Inde post quatuor fere menses ex quo e vita recessit, dum apud Stellam in domo mea hiemali tempore juxta ignem in lecto jacerem, subito jam dictus Sancius circa mediam noctem mihi adhuc vigilantibus apparuit. Qui igni assidens et carbones quasi ad calefaciendum vel ad clarificandum huc illucque reversans, multo magis se mihi cognoscibilem demonstrabat. Erat autem nudus et absque omni vestitu, excepto parvo vilique tegumento, quo velut inhonestiora corporis obvelabat. Quem cum vidissem: Quis, inquam, es tu? At ille humili voce: Ego sum, inquit, Sancius famulus tuus. Quid, inquam, hic agis? — Vado, inquit, Castellam, iterque meum multus exercitus comitatur, ut ubi deliquimus, ibi et delictis pœnas debitas exsolvamur. Et cur, inquam, huc divertisti? Est, inquit, mihi spes veniæ, et si misereri volueris, celerioremi mihi requiem comparare poteris. Quo, inquam? Quando, inquit, nuper expeditioni, quam nosti, interfui hostili invitatus licentia, ecclesiam quamdam cum quibusdam sociis invasi, quæ intus inventa sunt diripui, vestimenta insuper sacerdotalia mecum rediens asportavi. Pro quo specialiter diris pœnis subactus affligor, et remedium a te sicut a Domino meo, quantis possum precibus, imploro. Nam poteris mihi subvenire, si beneficiis spiritualibus me studueris adjuvare. Rogo insuper dominam meam uxorem tuam ex mea parte mea functus vice deprecari, nec octo solidos, quos pro servitio meo, mercenario jure mihi debebat, reddere jam moretur, et quod necessitatibus carnis, si adviverem, reddidisset, animæ meæ longe amplius his egenti erogando eos pauperibus largiatur. Jam ego tali ejus colloquutione multo magis animatus: Quid, inquam, de concive nostro Petro de Jaca nuper defuncto actum est? Rogo ut, si quid de illo nosti, aperias. Illum, ait, opera misericordiæ, frequenter quidem, sed maxime præteritæ famis tempore pauperibus impensa, beatorum requiei adjunxerunt, et vitæ æternæ participem effecerunt. Cumque eum tam prompte et facile mihi respondere audissem, adjeci: Et de Bernerio alio concive nostro, ante parvum tempus similiter ut nosti defuncto, aliquid tibi notum est? Illum, inquit, infernus possidet, quia ad dirimendas lites et judicio terminandas huic villæ prælatus, multa sæpe muneribus aut gratia illectus injuste judicavit, et quia quidam pauperi viduæ quodam tempore baconem unum quaecunque vitæ ejus subsidium crudeliter auferre non timuit. Tunc longe amplius ad majora quærenda animi fervore succensus, adjunxi: De rege nostro Alfonso ante paucos annos defuncto, tibi aliquid notum esse potuit? Ad hæc quidam alius in fenestrâ capiti meo proxime superposita residens: Noli, ait,

A hoc ab isto quærere quod ignorat, quoniam recens ejus ad partes nostras adventus hoc ei notum fieri nondum permisit. Mihi vero, cui a die obitus mei quinquennalis cum hujusmodi spiritibus mora, plura quam isti noviter nota fecit, quod de rege quæraris, ignotum esse non potuit. At ego rursus novæ vocis auditu attonitus, ac videre cupiens vocis auctorem, converti oculos ad fenestram, adjutusque lunæ splendore, quæ lumine suo omne tunc domus spatium clare illustrabat, conspicio hominem in inferiori fenestræ margine residentem. Quem in eodem habitu, quo alium videram, cernens: Et tu, inquam, quis es? Ego, inquit, hujus quem aspicias socius sum, et Castellam cum isto et multis aliis proficiscor. Et tu, inquam, de rege Alfonso, ut dicebas, aliquid nosti? Novi, inquit, ubi fuerit, sed ubi modo sit nescio. Nam aliquandiu tormentis acerbis inter reos excruciatatus postmodum a Cluniacensibus monachis inde sublatus est. Exinde vero quid de eo factum sit, prorsus ignoro. His dictis ad socium qui igni assidebat verbo convertens ait: Surge, et jam iter inceptum peragere incipiamus. Ecce enim jam omnes vias, quæ intus vel extra castellum sunt, subsequens nos exercitus sociorum implevit, et jam multis velocissime prætergressis, ubi festinanter eos sequi debeamus, urgemur. Ad hanc vocem Sancius surrexit, et flebili voce quod prius regaverat ingeminans: Rogo, inquit, domine, ne mei obliviscaris, et ut dominam meam conjugem tuam, quatenus quod corpori debebat miseræ animæ meæ restituat, oro sollicitus exhorteris.

His dictis, statim uterque disparuit. At ego meam conjugem juxta me in lecto dormientem, citata voce exsuscitans, priusquam ei quod videram vel audieram narrarem, interrogavi utrum aliquid Sancio communi nostro mercenario pro mercede deberet. Qua respondente quod ego nondum ab aliquo nisi a mortuo audieram, se videlicet eidem Sancio adhuc octo solidos debere, nequaquam ultra dubitare potui, cui fidem omnimodam et mortui relatio, et mulieris confirmatio conferebant. Facto mane, octo illos solidos a conjugem accipiens, et de meo quod congruum visum est addens, pro ejus qui apparuerat salute, pauperibus distribui, et sacrarum missarum adjutoria, ei a sacerdotibus mea prece et studio impensa, ad pleniorum peccatorum ejus remissionem adauxi, hanc tam claram et commendabilem visionem, velut verbum e verbo exprimens, ad ædificationem fidei et morum tam modernis quam posteris fideli scripto transmisi, et quanta cautela mortalibus necessaria mortuorum ipsorum testimonio declaravi. Non parum autem, imo maxime veritati hujus visionis attestatur, quod a mortuo dictum est Alfonso regem a Cluniacensibus monachis sublatum, et a tormentis consimilium reorum ereptum. Nam quod omnibus penè Hispanis et Gallis populis notum est, idem rex Cluniacensis Ecclesiæ magnus amicus et benefactor existit. Ut enim innumera alia pietatis opera eidem monasterio ab eo impensa

taceam, magnificentissimus et famosus rex censualem se regnumque suum Christi pauperibus ejusdem Christi amore fecerat, et tam a se quam a patre suo Fredelanno constitutum censum, ducentas quadraginta scilicet vini [*al. ivri, sed melius, auri*] uncias (233) singulis annis Cluniacensi Ecclesie persolvebat. Præter hæc duo monasteria in Hispaniis ex proprio construxit (254), alia a quibusdam aliis personis construi permisit, et ubi construerentur adjuvit: in quibus Cluniacenses monachos ponens, et unde omnipotenti Deo regulariter servire possent, regia liberalitate affluenter largiens. Et pene mortuum monasticæ religionis fervorem ex parte in Hispaniis reparavit, et sibi hoc studio post regnum temporale, regnum etiam sempiternum, uti dignum est credere, comparavit. Obtemperavit benignus Re-

gis æterni præcepto faciens sibi amicos de mammona iniquitatis, a quibus amicis finita regni villicatione, secundum jam dictæ visionis tenorem, et a poenis creptus, et in æterna tabernacula susceptus est (*Luc. xvi*). Quid enim magis illi misericordie justitiæ congruere potuit, quæ reddit unicuique juxta opera sua, quam ut ab his eripi videretur quibus subvenerat, ab illis ei misericordia impenderetur quibus misertus fuerat, ab his beatæ vitæ restitueretur quorum in miseriis præsentibus vitam largis subsidiis sustentaverat? Vere non fallax vox de cœlis a Joanne audita: *Opera mortuorum sequuntur illos* (*Apoc. xiv*), quod in isto non rege apparuit, quem per opera misericordie velut per eos quibus impensa est, a tormentis eripuit, et requiei beatorum spirituum sociavit.

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(233) *A patre suo Fredelanno ducentas quadraginta scilicet auri uncias.* Huic loco lucem affert Hildebertus in Vita sancti Hugonis ubi ait: « Hildebertus Hispaniarum rex a Sancio fratre suo captus in vinculis tenebatur. Quo audito abbas orationi pro rege præcepit instare, memor dilectionis ejus patris Fredeleidi, qui Cluniacense monasterium invito sibi astrinxerat beneficio. » Et post pauca: « Sic Hildebertus in regno restitutus, ne intercessoribus suis ingratus aliquando videretur, duplicato censu paterno, ducentas auri uncias Cluniacensi cœnobio quotannis disposuit assignari.

(254) *Duo monasteria in Hispaniis ex proprio construxit, in quibus Clun. monachos posuit.* Horum monasteriorum unum Sancta Agatha, de qua tale

reperitur in Chartulario Cluniacensi præceptum: « Fredelannus Dei gratia Hispanorum rex, dilecto consilio civitatis Roderici, salutem et plurimam dilectionem. Noscat dilectio vestra quod ecclesiam Sanctæ Agathæ dedi et concedo monasterio de Cluniaco, et isti monacho ejusdem monasterii, nomine Ato, ut de monasterio et pro monasterio Clun. eam obtineat, et illi monasterio et non alii de illa obediat et obedientiam faciat. Volo et mando etenim annuatim pro censu tribuat octo morabitmos monasterio Clun. et totum terminum suum cum aldea Sancti Felicis cum toto suo termino prædicta ecclesia Sanctæ Agathæ habeat in pace, et sine omni adversatione. Val. »

LIBER SECUNDUS.

PROLOGUS.

Quoniam ad roborandam fidem et mores instruendos miracula nostro tempore gesta, quorum indubia cognitio datur, scribere proposui, post ea quæ præmissa sunt, alia quoque legentibus, vel audientibus non minus, ut credo, utilia, adjungenda sunt. In quibus, ut supra jam dixi, nullum temporis ordinem servo, nullius generis miracula vito, sed sicut ea, vel olim didici, vel quotidie a diversis et fide dignis discere possum, scripturæ commendo. Doleo enim, et supra quam multis forte credibile sit, torpori multorum irascor; qui cum scientia, litteris, atque eloquio abundant, miranda omnipotentis Dei opera, quæ sæpe in diversis terrarum partibus ad instructionem Ecclesie fiunt, memoriæ posterorum mandare scribendo pigritantur. Et cum antiquus mos fuerit, non solum apud primos Christianæ fidei Patres, sed etiam apud gentiles, ut quæque digna memoria litteris traderent, isti nec Christianorum, nec paganorum studia imitantes, universa suis temporibus accidentia, quæ succedentibus non parum possent esse utilia, languentes animo perire permittunt. Cumque dicat Deo divinus psalmus:

B « Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua (*Psal. cxxiv*); » hoc est laudare de omnibus operibus tuis, quomodo de illis operibus Deus laudabitur quæ nesciuntur? Quomodo ab his, qui ea non viderunt, scientur, nisi dicantur? Quomodo in memoria recedentium et succedentium temporum permanere poterunt, nisi scribantur? et cum omnia sive bona, sive mala, quæ vel volente vel permittente Deo in mundo sunt, ipsius glorificationi, et Ecclesie ædificationi inservire debeant, si ea homines latuerunt, quomodo de his aut Deus glorificabitur, aut Ecclesia ædificabitur? Ad tantum autem jam infructuosa hujus silentii segnitie pervenit, ut quæcunque in Ecclesia Dei, sive in regnis Christianis, a quadringentis, vel quingentis ferme annis facta sunt, universa pene nobis et omnibus ignota sunt. Tanta enim apparet distantia nostrorum temporum et priorum, ut quæ ante quingentos, et mille annos gesta sunt nobis notissima, quæ vero exinde ipsis quoque diebus nostris acta sunt, prorsus ignota sint. Inde est quod historiis antiquis, ecclesiasticis gestis, libris multiplicis doctrinæ Patrum instructiones et exempla continentibus, abundamus; eorum au-

tem quæ temporibus nobis contiguis contigerunt, nescio si vel unum habemus. Scrutabuntur priores illi rerum utilium diligentissimi, etiam apud remotas gentes et ignotas linguas, si quid inde dignum et humanis commodis inserviens, possint eruere. Unde Ægyptii Græcorum, Græci Latinorum, Latini Græcorum et Hebræorum sive aliarum gentium linguas et scientiam studiose indagantes, invicem sibi, quæ necessaria cognoscebant, variis scriptis diversisque translationibus communicabant. At e converso, Latini nostri non solum nulla peregrina rimantur, sed nec sibi proxima cognoscere vel aliis ea scripto vel verbo commendare dignantur. Sed redeat sermo ad proposita, et secundum vires a Deo datas, si quid dignum vel utile invenire potuerit, ad Dei laudem vel profectum legentium modernis vel posteris manifestet.

CAPUT PRIMUM.

De oppressore ecclesiarum, qui visibiliter raptus a diabolo et per aera subvectus est, stupentibus qui aderant universis.

Primum igitur ad terrorem et correctionem malorum principum, quod Matisconi gestum est profertur. Insolita quippe res, et præter quam tunc omnibus, ut puto, sæculis inaudita, ibidem contigisse, omnium pene indigenarum celebri, et publica relatione narratur. Est autem eadem Maticus in finibus regni Francorum, quod a Teutonicorum vel Romanorum imperio Arar fluvius a Lotharingia sumens initium, Rhodanusque in mare Mediterraneum habens profluxum disternat. Quæ Maticus a quibusdam oppidum vocata, a quibusdam urbis nomine honorata, in primatu Lugdunensi, quintæ sedis obtinet locum. Hæc, quantum ad jus ecclesiasticum, Lugdunensi primati, quantum ad jus sæculare, Francorum regi subditur. Hujus urbis principatum quodam tempore sub nomine comitis (255) quidam obtinens super personas et res ecclesiasticas execrandam tyrannidem exercebat. Longe enim exsuperans aliorum prædonum nequitiam, non solum ex parte ecclesiarum substantias diripiebat, sed redditus earum omnes cum suis possessionibus sibi tyrannica violentia subjugabat. Nam canonicos de ecclesiis, ipsos etiam monachos de monasteriis suis ejiciens, terras omnes, redditus omnes et quæcunque eis ad hujus vitæ subsidium a majoribus data fuerant, immisericorditer abstulit, juri quoque proprio mancipavit. Ostenduntur adhuc ab incolis antiquarum ecclesiarum ruinæ, ex quibus ipse sacræ religionis cultores ejiciens, venerabilia loca, omnipotenti Deo religiose servientium multitudine referta,

A in eremi solitudinem redegit. Ita se totum Deo subtrahens, mundo dedicans, gehennæ et tremendorum Dei judiciorum oblitus; ut evangelicus ille iudex, nec Deum timebat, nec hominem verebatur (*Luc. xviii*). Cumque diu concessa potestate abusus, quotidie seipso deterior fieret, nullaque jam spes correctionis ejus existeret, iram adversum se omnipotentis Dei jam non revocandam commovit, atque in se dirissime expertus est Scripturæ sacræ sententiam dicentis: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (*Hebr. x*). Et quia nequitia ejus non occulta, sed publica, non cum timore, sed cum audacia Deum provocaverat, non latenter, sed publice; non tantum invisibiliter, sed etiam visibiliter, terribile factus est tyrannis principibus in exemplum. Nam cum so-

B lemni die Matisconi in proprio palatio resedisset, eumque multitudo tam militum quam diversi ordinis circumstaret, repente ignotus homo equo insidens per ostium palatii ingressus, omnibus conspicientibus et admirantibus, usque ad ipsum equitando pervenit. Cumque ei astaret, se ei velle colloqui dicens, ut surgeret ac se sequeretur, non tam monuit quam imperavit. At ille invisibili potentia constrictus, nec jam resistere valens, surrexit atque usque ad ostium domus processit. Ubi equum paratum inveniens, eumque ab eo conscendere jussus, ascendit. Cujus statim habenas ille arripiens, statim cum velocissimo cursu per aera ferri, cunctis conspicientibus, cœpit. Cumque immenso ejus clamore ac miserabili ejulatu tota civitas commota ad tam invisum spectaculum concurrisset, tandiu cum per aera currentem attoniti conspexerunt, quandiu naturali oculorum acie eum subsequi potuerunt. Qui cum eum diu: *Succurrite, cives, succurrite*, vociferantem audirent, nec juvare valerent, subtractus tandem visibus hominum, æternus (quod meruerat) factus est socius dæmonum. Ab hoc tam horrendo spectaculo universi ad propria recedentes, sicut supra dixi, horrendum esse incidere in manus Dei viventis, exemplo inaudito et miserabili didicerunt. Hoc ita fuisse post communem, ut dixi, omnium famam, quiddam non quidem tam mirabile, sed tamen mirum nostris diebus accidens attestatur. Nam ille, de quo supra scripsi, traditus diabolo comes, dum cum socio maligno de palatio, uti dictum est, egrederetur, post ostium muri palatio illi proximi transitum habuit. Quod ostium cives, ob tantæ rei horrorem et memoriam posteris commendandam, lapidibus obturaverunt. Quod nuper Otgerius Wilhelmi comitis præpositus, renovare cupiens, et pro-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(255) *Hujus urbis principatum quidam obtinens sub nomine comitis.* Guillelmus scilicet, Maticonensis comes, Alamandus a quibusdam cognominatus, de quo narrat hic Petrus Venerabilis illam tragediam, quod a dæmone fuerit in æthera sublatus, nec unquam postea comparuerit, eo quod ecclesiasticorum, et maxime Cluniacensium, bonis infestus esset. Et hoc quidem, licet fabulam ab ipsis Cluniacensibus monachis actam confictamque Ludovici

Grossi tempore Bugnonius et Paradinus arbitrati sunt, attamen et aliquid non absimile jam antea contigisse Guillelmo vel alteri vel eidem, Maticonensi comiti, narrat Ademarum in Chronic. Aquitanorum his verbis: « Willemus cognomento Buccancta comes Maticonensis, quoniam monachos Cluniacensis cœnobia vexabat, censura ab abbate percussus, gressum movere cum ambulare vellet non potuit. »

pter quædam quæ publico, vel privato usui necessaria videbantur, pervium facere volens, conductis quodam die operariis, obicem lapidum ab ostio removebat. Erat autem et ipse, pro posse suo, acer ecclesiarum persecutor, et, ubi parva occasio occurrebat, res earum nisibus diversis vexabat. Dum igitur hic operi jam dicto instaret, ecce invisibiliter a diabolo raptus, ac videntibus qui aderant multo in aera spatio sublevatus, sed confestim dimissus, corruit, ejusque corpore graviter colliso, brachium quoque illius subita illa ruina confregit. Quod videntes socii, rursus foramen ostii, quod aperire cœperant, lapidibus obturaverunt, et ad perennem utriusque prodigii memoriam clausura perpetua damnaverunt.

CAPUT II.

De illo qui terra obrutus, per sacrificia et orationes Ecclesiæ ab angelo pascebatur.

Illud quoque quod salvatrici hostiæ, hoc est sacrosancti corporis et sanguinis Christi sacramento, non parvum nostris diebus testimonium dat, præcedentibus adjungendum est. Est in Gratianopolitano episcopatu locus in venis subterraneis plurimum ferri habens, quod multo incolarum et rusticorum sudore assidue eruitur, ac fornacibus coctum et expurgatum, per circumjacentes terras fabris ferrariis, vel quibuslibet pro lucro venditur. Inde et villa, quam iidem homines incolunt, Ferraria nuncupatur. Solent autem hujusmodi homines, dum terræ abdita fodiendo perscrutantur, spe majoris lucri longius procedere, et per subterraneos specus pertinaciter majorem ferri materiam perscrutari. Huic operi dum quodam tempore quidam rusticus indefessus instaret, et intima terræ viscera fodiendo acriter rimaretur, repente maxima moles terræ delapsa, aditum per quem ingressus fuerat, obturavit. Quia tamen fodiendo longius processerat, et multum post se spatii exhausta terra inane reliquerat, mortem evasit, et velut in domo clausa ac validis munitionibus undique circumsepta, egredi quidem non potuit, incolumis tamen permansit. Sed tenebris tam tenebrosi carceris circumseptus spe omni evadendi sublata, ac velut in amplo sepulcro sepultus, mortem ipsam adhuc vivens jam se cernere æstimabat. Quem jam per aliquot dies non apparentem, uxor sua mortuum credens, ad animam ejus spiritualibus beneficiis adjuvandam conversa est. Unde per annum integrum omni hebdomada unam ei missam celebrari a sacerdotibus faciens, et pro eo panem et candelam offerens, salutari sacramento, ut mos est Ecclesiæ, animæ, ut putabat, defuncti mariti subvenire satagebat. Una tamen in anno hebdomada exstitit, qua mulier aliis intenta negotiis, missam ut proposuerat, marito providere neglexit. Et ecce totius anni pene emenso tempore, rursus fossores metalli officio assueto irrequieti instantes, ad locum, in quo jam dictus rusticus adhuc vivens latebat, paulatim fodiendo perveniunt. Quorum dum voces et malleorum sonitus jam ap-

A propinquantium rusticus inclusus audisset, quantis potuit nisibus vociferari cœpit. Cujus illi vocem audientes, et, utpote artis illius periti, hominis subterranei esse cognoscentes, sese invicem cohortati sunt, et ad eum tandem post multum fossionis laborem pervenerunt. Quem accensis luminaribus curiose circumspicientes, illum esse quem anno jam præterito ibidem obrutum esse sciebant, agnoverunt. Admirati, et pene (ut dignum erat) tantæ rei novitate stupefacti, quomodo illic tantum vivere potuisset instantissime inquirebant. At ille respondit: *Isto quem non removistis terræ obice foramini per quod intraveram objecto, cum hoc carcere quem videtis retentus fuisset, atque aliquantis diebus sine cibo et lumine permansissem, subito mihi jam pene deficienti cum pane simul et lumine quiaam astitit, qui me confortans, et ad cibum capiendum admonens, tetras tenebras illas candela quam ferebat clarissime illustravit. Eo pane per spatium septem aut octo, ut mihi videbatur, dierum refectus, totidem diebus ea candela illustratus, et famis periculum evadebam, et hujus fossæ tenebras evitabam. Post septem vero vel octo dies, rursus ille qui prius cum recenti pane et renovato lumine adveniebat, eaque mihi dimittens, confestim recedebat. Hoc per unius, ut mihi videbatur, anni excursus, æquo pene temporis intervallo nunquam facere destitit, excepto unius hebdomadæ spatio, quo mihi præsentiam suam munusque solitum, nescio qua de causa, subtraxit. Quo tempore fame, et tenebris valde excruciatum sum, quousque rursus benignus ille vitæ meæ conservator rediit, et simili subventionem vitam meam jam morti proximam reparavit. Hoc illi ab eo audientes, et quid pro illo uxor ejus per totum illum annum fecerat ad mentem revocantes, cuncta ei protinus exposuerunt. Deinde hominem de cavernis illis subterraneis educentes, uxori propriæ, vicinis omnibus et populo ad tantum spectaculum undique concurrenti (mirum dictu!) post annuam sepulturam incolumem reddiderunt. Qui simul congregati, et quod ille de se narrabat subtilius examinantes, eisdem diebus panem, quo reficiebatur, candelam qua illustrabatur, ei in illo specu oblata fuisse invenerunt, quibus mulier pro ejus requie et missam celebrari faciebat, et sacerdoti missam celebranti, panem simul et candelam offerebat. Glorificantes ergo Dominum, et non minus quam pro mortuo suscitato, ut vere dignum erat, gratias agentes, quantum recta fides Deo placeat, quantum fidelium oblationes, vel sibi, vel aliis prosint, quantam super omnia salutem salutaris hostia Deo oblata dignis operetur, luce clarius agnoverunt.*

CAPUT III.

Excusatio quare scriptor horum in narratione rerum gestarum non potuerit tempus et ordinem observare.

Quod sæpe supra fassus sum me in relatione horum miraculorum nullum temporis ordinem servare, nullius generis miracula vitare, fixum ac stabile apud lectorum memoriam esse desidero. Tunc enim nulla temporum, quæ forte videri posset ecū-

fusionem, vel permixtionem turbare poterunt, quando me non temporum seriem, sed rerum quolibet tempore gestarum veritatem observare cognoverint. Servassem tamen tempora ipsa cum rebus gestis, si eo ordine, utrumque simul a relatoribus accepissem. Sed quia quandoque quæ prius facta fuerant, ultima didici, quæ posterius acta, in primis accepi, necessitas mihi facta est, non eo tempore quo res gestæ sunt, sed eo tempore eas scribere quo relatæ sunt. Inde est quod superius quorundam bonorum monachorum bonos actus describens, cujusdam boni et magnificæ vitæ monachi gesta præterii. Nam post aggressum illud opus, aliquantisper jam transactis annis, ea ex parte a quibusdam dignis fide audivi, et quæ de illo per meipsum ipse agnoveram, illum ejus finem exspectans, quia adhuc in carne vivebat, in quo omnis laus secure canitur, scribere distuli. Jam vero illo feliciter humanis rebus exempto, et Deo, cui semper devotus adhæserat, (ut dignum est credere) conjuncto, tempus est aliqua de eo scribendi, et posteris sanctam benedicti hominis memoriam commendandi.

CAPUT IV.

De ortu et adolescentia bona domni Matthæi episcopi Albanensis (256).

Fuit autem hic non obscuri secundum carnem generis, ortus ex Remensi provincia, utroque parente et nobilitate, ut dictum est, insignito, et mundanis opibus locuplete. Hic in pueritia litteris traditus est, et postquam adolevit, in Laudunensi Ecclesia clericale officium adeptus fuit. Hic statim a primis annis contra multorum clericorum depravatum morem, cum ætate cœpit, et honestate invalescere, et levitatem vel lasciviam consodalium fugiens et exsecrans, quod perrarum est in hujusmodi hominum genere, famosis honestate ac religione clericis adhærebat.

CAPUT V.

Qualiter venerabili Radulpho Remorum postea archiepiscopo adhæserit.

Inter quos, quemdam probatoris vitæ clericum, Remensis Ecclesiæ tunc thesaurarium eligens, qui Radulphus nomine, Viridis cognomine dicebatur, ei se specialius religiosa familiaritate devovit. Dehinc raptò eodem Radulpho, et in Remensem archiepiscopum assumpto (257), non deseruit quem elegerat, sed probatum vita ac prudentia hominem, reli-

giosus ac prudens juvenis prosequens aliquandiu sub ipso Remensis jam Ecclesiæ canonicus perseveravit. Gaudebat ejus societate religiosus episcopus, nec inferiorem ei amoris vicem rependebat. Cernebat in eo quod in se cognoscebat, et velut imaginem virtutum suarum in ipso amplectebatur. Ut enim quidam sapiens ait: *Similitudo morum concordiam efficit animorum.* Et vere, nunquam enim dissimilia sibi convenire potuerunt, nec in una sede diversa morari. Nam dissimilitudine discohærentia, si quis sine aliquo simili adjungere tentat, frustra laborem insumit. Statim enim ab invicem resiliunt, nec nisi per aliquod simile ac medium, ut dictum est, conjungi possunt. Hoc enim in elementis, hoc in corporibus, hoc in moribus, hoc prorsus in rebus omnibus constat, et luce clarius est. Sic bono episcopo bonus canonicus, bonorum morum vitæque honestæ congruentia conjunctus, paulatim per quotidiana incrementa, ad majorem religionis ac sanctæ conversationis amorem promovebatur.

CAPUT VI.

Quomodo ad monasticam vitam aspirans, ecclesiasticos honores dimiserit.

Inde actum est ut divinus ignis, pectoris ejus de scintilla exortus, in flammam prorumpere gestiret, et non jam sub illo canonicali, imo pene sæculari ac fallaci tegmine, sed sub vero ac sincero monachorum ordine Deo servire proponeret. Videbat institutis illis clericorum nihil prope religionis inesse, multa ibi simulari, pauca in veritate geri, ambitione, cupiditate, æmulatione cuncta interturbari, et sub tonsura vel habitu clericali, rectius mercenarios quam canonicos posse vocari. Hæc et his similia mortis genera in eis abhorrens, et velut de medio Babylonis, juxta vocem prophetæ (*Isa. XLVIII*), fugere quærens adit episcopum, et familiare sibi colloquium ab eo indulgeri rogat. Quo impetrato denudat quidem ex parte animi secreta, sed ex majore sub silentio tecta reservat. Timebat enim ne si cuncta episcopo se diligenti proderet, dilectione qua ei tenebatur obstrictus, ejus conatibus idem episcopus contraireret. Et noverat quidem episcopum omnino virtutum suarum desiderare profectum, sed velut membri alicujus a corpore divulsionem, ejus a se timere discessum. Hac ergo de causa quidquid de sæculi abrenuntiatione proposuerat reticens, reliqua pandit, et se canonicales reddi-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(256) Ms. add. *monachi Cluniacensis.*

(257) *Radulpho in Remensem archiep. assumpto.* Robertus de Monte in *Chronic.* ad annum 1114: « In Remensi, inquit, metropoli post Manassem illustrem virum, exturbato Gerursio Radulphus successit, qui Viridis cognomen habuit. » Et Yvo epist. 190, ad Paschalem II, papam: « Notum esse volumus excellentiæ vestræ, quia ego et dominus Theobaldus Beati Martini monasterii Paris. prior, audientes miserabilem et mirabilem Remensis Ecclesiæ desolationem ausu familiaritatis opportune et importune regem Francorum interpellavimus, quatenus prædictæ Ecclesiæ expulso invasore Geivasio pacem resti-

tueret, et dominum Radulphum ejusdem Ecclesiæ metropolitanum in gratiam suam receptum eidem Ecclesiæ præesse concederet. » Sugerius in *Vita Ludovici Grossi*, et Aymoini continuator lib. v, c. 50, Rodulphum appellant, adduntque gravissimas cum Ludovico rege inimicitias incurrisse, quod absque ejus assensu electus et intronisatus fuerat in sede Remensi. Lisiardus quoque cap. 56 *Vitæ sancti Arnulfi* meminit ejusdem sub nomine Radulphi Viridis: quo nomine scribitur adhuc et a Nicolao monacho in *Vita Godefridi Suessionensis episcopi* lib. III, cap. 24.

tus minus canonice accepisse confirmat. Timere se ne a patre divite, et sæculari homine, pretio vel prece indicenti, redditus ecclesiastici, qui gratis dari et accipi debent, sibi provisi fuerint, atque cum subsidio corporali æternus interitus comparatus. Et nescisse quidem se tales contractus, neque accersitum fuisse ad hujus modi commercia. Formidare se tamen sola fama ad se perlata, ne solo nomine Christianus dicatur, et rerum veritate Simonis discipulus approbetur. Debere Patrem saluti filii providere, et ne casu aliquo ovis de numero gregis sibi crediti pereat, satagere. *Et ut, inquit, finem dicendi faciam, et quod hucusque in corde meo latuit, retexam, præbendas omnes, redditus ecclesiasticos omnes quocumque modo mihi datos in manum vestram refero, et omnibus prorsus ecclesiasticis, non spiritualibus, sed corporalibus, mihi hucusque collatis beneficiis, abrenuntio.* Hæc episcopus a juvene audiens, et innumeros senes ac decrepitos multa animi devotione eum exsuperasse gaudens, in lacrymas est resolutus, eumque ne id faceret, et ne pro culpa incerta ecclesiasticis beneficiis renuntiaret, hortatus est. Non acquievit ille, sed in incepto proposito constanter perseverans, quod cœperat, perfecit. Renuntians ergo tali occasione ecclesiasticis negotiis; imo cunctis sæcularibus causis, ab episcopo ei valedicente, eumque ad alia sua negotia mittente, recessit. Nec diu moratus est, sed quod de sua æterna salute conceperat, adimplere celeriter prope-ravit.

CAPUT VII.

Quod propter celebrem religionis famam Cluniacum eligens, apud Sanctum Martinum de Campis monachi habitum suscepit.

Cogitans vero quo diverteret, vel ubi conceptum religiose vivendi propositum adimpleret, Cluniacum elegit. Audierat namque, ab illo suo Remensi archiepiscopo, et ante episcopatus officium et post, Cluniacense monasterium prædicari. Audierat eum Cluniacensis ordinis modum et morem multis laudibus extollentem; adverterat eum Cluniacenses institutiones multis ac diversis religiosorum institutionibus præferentem. Conjecerat non leviter in his posse falli hominem doctum in divinis, expertum in humanis, qui pene nihil divinorum longo usu subtili meditatione ignorare poterat, qui pene nihil mundanæ scientiæ, ne dicam sapientiæ intentatum reli-

querat. Hujus ergo credulus verbis, religioni, quam eum maxime approbare audierat, se consociare decrevit. Sed quid faceret, inquam, fervens et devota anima, quæ adeo divino igne incanduerat, ut conceptam rem diu differre, mortem putaret? urgebat eum ut celeriter vota compleret spiritus, sed longe aberat Cluniacus, longe aberat, longum iter intererat. Timebat ne tanto temporis spatio tentatori indulto, a nequam hoste vinceretur, et conceptus spiritus casu aliquo exstingueretur. Unde quia vel ideo timebat, vel quia secundum quemdam cupienti animo nihil satis festinatur; Cluniacum quidem matrem, quia remotior erat, tunc non adiit, ad Cluniacensem tamen filiam, quæ propior erat, hoc est, Sanctum Martinum de Campis (258), gressum convertit. Et congrue, est enim idem S. Martini monasterium, suo Cluniacensi monasterio in ordinis, religionis ac fervoris proposito, pro modo suo ita consimile et in totum conforme, ut velut simulacrum ceræ impressum, multis aliis ad Cluniacum pertinentibus monasteriis, originalis sigilli imaginem familiariter repræsentet, et exceptis locorum distantis, quæ simul esse non possunt, non diversa, sed prorsus unum sint. Ad hoc ergo Cluniacense monasterium Matthæus, non quidem de telonio, sed de gradu, imò casu canonico a Christo vocatus venit, et se a domino Theobaldo priore (259) in monachum suscipi rogavit. Gavisus est prior, et, ut solet in desperatis rebus fieri, præ gaudio serio eum hoc dicere non credebat. Persuasit tandem ei ut crederet se ad hoc venisse, et ut cito susciperetur cœpit instare. Hora erat secundum ordinem Cluniacensem incompetens, nec in illa aliquem pro monacho venientem suscipi fas erat. Monuit prior Theobaldus Matthæum ut sustineret, et horam congruam, qua id pro more in crastino fieri posset, præstolaretur. Respondit ille se pati non posse dilationem, habere se socios, quibus si res quoquomodo innotesceret, jam deinceps quod volebat effectui mancipare non posset. Victus prior ratione, victus juvenis devotione, victus maxime tanti lucri, si ei non cederet, amissione, libens cessit quod rogabatur. Ingressus capitulum convocat omnes, reserat causam. Lætantur universi, rogant id cito fieri. Festinanter adducitur, conspectibus omnium præsentatur. Voto et petitione propria, exiit veteri homine, induitur novo, regulæ monasticæ subditur,

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(258) *Ad Cluniacensem filiam,...* S. Martinum de Campis. Monasterium hoc ab Henrico primo Francorum rege conditum, Philippus et ipse primus ejus filius Hugoni Cluniacensium abbati concessit ad reformandum. Quod et fecit, et pro canonicis monachos institutionis ac orationis Clun. in eo posuit, uti post regales etiam chartas in hac Bibliotheca jam transcriptas adnotat Aymoini continuator, lib. v. Histor. cap. 48, his verbis: « Illo in tempore rex Philippus, admonitus divina inspiratione ab ecclesia Beati Martini de Campis clericos Deo et altari minus honeste ibi servientes removit, et eundem locum jurisdictioni monasterii Sancti Petri Cluniacensis tribuens, ibidem monachos in-

stituit, sancto Hugone præfatum monasterium, Cluniacense videlicet, regente. » Unde et Joannes Parisiensis ad annum 1507: « Circa hoc tempus, inquit, fundatus est Parisius prioratus Sancti Martini de Campis ab Hugone Cluniacensi abbate, quem rex Philippus, et post eum Ludovicus Grossus filius ejus, et alii principes Franciæ multis et magnis possessionibus ditaverunt. » Et Historicus alter anonymus, qui Philippo Ludovici Pii filio rege vixit: « Iste Philippus rex ab ecclesia Sancti Martini de Campis clericos removit, et Cluniacenses monachos ibi ad Deo serviendum instituit. »

(259) *A Domino Theobaldo priore.* Primo nomine, de quo Yvo epist. 190.

corpori monasterii, quantum tunc fieri potuit vel debuit, associatur. Parvo temporis spatio emenso, Cluniacum venit, quod ei de professione scripta, vel de monachi usitata benedictione defuerat, a Cluniacensi abbate eo ibi benedictio suppletur, et jam integer corde, ore, habitu ac vita monachus, sibi jam pene de monacho nihil deesse, in Domino gloriatur.

CAPUT VIII.

Qualem se in prioratu erga Dominum [Deum] exhibuit.

Remissus præcepto abbatis sui ad monasterium S. Martini cum per annos septem claustrum ordinem ferventissime tenuisset, jussione ejusdem abbatis successit in prioratum, priore suo jam defuncto, et sicut de bono viro spes certa suadet credere, ad beatæ vitæ statum translato. Ubi qualem quantumque se Deo, subditis et quibusque proximis ac remotis exhibuerit, vix a me explicatur. Ut quando [tamen] hæc tria quæ proposui, sigillatim exsequar, exhibebat se Deo ac substernebat vera cordis ac corporis contritione, præteritorum actuum vel negligentiarum pœnitentia, mundi contemptu, plenissimo ac pene singulari, inter multa millia monachorum, in Deum devotionis affectu. Morabatur in claustrum assidue cum fratribus, et post plurimos mundi discursus, pene velut ea cui adhærebatur claustrum columna, sacræ lectionis intentus studio immobilitatis perdurabat. Vix poterat eum commissi prioratus cura, saltem ad horam a fratrum collegio segregare, vel ab intentione semel in Deum defixa, quolibet mundus occupationis suæ unco retrahere. Cumque sub ducatu ejus fere trecenti fratres, tam intra quam extra monasterium Domino militarent, eisque corporalia subsidia providere, vel per se, vel per alios ex officii debito cogere Marthæ quidem importunas exactiones ex toto effugere non valebat, sed tamen toto animi desiderio Mariæ otio inhiabat (*Luc. x*). Hinc commune claustrum ut dictum est commune oratorium, communes fratrum domos elegerat in quibus velut Moyses in tabernaculo a Judæorum lapidibus, sic ipse a mundi tumultibus, tutior permaneret (*Exod. xxxiii*). Et quia cum Propheta hanc unam a Domino petierat, ut non tantum in cœlis, sed etiam in terris habitaret in domo Domini omnibus diebus vitæ suæ (*Psal. xxvi*), quia maluerat abjectus esse in eadem domo Dei quam habitare in tabernaculis peccatorum (*Psal. lxxxiii*), libens morabatur in illa. Ibi frequenti lectione, assidua meditatione, ferventissima oratione Deo se commendans et uniens, si qui fuerant, præteritæ vitæ nævos, fortasse non multos, expiabat, et piorum studiorum in cœlis thesauros quotidianis virtutum incrementis in dies recondebatur. Non relinquebat partem aliquam theoriæ intactam, sed jejuniis, vigiliis ciliciisque asperis corpus edomans, silentio, psalmodia et his quæ dicta sunt studiis, de veteri in novum hominem totus nutari, et sic a vetustate mundi in novitatem Christi ple-

num prope modum transitum facere satagebat. Sacrificiis super omnia divinis et sacris cœlestibus totus intentus erat: quæ non frequenter solum, sed quotidie Deo offerens, omnes quidem dignos, sed congregationis propriæ fratres specialiter, sibi vero commissos specialius, illo salutari et ineffabili sacramento, divinæ clementiæ per dies singulos commendabat. Imitabatur sicut in quibusdam aliis, sic et in hac divini sacrificii quotidiana oblatione justum Job. De quo, cum dictum esset: *Consurgens diluculo offerebat holocausta per singulos (Job i)*, subauditur filios, post modicum additur: *Hoc faciebat Job cunctis diebus (ibid.)*. Sic iste cœlestis sacrificium, et ea hora qua Job, hoc est mane quando poterat, et quotidie sicut Job, pro se, pro subditis, pro universis ad Christi corpus pertinentibus, et hoc remedio indigentibus offerebat. Quis jam explicet bonam illam animam omnium affectuum terrenorum oblitam, carnem ipsam fere excedentem, ad cœlos multa in specie raptam? quis suspiria? quis gemitus? quis non lacrymas, sed lacrymarum imbres usque ad imum quidem terræ descendentes, sed usque ad summum Deitatis fastigium conscendentes? qui plane animam illam Esther vocare beatam, cujus a prima die monactatus usque ad ultimum vitæ exitum crimina nullâ, bona multiplicia et continua, oblatio Agni immaculati, qui tollit peccata mundi, per viginti fere annos quotidiana? Talem quidem se Deo exhibebat. Sed qualem subditis?

CAPUT IX.

Qualis erga subditos fuit.

Talem se plane subditis exhibuit, talem usque ad vitæ terminum conservavit, ut non solum quantum ad Dominum, sed etiam quantum ad se, misericordiam et iudicium eidem Deo secure cantaret. Ut enim mihi boni, et veraces fratres testati sunt, qui ei multo tempore convixerunt, et ipse ex plurima parte expertus sum, et misericors in subditos, et justus super omnes pene sui temporis Cluniacensis congregationis priores exstitit, et hujus misericordiæ vel justitiæ multa diebus suis et post, exempla reliquit. Misericors in eos erat, necessaria eis pro viribus præparando, et unicuique secundum apostolicam et Patris Benedicti Regulam, prout opus erat, multa labore quæsita largiendo. Pauper erat domus sibi commissa rebus, licet vere multis dives esset virtutibus. Quæ necessitas, quia sæpe graviter instabat, et cor ejus angore et corpus multo semper labore fatigabat: hac de causa aliquando proximos, aliquando remotos reges et principes adibat, et eorum donis et muneribus, servorum Dei frequenter indigentiam recreabat. Mos ei erat quandiu doni morabatur, ex præcepto quidem regulæ, sed maxime ex dono Dei derivatus, infirmorum, pauperum, hospitem, in quantum prioratus officium patiebatur, per seipsum potiore curam gerere. Cumque cum recedere instans aliquod negotium urgeret, fratres vel in capitulo vel extra convocans,

præmissa inde multa exhortatione, hanc eis curam, hoc velut proprium officium curiosissime commendabat. Nec solum circa hæc tria hominum genera misericors ejus animus occupatur. Incolumes ipsi, et hi maxime qui labori conventus devote instabant, misericordis pastoris curam frequenter experiebantur. Nihil eis fere deerat ad victum, nihil fatigatis ad requiem, nihil pusillanimitate succumbentibus ad consolationem. Omnibus et absque exceptione, et cum congruente discretione pater erat. Jam vero discreto rigori justitiæ ejus, et multi alii, et nos cum illis qui hæc vidimus, verax testimonium ferimus. In tantum enim negligentibus de maxime damnabiliter peccantibus indignabatur, ut corde, verbis et vultu interiore zeli Dei flamma urgente inflammatus, in eorum prorsus interitum, si nesciretur, insurgere crederetur. Si attenderes, nihil Phinices insolito vulnere libidinosos percellens, nihil Elias igne cœlesti idololatrias consumens irreverenter peccantibus plus eo irasci viderentur. Unde et delinquentes, Cluniacensi more, prout justum videbatur, sanguinolentis verberibus castigabat, ferro, compedibus, et diversi generis vinculis coercerat, tenebroso plerosque carceri mancipabat; fame valida et siti carnis ac spiritus superbiam conterebat: aliquando quoque, quod semel tantum, quia sic oportuit, fecisse dicitur, sepultura perpetua cohibebat. Hoc tunc fuit, quando cuidam spiritualiter mortuo, caveam subterraneam velut sepulcrum paravit. In quo cum concludens, arte illa sua, qua fratrem viventem spe vitæ immortalis quasi mortuum sepelierat, ad hoc pervenit, ut qui super terram vivere non poterat, jam sepultus vivere disceret. Hoc factum est, quando frater ille velut sepultus ad vitam rediit, ipsa sepulcri sui corporalis imagine pavefactus, ad vitam spiritualem et æternam, a qua peccando alienus factus fuerat, pœnitendo rediit. Nam licet obstinatus valde ante fuisset, frequenti tamen patris et fratrum admonitione, ac sui simul sepulcri cohortatione, ut dictum est, malis omnibus, et maxime illis pro quibus inclusionem meruerat, ex corde renuntiavit, et in humilitate ac contritione spiritus perseverans, diem ultimum clausit. Tale fratris spiritualiter mortui et resuscitati sepulcrum, a sepulcro Lazari corporaliter resuscitati. fortassis, imo prorsus non dissentit, quia Lazarus hunc de quo sermo est designans, vocatus de sepulcro suo, vitam rursus morituram; iste de suo ab eo Domino per Matthæum suscitatus, vitam meruit sempiternam. Hoc justitiæ zelo fervens, et totus, ut sic dicam, ignitus famam hujus sui fervoris ubique sparserat, et negligentes vel fluxos non solum subditos, sed etiam quoslibet alios proximos vel remotos solo Matthæi nomine deterrebat. Exertum semper, ut olim cherubim (Gen. iii), in necem scelerum flammeum gladium præfererat, nec eum a sceleratorum sanguine aliquando prohibebat. In hac virtute ita præcelluit, ut et domum sibi commissam ad longe majorem solitæ

A religionis statum perduceret, et multa circumposita monasteria, vel abbatias, quæ a totius monastici ordinis fervore languerant, adjutus quorundam honorum virorum auxilio in optimum religiosæ conversationis propositum reformaret. Talem se, ut dictum est, Matthæus habuit ad subjectos. Sed qualem se exhibuit ad alios proximos vel remotos?

CAPUT X.

Qualis erga omnes proximos vel remotos exstiterit.

B Exhibebat omnibus communem tam corde quam verbis dilectionis affectum, et, in quantum salva propositi gravitate poterat, jucundum se et hilarem quibusque alloquentibus offerebat. Ad omnes quidem, juxta Patris Augustini verba, congruum charitas habebat affectum, ad eos vero quos poterat ejusdem effectum. Fecerat ea charitatis virtute monasterium suum, præ cunctis totius Franciæ monasteriis, commune universorum hospitium, et velut generale, absque alicujus personæ exceptione, cunctorum asylum. Episcoporum, abbatum, nobilium etiam laicorum quotidianus concursus, monachorum et clericorum agmina, pauperum quæ nunquam deesse poterat turba, domos universas, hospitia cuncta assidue pene replebat. Suscipiebantur alacriter, nec in suscipiente boni vultus hilaritatem, tanta advenientium importunitas turbare poterat; cujus cor virtus illa, quæ nescit quærere quæ sua sunt, sed quæ aliorum, plenarie possidebat. Expendebat in his pietatis sumptibus, non solum omnia sua, sed et quæ mutuo accipere poterat, multo sæpe cum fœnore aliena. Nam ut omnibus ad monasterium confluentibus obsequi, ut omnes procurare, ut omnibus satisfacere posset, extendebat se supra se: nec vires proprias vel quantitatem facultatis attendens, pene ad impossibilia semetipsum cogebat. Cunaque plerique abbatum vel episcoporum, quorum ego nonnullos agnosco, marsupiiis plenis, imo, ut sic dicam, exundantibus gazophylaciis, vix vel buccellam pauperi præbeant, vel raro hospiti ostium aperiant, hic e converso juxta Apostolum, velut nihil habens et omnia possidens (II Cor. vi), negare cuilibet, etiam quæ deerant, nesciebat. Inde attenuata domo, exhaustis omnibus, ipsis etiam, ut hospitibus satisfaceret, sæpe monachis esurientibus, multo animi angore sollicitabatur. Sed rursus recolens illud propheticum: *Inquirentes Dominum non deficient omni bono* (Psal. xxxiii), etiam de subsidiis corporalibus dictum et illud Domini: *Nolite solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus aut quid bibemus* (Matth. vi)? et aliud: *Hæc omnia adjicientur vobis* (ibid.), reformabat animum ad spem, et totum in Domino jactans cogitatum, velut plenis horreis, vel cellariis exultabat. Nec frustrabatur diu spe sua, nec ille qui volatilibus cœli, quæ nec serunt, nec metunt (ibid.), providet servorum, suorum obliviscebatur. Providebat eis sæpe invisibilis provisor, per reges ac principes ministros suos, atque rerum suarum, non dominos, sed horarics dis-

pensatores; providebat, inquam, eis sæpe necessaria, et multa frequenter mittebat. Aderat plerumque pauperie valida angustatis, ac multo ære alieno oppressis, ex improvise emergens pleno copia cornu et mœrorem in gaudium, egestatem in abundantiam subito transferebat. Sic, sic magnificus retributor facere consuevit, ut quæ talibus officiis expenduntur, velut sibi credita plusquam fidelis in commisso, eadem non tantum duplicata, sed etiam centuplicata quandoque restituat. Hinc erat quod inter cæteros principes, qui eum harum et similium virtutum fama exciti diligebant, quique illi de suis multa largiebantur, Ludovicus rex Francorum, rexque Anglorum Henricus, singulari ipsum amore amplectebantur. Adeuntem se gaudenter suscipiebant, multo susceptum honore colebant, ac discedentem nunquam fere vacuum remittebant. Hoc maxime jam nominatus magnus ille rex Henricus faciebat; qui sicut universo pene orbi terrarum notum est, cunctos sui temporis Christianos principes prudentia transcendit, operibus evicit, largitate superavit. Hujus Matthæus gratiam, gratia virtutum suarum familiariter meruerat. Nam eum sæpe adiens, ab eo obsequiis honoratus, ac donis regiis oneratus, lætus ad fratres regrediebatur, eorumque de inopia patientiam, hujusmodi remediis consolabatur. Ita bonus vir prius Deo, deinde propter Deum omnibus complacens, omnibus gratus, et sibi omnes talibus vitæ vel virtutum studiis devinxerat, et, secundum Apostolum, pro modo suo omnibus omnia factus (*I Cor. ix*), omnibus complacebat. Sicut igitur in supra scripta divisione præmissi, Deo primum, deinde subditis, post etiam quibusque aliis proximis vel remotis talem se Matthæus exhibuit, tale sui exemplum et sui temporis, et post futuris monachis omnibus dereliquit.

CAPUT XI.

Qualiter a domno Petro abbate Cluniacum evocatus, ordinem rigidissime retinuit.

Eo tempore contigit nescio qua Dei voluntate vel permissione ad Cluniacensis congregationis regimen, quod non dupliciter, sed simpliciter profero, me indignissimum assumi, et tantarum numero, tantarum merito ovium Christi curam, inutilem et improvidum prorsus opilionem assumere. Et quia famam hujus de quo sermo est, ante hoc officium hauseram, et ea de causa eum jam ex parte notum et familiarem habebam, ad ordinis adjutorium, et ad impositæ curæ supportandam sarcinam, ipso statim primo vocationis meæ anno Cluniacum evocavi. Astrinxi eum mihi fortiore nec unquam dissolvendo amoris vinculo, eique statim ordinis et claustricujus, ut jam dictum est, ferventissimus erat amator, curam imposui. Succreverant paulo ante in magno illo et nobili monastici ordinis agro, rescanda vel potius evellenda, utilibus satis contraria, et quorundam quos nominare nolo, culpa vel desidia, nam ex majori parte jam vita excesserunt, plurima extirpanda exorta fuerant. Ad hujus rei

A adjutorium magnum hunc et vineæ Christi non segnem operarium, ut jam dixi, accersens, insignem vere eum adjutorem expertus sum. Nam noxia vel superflua quæque in cibis, in potibus, in moribus quam maxime persequens, licet ea de causa multa nunc reticenda passus fuerit, ea tamen ad congruum finem, etsi non statim, Deo præcipue, meque cum quibusdam aliis pro viribus juvante, perduxit. Nec idcirco tamen curam monasterii jam dicti deposuit, quoniam a me, quia sic res exigebat, et Cluniaci ordinem tenere, et demum jam dictæ providere coactus, non obedire non potuit. Erat quippe talis, qui non unius tantum virtute dexteræ, sed et ipsa sinistra, sicut de quibusdam Scriptura sacra refert, pro dextera uti nosset (*Judic. xx*). Et recte: justus enim hominis est, nunquam sinistram habere, sed semper ea quæ sinistra, hoc est adversæ partis sunt, in dexteram, hoc est rectam convertere. Sic expertam hominis virtutem, non uni tantum, sed gemino oneri portando sufficientem, utrumque ejus humerum supposui, atque ut secundum eam quam in ipso cognoscebam gratiam, fratribus suis aliquantulum abinvicem semotis, labore suo proficeret providi. In hoc statu, aliquanto tempore decurso, postquam certa et utilis causa exegit, dato ei apud Cluniacum ordinis successore, ad Sancti Martini monasterium, ut prius regendum, eum remisi.

CAPUT XII.

De schismate Cluniacensi per Pontium, qui abbas fuerat, concitato.

C Dehinc non plenis, ut mihi videtur, duobus annis transactis, insurrexit nota illa contra Christi naviculam, hoc est Cluniacensem Ecclesiam, horrenda tempestas, et velut civile bellum in republica nostra ubique terrarum exarsit. Quod ne priores carpere videar, quantum ad præsentem materiam pertinet, succincte describo. Dominus Pontius Cluniacensis post S. Patrem Hugonem nullo interjecto abbate successor ejusdem patris ultimo tempore, de monasterio Sancti Pontii Cluniacum veniens, nova facta professione, more talium de aliis, vel de alienis monasteriis venientium, Cluniacensis monachus factus est. Hic valde juvenis, a fratribus Cluniacensibus spe bonæ indolis ejus inductis, in abbatem electus, magno illi et famoso viro, jam dicto Patri Hugoni successit. Qui primis assumptionis suæ annis, satis modeste ac sobrie conversatus, procedente tempore mores mutavit, et multis ac diversis casibus vel causis, fratrum pene universorum animos exasperando, eos paulatim contra se concitavit. Dissidentes illi ab eo, et quod multa mobilitate vel levitate animi, nullis bonorum consiliis acquiescendo, ut dicebant, res monasterii pessundaret, inter se nunc pauci, nunc plurimi, tandem pene universi murmurabant. Mansit tamen res aliquandiu tecta inter eos, nec ad aures sæcularium per decennium fere pervenit. Prorupit tandem eousque lis occultata diu, ut non solum ad circumpositos, sed insuper ad remotissimos quousque hujus dis-

sensionis malum pertingeret, et ipsas summi pontificis, ac Romanæ curiæ aures impleret. His rumoribus dominus Pontius provocatus, indignationis impetum, quem in alios fortassis derivare debuerat, in seipsum retorsit, et Romam velut præcipiti cursu adiens, ut curæ pastoralis sollicitudine solveretur, dominum papam instanter oravit. Præerat tunc Romanæ Ecclesiæ, regii sanguinis nobilitate insignis, sed moribus, probitate, ac liberalis animi magnificentia longe insignior, qui prius Viennensi Ecclesiæ præfuerat, Calixtus papa secundus. Is in primis, abbatis Pontii voluntati et petitioni, omnis exhortationis nisu resistens, postquam eum non posse deflecti a proposito vidit, ab omni cura Cluniacensis Ecclesiæ, ut postulabat absolvit. Absolutus inde, ejusdem papæ permissione Apuliam petiit, indeque mari transmissa Hierosolymam, semper, ut proposuerat, ibidem mansurus, pervenit. Papa fratribus Cluniacensibus quod factum est mandans, ut sibi Patrem eligerent, auctoritate apostolica præcepit. Illi post præceptum, accepto consilio totius religionis ac religiosæ opinionis, virum Marciniacensium sororum priorem venerabilem Hugonem sibi pari assensu in abbatem eligunt. Suscepit sanctus ille, licet valde renitens, quod imponebatur, sed vix quinque elapsis mensibus, ex hac luce migravit, et (sic longa ejus in sancta conversatione vita meruerat, ut merito creditur,) ad meliora transivit. Fratres et isto ita subtracto, novæ electioni diem statuunt, proximis quibusque et remotis, ut ad diem statutum conveniant, indicunt. Congregatur cum quibusdam episcopis et abbatibus multus monachorum populus, et in octavis Assumptionis beatæ Virginis (utinam sibi melius consulentes!) in præsentium scriptorem conveniunt. Mandant jam dicto papæ hujus suæ electionis assensum, et ab eo rescriptum, hoc quod fecerant confirmans, suscipiunt. Mansit deinde aliquot annis res Cluniacensis in pace, et velut sepultis prioribus malis, optimo quietis ac bonorum proventuum successu florebat. Tandem jam dictus Pontius transmarinæ habitationis pertæsus, rediens ab Oriente, Occidenti tenebras contra morem invexit. Qui ut Italiam attigit, divertere Romam nolens, in Ravennatum partibus, hoc est in episcopatu Tarvisiano, sedem sibi constituit. In monasteriolo constructo, parvoque in eo tempore demoratus Gallias repetiit. Explorata demum absentia mea, nam forte tunc in secundæ Aquitanie partibus Cluniacensibus negotiis insistebam, fingens se Cluniacum nolle venire, paulatim tamen appropin-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(240) *Venerabili sene Bernardo priore.* Bernardus hic Pictavus natione, elegans moribus, opere strenuus, domui sibi commissæ prudenter providens, ut inquit idem Petrus noster Venerabilis infra cap. 52, qui et ipsi post mortem epitaphium scripsit.

(241) *Lugdunensi primate Hubaldo.* Gozeranni successore, quem aliqui Humbaldum, alii Humbertum, vel Umbertum appellant; estque ille ipse H. archiepiscopus Lugdunensis, cui scribens Inno-

A quabat. Dehinc quibusdam fugitivorum sibi adjunctis, armisque vulgariis quos sibi asciverat constipatus, Cluniacensibus portis improvisus advenit, quibus effractis et venerabili sene Bernardo priore (240), fratribusque aliis ubique dispersis, cum promiscua illa armatorum multitudine, ipsis quoque mulieribus irruentibus claustrum ingressus est. Ingressus occupat statim omnia, et eos quos reperit minis, terroribus, ac tormentis in suæ fidelitatis cogit sacramenta jurare. Nolentes aut expellit, aut duro carceri mancipat. Convertit statim manum ad sacra, et aureas cruces, aureas tabulas, aurea candelabra, aurea thuribula et quæque alia multa et multi ponderis vasa invasit. Rapit et ipsos calices maxime sacros, nec thecis vel scriniis aureis sive argenteis, multorum martyrum ac sanctorum ossa continentibus parcat. Conflat ex his et similibus auri pondus immensum, et eo circumpositos milites vel quoslibet auri cupidos ad bellum raptos invitat. His protectus circumpositas monasterii villas et castra invadit, ac sibi barbarico more religiosa loca subdere moliens, ignibus, et ferro quæ potest cuncta consumit. Abstinet a nulla bellorum specie, rapinis rerum, cædibus hominum, per conductos sacro auro milites ubique desævit. Consumitur ab ipso initio Quadragesimæ usque ad Kalendas Octobris, tota in hujusmodi præliis ætas, nec saltem paucis diebus a tanta malorum calamitate respirat. Manebat jam dictus Bernardus prior, et nobiles religiosi ac magni viri extra Cluniacum, ubi poterant, et in locis tutioribus, a tantorum incursu hostium, sese pro viribus defensabant. Sic in sancta illa et famosissima Cluniacensi domo, occulto, sed justo Dei judicio, Satan ad tempus laxatus furebat. Sed juxta librum beati Job, qui fecit eum applicuit gladium ejus (*Job xl*), et congruum tantis malis finem, brevi imposuit.

CAPUT XIII.

De fine scandali Cluniacensi, et sapientia domini Matthæi.

Decesserat jam e vita superscriptus venerandus papa Calixtus, nec se inferiorem papam Honorium acceperat successorem. Hic tantæ Ecclesiæ tantus tumultus audiens, misso de latere suo legato, domino scilicet Petro cardinali, Pontium et Pontianos, qui tunc sic vocabantur, omnes, adjuncto sibi Lugdunensi primate Hubaldo (241), terribili anathemate condemnavit. Data tamen postmodum die, utramque partem ad subeundum in præsentia sua tanti dissidii judicium litteris apostolicis evocavit.

centius II, papa, pro sanctimonialibus Marciniaci, testatur et illas ab eo fovendi et diligendi. Litterarum initium est: « Innocentius servus servorum Dei, venerabili H. Lugdunensi archiepiscopo, salutem et apostolicam dilectionem. Fraternitati tuæ litteras pro sanctimonialibus de Marcigniaco a nobis transmissas, » etc. Et statim postea sequitur: « Quod autem præfatas sorores, sicut accepimus, foves et diligis, gratum habemus, et nos quidem earum jura ipsis volumus illibata servare. »

Obtemperat statim pars cuncta nostrorum, et inter A innumeros monasteriorum priores causa cujus hæc interjecta sunt jam dictus venerandus Matthæus advenit. Adest et Pontius, licet invitus, cum suis, et denominata die, ut iudicium subeat, advocatur. Præcipitur tamen, ut quia excommunicatus nec agere, nec iudicium canonice subire potest, prius satisfaciatur, et satisfaciendo, se vinculo quo jure vinctus fuerat, solvat. Mittuntur a papa nuntii, et ex parte mittentis, ut de tantis malis satisfaciatur, jubent. Respuit ille, nec se ab aliquo viventium anathematis vinculo vinciri posse affirmat. Solum esse Petrum in cælis, præter quem nulli hoc licere fatetur. Commoto multo magis tali ejus responso domino papa, totaque simul inde urbe turbata, non solum excommunicatum, sed et schismaticum cuncti proclamant. Et quia, ut dictum est, nisi solutus ad iudicium admitti non poterat, a suis qui cum eo venerant, utrum quod ille volebat, ipsi saltem satisfacere vellent, responsum missis dominus papa nuntiis quærit. Qui statim pro ejus imperio paratos se esse respondent. Intrantergo palatium nudis pedibus cuncti, et reos se in conspectu universorum fatentes, protinus absolvuntur. Absolvi, causam ingrediuntur, nihil quod vel sibi, vel illi pro quo agebant, suffragari posset, intactum relinquunt. Assumit sibi ex parte alia vocem universorum venerandus Matthæus, et sapienter de tota causa perorat. Surgit statim auditis partibus papa, et tota Romana curia sibi adjuncta, ad rem examinandam in partem secedit. Moratur diu, redit cum cunctis post aliquas horas ad sedem, ut inventam ex consilio sententiam ferat, Portuensi episcopo jubet. Fert ille jussus sententiam, et ut ipsa ejus verba referam : Pontium, inquit, invasorem, sacrilegum, schismaticum, excommunicatum, ab omni ecclesiastico honore vel officio, sancta Romana et apostolica Ecclesia in perpetuum deponit, et Cluniacum, monachos vel cuncta ad idem monasterium pertinentia, abbati qui in præsentiarum est, cui injuste subtracta fuerant, restituit. Data sententia, uniuntur qui divisi fuerant, et velut in momento, redintegrato Cluniacensi corpore tantus tamque diutius malorum turbo sedatur. Irruit post paucos dies, tam in victos quam in victores, Romanus ille pestifer morbus, et pene omnes tam monachos quam famulos in brevi prosternit. Invadit vix elapso mense et dominum Pontium, paucisque diebus interjectis extinguit. De ejus fine epistolam mihi a suprascripto beate memorie papa Honorio directam, si forte ejus notitia utilis iudicatur, adjungo : *Honorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Petro Cluniacensi abbati, salutem et apostolicam benedictionem. Præ-*

terito mense Decembri, Pontius viam universæ carnis ingressus est. Qui quamvis de malis Cluniaco illatis, sæpe commonitus poenitentiam agere noluerit, nos tamen pro reverentia ejusdem monasterii, cujus monachus fuerat, eum honeste sepeliri fecimus. Data Laterani. Ille quidem morbo Romano aliquandiu fatigatus sic moritur. Non parcat idem morbus et mihi, et plusquam per dimidium annum, igne vix tolerando adurit. Non evasissem, ut credo, sociorum casum, nisi et fratrum oratio, et medicinæ cura a quodam sapiente clerico, multo mihi studio impensa, juvisset. Evasi tandem, Deo propitio, ac per ipsius gratiam maximus ille religionis locus, a sui generis pessimo turbationis et schismatis morbo mira celeritate convaluit, atque ad pristinum et fortassis ex parte meliorem religionis, famæ vel rerum statum pervenit. Digressus videor a proposito. Sed quia rem, ut mihi videtur, non reticendam, et pro futurorum cautela perutilem, a subsequentium memoria perire timebam, occasione domini Matthæi inventa, cujus maxime præ cæteris studio tantum malum sopitum est, dicenda silendo præterire timui. Redeat ergo stylus ad ipsum, et quæ de ipso restant, ut coeperat, exsequatur.

CAPUT XIV.

Quomodo in episcopum Albanensem assumptus sit, et quam sancte in eo sese habuerit.

Causa jam dicta tractus ad urbem, ea sic definita, redire cum sociis ad propria festinabat (242). Sed qui nescientem vocaverat Deus, reditum impedit, et quia super pauca fidelis fuerat, eum super multa, ut expertum dispensatorem promovit (*Matth. xxv*). Injungit ei cum honore nominandus papa Honorius, majoris honoris et oneris pastoralis curam, et eum labori suo socium adhibens, in episcopum Albanum consecrat. Profectus ergo ad sublimem pontificalis ordinis gradum, et super Ecclesie candelabrum, ad lucendum omnibus qui in domo Dei erant magnifice exaltatus, nihil de monacho quorundam more dimisit, sed sicut de magno Martino legitur, eadem in corde ejus humilitas, eadem in vestitu ejus vilitas mansit. Nihil de officiis, nihil de cantibus, nihil de prolixa Cluniacensi psalmodia, quarumlibet curarum prætextu reliquit. Servabat in palatio instituta claustrum, et mundo expositus, firmo et longo usu, velut innato religionis proposito a sæcularium vanitatibus se quasi septo firmissimo scecernebat. Cohibebat se intra se nunquam magis negotiosus quam cum solus erat. Præferbat cunctis operibus suis omnibusque sanctis studiis, sacrificandi Deo illum suum quotidianum usum, a quo nec rei familiaris cura, nec multiplex occupatio, nec ipsa continua post sum-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(242) Hoc capituli initium longe prolixius in ms. sic : *Dehinc contigit ut quibusdam causis contra Christi naviculam, hoc est Cluniacensem Ecclesiam, insurgentibus jamdictus venerandus Matth. inter innumeros monasteriorum Cluniacensium priores ad*

Urbem tractus, et tandem per Dei gratiam et ejus Matthæi maximo præ cæteris studio, causis ad honorem Dei et Ecclesie Cluniacensis definitis redire cum sociis ad propria festinabat.

num pontificem, omnium Ecclesiarum sibi imposita sollicitudo eum retrahere poterant. Conquerebatur inde sæpius papa, et aliis ad curiam mane ex more-convenientibus, ipsi ad horam tertiam vix occurrenti, quod plus nimio esset monachus, velut im-properabat. Nec hoc tantum Romæ, sed etiam ubi-que terrarum studiose servabat. Utebatur sæpe æstivis diebus acriore Italici solis ardore, quod matutinas in his sacris studiis occupans horas ex-trahi ab Ecclesia circa sextam quandoque horam vix poterat. Et quia non solum simplex religiosa innocentia, sed et prudens erat singulari sapientia, mittebatur sæpe a magistro, ad diversas partes or-bis terrarum, et vices apostolicas in partem ab eo vocatus sollicitudinis prudenter administrabat. Nec juxta modum gratiæ a Deo sibi collatæ, inferior in hac parte erat David, de quo Scriptura sacra loquitur, quod ad imperium regis ingrediens et egrediens, in toto illo regno fidelis exstiterit, cum ille in illo Judaico, hic in longe sublimiore Christianæ reipublicæ regno, totas animi et corporis vires consumendo, fidelis fuerit.

CAPUT XV.

Quod cum adhuc prior esset, pecunias a Judæis mutuari prohibuit.

Et quia fidelitatis vel fidei ejus extollendæ causa de Judaico regno mentio facta est, quod mente exciderat ad hoc probandum pertinens, referatur. Hoc enim in ipsis et de ipsis Judæis probari contigit. Accesserat, ut supradictum est, noviter ad prioratus Sancti Martini curam administrandam, et inter cætera negotia debita monasterii ipsi a fratribus proponebantur. Requirens ille creditores, quosdam ex ipsis Judæos esse cognovit. Statimque ad fratres ista sibi referentes conversus: *Et unde, inquit, hoc vobis quod Christiani et monachi a Judæis et impiis mutuas accipere pecunias voluistis? Quæ enim conventio Christi ad Belial, aut quæ societas luci ad tenebras? vel fidei cum infestitate?* (II Cor. VI.) *Ite, ait, ite, et hujus improbandæ societatis vinculum, pecunias illas solventes, festinanter dirumpite, et Judæis ulterius in ratione dati et accepti, mutui vel depositi, vel cujuslibet commercii communicare nolite vel cavete.* Ad hæc cum illi responderent, non posse se, monasterii paupertate cogente, a mutuandis Judæorum pecuniis abstinere: *Absit, inquit, absit, nec unquam deinceps sermo iste de ore vestro procedat! Quo enim vultu, qua conscientia, ad altare Salvatoris Christi accedere, quæ fronte ad colloquium piæ matris ipsius venire tentabo, cum blasphemis hostibus ejus blanditus fuero? Quomodo pessimis inimicis ipsorum amicus effectus, ipsis placere valebo? Quomodo illo ore, quo pecuniarum vel cujuslibet rei causa, eis blanditus fuero, ipsos invocare vel deprecari audebo? Videte igitur ne de his ulterius quæstio fiat. Solvite cito quidquid eis debetis, et velut æterna lege præfixa, ab universis eorum commerciis deinceps abstinete.* Sic fidei zelo devotus homo repletus, et contractus illos inhibuit, et quid

A amoris in intimis cordis sui, Christo Domino suo servaret, ostendit.

CAPUT XVI.

De schismate Romanæ Ecclesiæ, et quam viriliter catholicam partem defenderit.

Hanc suam erga Christum et ejus Ecclesiam fidem, maxime illo tempore probavit, quando schismaticus furor, contra unius columbæ, hoc est, ejusdem Ecclesiæ unitatem altare profanum erexit. Divisa erat, imo discissa, Romana prius, dehinc tota Latina Ecclesia, et primo ex magna sui parte, vi et pecunia intrusum Leonis filium sequebatur. Restitit ille cum quibusdam sociis fortiter, et quod non plantaverat Pater coelestis, eradicare totis viribus contendebat. Ea de causa cum pontifice suo, imo cum communi papa Innocentio, urbe expulsus, multa que justitiæ causa perpessus est. Inde per Tiberim mare ingressus, ad Gallias venit. Ubi primum ab eodem domino papa Innocentio, Cluniacensi nova et majore consecrata ecclesia, ac gemino concilio, alio Claromonti, alio Remis celebrato, totam (excepta parte Aquitanicæ) Galliam, Hispaniam, Angliam, Germaniam, sibi imo Christo, studio præcipue Matthæi papa jam dictus univit. In quibus partibus diu Matthæus cum ipso commoratus, per Alpes ad Italiam Pisas usque, ubi et prius aliquandiu manserat, cum eodem regressus est. Occupabat adhuc sedem apostolicam Leonis filius Petrus, et Leonini catuli contra partem catholicam sæviebant. Permittebat hoc Christus, et qui Antichristum, schismaticorum omnium caput in templo Dei sedere permissurus est, et suos exulare, et sedem Petri a non suis occupari sinebat. Eapropter mansit reliquo vitæ suæ tempore Pisis cum Innocentio papa Matthæus, nec ei urbem vel sedem propriam revisere facultas data est. Quo toto tempore, in nullo retrocedens, semper seipso melior virtutum profectu fiebat, et sacris semper studiis occupatus, quanto fini propinquior, tanto virtutibus exercitior apparebat.

CAPUT XVII.

De fine ipsius miris insignibus glorioso.

De quo ejus fine aliqua subdere, quia jam rei seriës vel processus admonet, differre ultra non debeo. Possent quidem adhuc plura de ipso digna memoria litteris tradi, sed quia hoc occupatio prohibet, illud saltem. in quo suis vel nostris diebus parem non habuit, tacendum non est. Non ignoro equidem, suis illis nostrisque diebus bonæ vitæ multorum bonorum finem optimum successisse, sed quantum ad aures meas pervenire potuit, nullius jam dicto tempore transitum miris insignibus sic contigit claruisse. Missus fuerat Benedictus vir a domino papa pro pace reformanda Mediolanum, et maximam post Romam Italiæ urbem, unitati Ecclesiæ, a qua per Anselmum schismaticum defecerat, reddere festinabat. Dedit cito Deus optimum successum ejus labori, et multos Liguriæ populos, a pace catholica aversos, matri Ecclesiæ

mira celeritate restituit. Consummato dehinc, ut olim Martinus, ecclesiasticæ pacis negotio, nutum statim in se advertit vocantis, et fluxu ventris interioribus dissolutis, viribus corporis paulatim destituebatur. Passus ante fuerat hujusmodi incommoditatem Cluniaci per annum, et gravi dyssenteria liquefactus, multis fratrum pro eo fuis Deo precibus, vix mortem evaserat. Correptus est itaque, ut dixi, eodem morbo, et tam labore itineris quam ardore solis (nam tempus tunc æstivum instabat) eo invalescente, ad defectum naturæ cœpit urgeri. Reversus est tandem Pisas, et per aliquot menses, vir animosus cum hac invaletudine luctabatur, Nolebat, licet ægritudine valde cogeretur, lecto decumbere, nolebat de labore solito quidquam intermittere, nolebat corpori suo vel in modico parcere. Tolerabat constanter apostolicæ curiæ labores, causis ecclesiasticis nunquam deerat, fratrum se subtrahere utilitatibus nesciebat. Divina obsequia, quibus, ut supradictum est, se totum a puero dedicaverat, irrequietus frequentabat. His totum more suo se impendebat, ut, quantum ad illa, sic æger esse nesciretur, sospes et alacer putaretur. Orationes continuæ, oculi assidue in lacrymas defluentes, psalmodia utpote Cluniacensis, totum pene diei noctisque tempus occupans, cui cor, cui linguam, cui opera, cui tandem se totum devovisset, id monstrabant. Illud autem, illud, inquam, singulare suum refugium, quod omni fere vitæ suæ tempore, insatiabili desiderio perpetuaverat, altaris dæico sacrificium, nulla vis morbi, nulla debilitas, ut vel una die intermitteretur, cogere poterat. Pugnabat cum morbo, singulari devotione pertinaciter, et, ut de jam dicto suo Martino legitur, pro modo vel posse suo, invictum ab oratione spiritum non relaxabat. Productum est hoc ejus salubre certamen, ab idibus Julii usque ad Kalen. Decembris: quo toto tempore, artus languore solutos, violenter spiritui servire coegit, nec alicujus suasu, ab his divinis vel similibus sacris operibus revocari potuit. Tandem prima Adventus Domini hebdomada, omnimodum jam naturæ defectum ferre non valens lecto decubuit. Et cum jam non valde remotum mortalis vitæ suæ finem instare sensisset, advocat fratres sibi obsequentes, vocat et famulos, et benigne illos alloquens et consolans, adjungit: *Oro vos, inquit, fratres et filii, ut quia me in proximo recessurum a rebus humanis intelligo, valedicatis ex parte mea, et affectuose salutetis, in primis dominum meum et patrem Cluniacensem abbatem, priorem et subpriorem, Hugonem camerarium, et Arbertum sacristam, totumque simul fratrum nostrorum Cluniacensium conventum, abbatem Vizeliacensem Albericum, et priorem de Charitate. Specialiter autem intimos et præcordiales filios meos, apud Sanctum Martinum de Campis Deo servientes, quos ego prout melius potui, in Dei servitio educavi. Hæc benedictus vir dicens, non solum quantum in Deum,*

sed etiam quantum in fratres et filios haberet affectum, ostendit.

CAPUT XVIII.

De visione quam vidit de ipso prior Sancti Zenonis.

Non multos vero ante dies, prior monasterii Sancti Zenonis, quod Pisis constitutum est, viderat in somnis cum, de quo agitur, habitu monachali indutum, eique puerum venustæ formæ, qui etiam regis filius dicebatur, adstare. Præferbat autem idem puer manibus librum, aureis litteris scriptum. Quem cum aperuisset, venerabili illum Matthæo offerens, ut legeret, suadebat. Cumque ille responderet quid sibi lacri de lectione illa proventurum esset, adjecit puer: *Percipies, inquit, hujus libri lectione, omnium linguarum notitiam.* Qui postquam legit, interrogatus a puero, Hebraica lingua, Hebraice respondit. Sciscitatus et Græca respondit eadem. Et puer: *Sicut, inquit, in his duabus te peritum probasti, sic universarum diversitatem linguarum te noveris assecutum.* Dixit hoc, et statim ei regale palatium, mirabili pulcherrimæque structura insigne, monstravit, et ut ingrederetur præcepit. Cumque ille se quia imparatus esset, ingredi non posse respondisset, adjecit puer: *Vade, inquit, et ut ingredi possis, cito te parare festina.* Cessit ille in partem, et universis tam sacerdotalibus quam pontificalibus indumentis se cito componens et ornans, ad puerum statim reversus est. Cum quo et alios innumerabiles angelici decoris pueros inveniens, ad designatum palatium accessit, et omnibus læta ac sublimi voce cantantibus: *Alleluia, Benedicamus Patrem et Filium cum sancto Spiritu;* in illud ingressus est.

CAPUT XIX.

De visione alterius fratris.

Advenerat penultima Adventus Domini hebdomada, et frater alius de alio Sancti Michaelis monasterio, quod itidem Pisis est, conspexit similiter in somnis venerabilis vitæ Joannem prius Camaldulensem priorem, deinde episcopum Ostiensem, velut ad se venire. A quo cum quæsisset dicens: *Quo vadis, domine?* ille respondit: *Pisas venio, ut fratrem meum Albanum episcopum assumam, et numero nostrorum adjungam. Scias autem, quod octavo Kalendarum Januarii, ad nos venturus et nobiscum perpetuo mansurus est.* Has visiones, imo ad meritum hominis declarandum revelationes, earum inspectores sicut ante ejus obitum viderunt, sic et ante quibusdam, et insuper illi qui hæc mihi retulit, bono et fidé digno viro retulerunt.

CAPUT XX.

Quomodo dæmones signo crucis a se fugaverit, et de infatigabili ejus ad Deum intentione.

Successerat jam nox Dominicæ proxime præcedentis nativitatem Domini, et benedictus vir morbo diutino fatigatus, quiescentibus sociis in lecto decumbebat. Et ecce subito velut in perturbatam vocem prorumpens, circumjacentes vocavit. Quibus astantibus, horribilem malignorum spirituum turbam

sibi apparuisse, seque valde terruisse, narravit. *Ita, inquit, mihi conspicui fuerunt, ut mirum mihi sit, si vos latere potuerunt. Qui signo quidem crucis a me facto, pavefacti, statim disparuerunt, pessimas tamen intolerandi fetoris reliquias recedentes reliquerunt. Festinanter ergo cancellarium domini papæ accersite, et ut ad me venire festinet, rogate.* Factum est: et cancellario religioso et sapienti viro post paululum venienti, rursus quod viderat narrat. Qui sapienter eum ne timeret hortatus, et communem omnium etiam valde bonorum de sæculo migrantium, hunc esse transitum dicens, simulque rei congruentia adjungens, bonum virum benigne in Domino confortavit, et ad expectandum bona spe exitum suum, religiosus sermonibus animavit. Urgebatur ille magis morbi gravedine ad extrema, nec, ut jam dictum est; suspenso prorsus in cælum corde, a divinis officiis vel operibus avocari poterat. Non noverat, juxta Psalmum, os ejus jam loqui opera hominum (*Psal. xvi*), nec aures ejus humana audire patiebantur. Si quis ei sermonem de rebus transitoriis asserebat, cum nullum prorsus responsum redderet, non audisse putabatur. Si vero quis de spiritualibus sermonem coram eo proferret, statim illuc convertebat auditum, et velut nihil patiens, paratissime respondebat. Quotiescunque ad eum episcopi, quoties monachi, quoties religiosi clerici, quoties ipsi socii accedebant, toties et unicuique suum *Confiteor Deo*, quod in monachatu pro more didicerat, proferebat. Confitebatur sic omnibus, absolvi postulabat ab omnibus, commendabat se omnibus, sicque licet sancta anima, juxta quod scriptum est, ut sanctus sanctificetur adhuc (*Apoc. xxi*), confessione, oratione, fratrum absolute magis sanctificari contendebat. Protraxit ista usque ad ultimum vitæ spiritum, nec optimus diuque protractus devoti animi usus, eo vel parum spirante, deficere potuit.

CAPUT XXI.

De revelationibus ante mortem illi ostensis, et de gloria quam sibi præparatam vidit.

Ostendit benignus Salvator antequam ille ex toto deficeret, hæc ejus opera, hæc ejus studia sibi placuisse, et quo pro his post mortem demigraturus esset, ex parte monstravit. Jacebat ille in lecto, nocte jam secundam feriam præcedente, et nocturnas laudes parum ante tempus, quia sic ipse jusserrat, socii decantabant. Et ecce circumsonante undique psalmodia, subito ille rapitur, et a sensibus humanis alienatus, ipsa vultus immutatione cognoscitur. Instant fratres acrius divinis officiis, et velut tunc defungi deberet, expectant. Arripit frater Pontius multa ei diu propter honestos mores familiaritate conjunctus; arripit, inquam, Evangelium, et ei assidens Passionem Domini secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam devote recitat. Cumque his perlectis, finem legendi fecisset: *Et ubi est, inquit ille beatus vir, Passio Domini secundum Joannem? Si placet, fili, lege et*

illam. Vere beatus vir, totusque ut supra dixi, spiritu et mente divinis intentus, qui nec raptus ad invisibilia, et corporeis sensibus pene emortuis sacrarum rerum oblivisci poterat. Perlecta igitur et illa quarta secundum Joannem Passionis Domini lectione: *Retribuat, inquit, tibi omnipotens Deus, fili, cuncta quidem a te mihi semper impensa beneficia, sed specialiter hoc in æterna retributione servitium. Noveris autem pro certo me mortuum fuisse, atque ad invisibilia et cælestia raptum. Esto ergo securus, me amodo hac nocte minime moriturum. Vade igitur interim, et quiesce. Redibis autem mane facto ad me, et tunc miranda quæ vidi narrabo.* Indicto tempore, rediit ad eum jam dictus frater cum sociis. Cumque, psalmis primæ diei horæ decantatis, tempus jam loquendi adesset, ait ad socios (verba autem ejus ab eo Latine prolata, nihil addens, mutans, vel minuens dicturus sum): *Ite, inquit, ad dominum cancellarium, et dicite ei, ut dicat domino papæ quatenus huc veniat, et ejiciat me de sepulcro isto, in quo jaceo. Et certe ipse libenter hoc faceret, si sciret lectulum qui mihi præparatus est. Non fuit enim lectulus tantæ pulchritudinis, tam miræ suavitatis, sicut ille qui mihi præparatus est. Ego autem mortuus in ista nocte fui, et fui ante Dominum meum Jesum Christum, vidique beatam Mariam matrem ejus, et ipsum, qui concessit mihi locum ad pedes suos, ibique sedebo. Cumque fratres, quibus ista narrabat, eum rogarent, ut rerum quas viderat, statum, modum, vel beatitudinem indicaret. Et quis, ait, o fratres, hoc posset? quis certe posset bonum illud, felicitatem illam, illa ineffabilia, et mortalibus incognita bona narrare? Non est, non est plane aliquis mortalium, qui hoc posset. Servatur, inquam, inter innumera, quæ ibi conspexi, disciplinæ reverentia singularis, cunctaque ibi ad unguem ordinata subsistunt. Et cum post ista paululum conticuisset: *Pœnitet, inquit, me, non quæsisse a Domino quid de illa sua Cluniacensi domo facere decreverit, vel quid de statu illius penes ipsum sit.* Respondente vero fratre supradicto ad hæc non esse curandum, si hoc tunc a mente ejus exciderit, quia ipse Deo astans, pro eadem domo eum precaturus esset, ille adjecit: *Ei vere, inquit, ac libenter hoc facturum sum, ipsumque pro illa, totis animi affectibus deprecabor.* Ecce vere meus hominis, semper quidem, sed nunc maxime dedita Deo, a qua post summum illum et præcipuum divinitatis affectum amor fratrum suorum et cura nec in ultimis excidere poterat. Eadem die ad vesperum vel vesperam, adiit eum visitationis gratia, magnæ et probatæ religionis vir, Guillelmus Prænestinus episcopus, et more bonorum infirmitati ejus compatiens, eum consolabatur. Cui venerabilis Matthæus inter cætera retulit: *Venit, inquit, hac nocte ad me vir reverendi vultus, multa, ac venusta tam capitis quam vestium albedine decorus. Videbatur autem mihi esse de incolis eremi. Qui me de hac domo educens, pratum insigne traduxit, indeque ante Dominum adduxit. Vernabat autem**

pratum illud, per quod traductus sum, amœnitate singulari, nec aliquid ei jucunditatis deesse videbatur. Ibi arbores omnigenis fructibus gravidæ, ibi rura gramini- bus viridissimis ac floribus super omnem decorem pulcherrimis depicta, ibi quidquid visu delectabile, quidquid olfactui odoriferum, quidquid sensibus universis jucundum. De quo si quis vel florem unum obtinere mereretur, omnibus vitæ suæ diebus sanior, omnibus alacrior, omnibus felicior existeret. Recedente ergo ab ipso jam dicto episcopo, venit eadem visitandi causa et Joannes Cluniacensis monachus tunc domini papæ capellanus, post vero Perusinus episcopus, et cum eo similiter colloqui cœpit. Cui cum diceret videri sibi quod in proximo moriturus esset, respondit ille: *Non hac certe, non hac nocte moriar. Datum enim mihi est a Domino ut ea die qua ipse de Virgine natus ad homines venit, eadem ego ab hominibus recedens, ad ipsum ejus prævia misericordia pergam.* Vere misericors Dominus, vere servorum benignissimus consolator, vere, juxta canticum Moysi, servorum suorum miseretur (*Deut. xxxii*). Non obliviscitur consolari eorum diuturnos labores, nec eorum obsequia sibi devote impensa contemnit. Vere secundum quod ipse ait; quemadmodum mater consolatur filios suos, sic et ipse non solum in futura vita, sed etiam quandoque in ista consolatur, delinit, lætificat servos suos, ut hic gaudia sequentia prægustantes, ineffabili dulcedine trahantur, et adhuc in corpore positi, toto illuc animi desiderio rapiantur. Noluit enim magnam illam multitudinem dulcedinis suæ quam abscondere solet timentibus se (*Psal. xxx*), a Matthæo nondum a corpore mortis liberato ex toto abscondere, nec ea quæ daturus erat, omnino post mortem differre. Præmisit inde signa aliqua etiam ante mortem, ut ipse ad ea speranda vel amanda, multo magis animaretur, et quale illius apud ipsum meritum esset, ignorantibus proderetur. Mansit ergo beatus vir, tam præclaris revelationibus recreatus, alacrior usque ad extrema, et in Domino confortatus, suam illam horam ultimam exspectabat.

CAPUT XXII.

Quomodo [Quam] sancte et gloriose, natalis Domini die, prima lucescente aurora, de hoc mundo transierit.

Jam vero ipsa natalis Domini vigilia, transcursis more suo devote tam nocturnis quam diurnis officiis, jamque vespertina hora instante, Dominicum corpus sibi rogat afferri. Quo allato, *Audite, inquit fratribus, confessionem meam, et fidei meæ hic et in æternum testes adestote. Confiteor, ait, hoc sacrum Salvatoris mei corpus, illud vere et essentialiter esse, quod de sancta Virgine ab ipso sumptum est, quod pro mundi salute in cruce pependit, quod in sepulcro positum est, quod tertia die a mortuis resurrexit, quod in cœlos ascendit, quod venturum est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Per ipsum credo incorporari ei, et fieri unum cum ipso, et habere vitam æternam.* Hoc dicens, reffectus coram

A fratribus, eodem salutari Christi corpore, per carnem illam, quæ dat vitam in æternum, ad æternitatem futuram idoneus factus est. Cumque prima sacræ noctis vigilia advenisset, et signa totius urbis ad nocturnas laude pulsari audisset, statim tota mente ac voce, in vocem exultationis prorumpens, quæ poterat voce, quo poterat gestu lætitiæ, *Christus natus est nobis, Gloria in cæclis Deo*, sociis et omnibus inclamabat. Angelico vero hymno, sicut ad missas canitur, ex integro decantato, reliqua circumstantibus ad quæ non sufficiebat dimisit. Animo tamen ad illas sacras Domini Natalis laudes suspensus, quoties in cantibus, quoties in lectionibus, beatæ Virginis matris Domini nomen legi vel cantari advertebat, toties oculis sursum levatis, tot es manibus in cœlum extensis, ubi mens ejus conversaretur, quo sancta illa anima raperetur, monstrabat. Jamque nocturnis laudibus consummatis, dum sacerdos astans sacro altari, missam quæ dicitur de Nocte cantaret, erexit se nisu quo potuit, et juvante se quodam fratre, quia vires ad standum deerant, in lecto resedit. Conversusque ad Dominicam crucem quæ coram erat, velut si in ipsa Salvatorem, ut olim crucifixum, conspiceret, ait: *Jam, o misericors Salvator, tempus est, ut quod promisisti adimpleas, et tuo instante Natali, a vita mortali migrandi, et ad te, qui vita es æterna, transmigrandi, licentiam concedas.* Hoc ultimo verbo postquam cunctis sermonibus suis finem dedit, in lectum reclinatus, indeque post modicum ad cilicium cinere conspersum, a fratribus translatus est. Sæpe autem eosdem fratres ante rogaverat, ne se casu aliquo, nisi in cinere et cilicio. Christiano more mori permetterent. Timebat enim ne qualibet infirmitatis ejus compassione ducti hoc prætermitterent, vel negligerent. In quo, sicut et in aliis, Martini sui exempla et verba sequi nitentur, qui, sicut omnibus notum est, discipulis moriens prædicabat non debere Christianum nisi in cinere mori. Ubi et Matthæus a suis vel fratribus vel discipulis collocatus, horam vocationis suæ ultimam sustinebat. Qua jam instante, dum noctis tenebræ in lucem verterentur, et a monachorum in eadem ecclesia constitutorum conventu ad secundam missam cantaretur, *Lux fulgebit hodie super nos*, Matthæus vere monachus et pontifex Dei, densas Ægyptiorum, hoc est mundi hujus, tenebras deseruit, et per mortem carnis ad sempiternam lucem et vitam pervenit.

CAPUT XXIII.

De exsequiis ejus celeberrimis, et tumulatione honorabili in basilica S. Frigidiani [Frigidiani].

Fertur statim justus corpus a devotis viris in claustrum monachorum, et Cluniacensi more psalmodia undique decantatur. Abluitur, ut se habet communis mos, et, secundum quod ipse jussisset, suo quo nunquam a monacho caruerat cilicio prius, dehinc monachali cuculla vestitur. Adduntur a fratribus sacerdotalia et pontificalia indumenta, et his sacerdos et pontifex Dei, ut dignus [dignum] ornatur.

Accurrit accepto nuntio et ipse summus pontifex Innocentius, atque cum ipso episcoporum et cardinalium totaque Romanæ Ecclesiæ vel curiæ plenitudo. Congregatur pene tota urbs Pisana; et illud cernere, illi obsequi, omnibus suis negotiationibus anteponunt. Osculantur plurimi manus vel pedes jacentis, et se sanctificari tali contactu vel osculis non irrita fide confidunt. Consueverat urbs illa multo quæsita labore marina negotia aucupari, et a remotis Africæ vel Orientis partibus pretiosa quæque convehere. Impleverat sinum suum congestis undique multarum gentium mercibus, et inde cunctis pene Italiæ urbibus ditior effecta gaudebat. Suscipit tandem universis Ægyptiorum opibus præferendam missam sibi ab ultimis Galliæ finibus margaritam, eamque se longe quam prius ditiores esse lætatur. Ostendit in isto mortuo quantum præponderent terrestribus thesauris cœlestes gazæ, quantumque opes Christi, etiam post mortem, opes viventium antecendant. Jacebat ille exstinctus, neque aliquid in mundo vel possidebat, vel sentiebat. Venerabantur tamen eum viventes, reverebantur potentes, efferebant laudibus locupletes. Discernunt etiam amatores mundi, et ipsis obsequiis quæ sanctis impendunt dijudicant, quantum subjaceant terrena cœlestibus, humana divinis, fugitiva sempiternis. Servatum est corpus venerandi hominis toto illo die Natalis Domini, et psalmis ac Deo fuis precibus frequentatum. Sequenti die, hoc est in festo magni illius martyris Stephani, obtulit pro ejus æterna requie jam dictus papa Innocentius solemne Deo sacrificium, et devote supernam pietatem pro pontificis laborum suorum comparticipis requie imploravit. Fecerunt idem et episcopi qui forte tunc aderant, et simul omnes fuis Deo precibus, euntem ad peregrina coepiscopum deduxerunt. Tandem circa horam diei sextam, præmissis omnibus Christianæ sepulturæ cæremoniis, astante insuper clero et populo civitatis pene universo, in ecclesia Sancti Frigidiani olim Lucensis episcopi, quæ Pisi habetur, vir vita, morte, fama que venerabilis ad sepulcrum delatus, ac tumultus est. Septem deinde annis exactis, cum ad Urbem proficisceretur, causa reformandæ pacis inter Pisanos et Lucenses, specialiter tamen ejus tractus pia recordatione, Pisas adii. Secunda dehinc adventus mei ad illam urbem die, cum sociis ad charissimi mei sepulcrum accessi sacros cineres, ut dignum erat, visitans et honorans, salutarem pro eo hostiam obtuli. Et licet ejus meritis multo magis me juvari posse considerem, omnipotenti tamen Creatori, ac benignissimo Redemptori, unanimem mihi, dum viveret, hominem, quantis tunc datum fuit precibus et fletibus commendavi. Requiescat ergo per immensam ipsius Omnipotentis misericordiam in perpetua pace fidelis, devota

A et accepta Deo anima, fruaturque perenniter fructu bonorum operum suorum, nec obliviscatur apud Deum se diligentium fratrum et filiorum suorum. [Amen.]

CAPUT XXIV.

De quodam malo monacho pessime mortuo.

Post illa miranda opera vel signa, quæ ad legentium vel audientium spiritualem ædificationem supra præmissa sunt, sequatur et istud, quod post universa illa me comperisse contigit. Nec solum me post illa hoc comperisse contigit, sed insuper post illa omnia provenisse accidit. Fuit in monasterio Lehunensi Ecclesiæ Cluniacensi subjecto (245), frater quidam, nomine et habitu monachus, sed vita et moribus monasticæ conversationi et sanctitati non parum adversus. Hic strenuus et perspicax in humanis, hebes et obcæcatus erat in omnibus fere divinis et ad monasticum propositum pertinentibus rebus. Corripiebatur sæpe a priore suo et a religiosis fratribus in jam dicto monasterio cum eo simul morantibus, et multa propter excessus suos frequenter tam verborum quam verberum sponte vel invitus proba ac injurias tolerabat. Videbatur aliquando in eo proficere spiritualium cura medicorum, et specie tenus conversus a pravis studiis putabatur. Sed, parvo interjecto tempore, non solum in nullo melior, sed insuper, omni spreto cœlestis medicinæ labore, seipso deterior apparebat. Producta est hæc ejus pertinacia multo tempore, nec alicujus studio finiri potuit, quousque, eo indurato, ille qui attingit a fine usque ad finem fortiter (*Sap. VIII*) congruum tam diuturnis malis finem imposuit. Depositus erat ab exteriorum administratione merito culparum suarum, et invitus ac murmurans regularibus claustris retinebatur. Non potuit tandem pati tam odibilem sibi clausuram, et diabolico dolore stimulatus carceris sui injurias in priorem vel fratres suos casu aliquo refundere gestiebat. Erant prope ipsam ecclesiam horrea, ad recondendas fruges monasterii præparata. Concluserant intra eadem prior ac fratres suum pene totius anni victum, et tam ad esum quam ad potum sibi ex ipsis frugibus necessaria præparaverant. Nam quia terra illa parum vini fertilis est, non solum panem ad edendum, sed et cervisiam ad bibendum, ex ipsarum frugum succo conficere soliti erant. In hæc fratrum victualia nequam ille exarsit. Et arbitratus mala quæ pro sceleribus suis a fratribus perpressus fuerat, damnis eorum se eis optime recompensaturum, igne horrea prædicta succendere parat. Unde claves claustris fur nocturnus furatus, de claustris egreditur, et, universorum absentia explorata, occulte ignem horreis injicit, sic quod ad claustrum nullo sciente regreditur. Jamque fratres, matutinis pro more finitis

ANDRÆ CHESNII NOTÆ.

(245) In monasterio Lehunensi Eccles. Clun. sub-jecto. Monasterium hoc, Ambianensis diocesis, est unus de tredecim decanatus ordinis Clun. qui

dantur in beneficium, appellaturque vulgo decanatus Sancti Petri de Lehuo in sanguine terso, Gallice *Lihons-en-Santerre*.

lāudibus, ad strata propria reversi fuerant, et ecce A immissus a monacho ignis paulatim succrescens, in manifestas subito flammās erupit. Exclamat ille sacrilegus primus, et velut innocens et inscius facti, quasi ad exstinguendum cum aliis accurrit. Laborantibus tamen cunctis, et ad flammās exstinguendas pro posse occupatis, respicit ille nec adjuvat, et velut ultioni congratulans, otiosus spectator assistit. Non tulit hoc in longum divina censura, nec, ut de similibus solet, tantum nefas in posterum punire distulit. Mox enim eum percutienti angelo tradens, invisibili gladio peremit, cunctisque qui aderant videntibus, morte præsenti pariter et æterna frustravit. Fratres tam subita et horrenda ejus morte perterriti, elisum ad terram jamque exanimem in manus suscipiunt, atque ad abluendum pro more deferunt. Jamque illo ad lavandum nudato, clavem quam paulo ante furatus fuerat, eum nefanda manu adhuc tenentem reperiunt. Placuit ita Deo, et ad corrigendos pertinaces in malo homines, sic disposuit. Nam cum vitali spiritu recedente, mos sit universa corporis membra dissolvi, manum mortui hujus ad retinendam clavem, quam ad tantum scelus perpetrandum furata fuerat, tenacem reddidit. Fecit hoc ne vindicta tanti sceleris casui deputaretur; fecit, ut virus ejus notum fieret, ut majore miraculo seipsum nequam ille quod vivens noluerat, mortuus proderet, et ut omnes ad quos tam pessimi criminis fama pertingeret, a consimili opere deterreret. Jam dictæ igitur clavis et aliarum, quas nunc reticeo, rerum indicis de tanti mali auctore certificati fratres, cadaver illud, cujus animam jam inferus possidebat, utpote furis, sacrilegi, incendiarii, excommunicati a consortio sanctorum corporum expulerunt, et procul extra Christianum cœmeterium projecerunt.

CAPUT XXV.

De visione quam ego Romæ positus vidi.

Licet autem propositum meum sit, ut in narrandis hujusmodi miraculis, aut nunquam aut raro somnia admittam, quia frequenter aut falsa sunt aut dubia, quoddam tamen somnium inter hæc quæ

A narro miracula, quia fide dignum videtur, admisi. Nam, ut sanctus Pater noster Odo in Vita sancti viri Geraldī scripsit, somniorum visiones non semper sunt inanes. Probat et ipsum, ut cunctis notum est Evangelium: *Audite ergo somnium meum quod vidi (Gen. xxxvii)*. In primordiis pontificatus domini papæ Eugenii, ad visitandum tam ipsum quam communem matrem Romanam Ecclesiam, Romam adii. Illuc perveniens, apud cardinalatum Sanctæ Mariæ Novæ, quod, juxta antiquum Romuli templum constructum est, hospitium suscepi. Ibi dum nocte quadam quiescerem, ecce vir venerandæ vitæ dominus Guillelmus, qui nuper de vita excesserat, mihi dormienti visus est in somnis astare. Et quia frequenti narrationi hoc necessarium est, quis iste, vel cujus vitæ fuerit, quo insuper eventu ex hac vita migraverit, breviter inserendum est. Fuit hic juxta carnem nobilis, juxta spiritum longe nobilior, a primis adolescentiæ annis religionis amator, in quam, quoad advixit, hoc est fere usque ad senectutem, bonis meliora semper addendo, profecit, angelicæ monachus munditiæ, singularis in pauperes et desolatos misericordiæ. Zelo Dei contra negligentes, et maxime contra graviter delinquentes totus igneus, exceptis nocturnis et occultis vigiliis, dimidiam partem diei quotidianis orationibus et lacrymis pene semper occupans. Et licet hæc principaliter de eo scribam, quia in his hic specialius effulsit, non tamen sola hæc de ipso vel in ipso commendo. Nam quantum facultatis et scientiæ in eo fuit, juxta morem et modum Cluniacensis ordinis ac propositi, sacris semper etiam aliarum virtutum exercitiis invigilavit. Hoc merito, et quia præter hæc quæ dicta sunt in exterioribus administrandis multam a Deo sibi collatam gratiam obtinebat, multis cum et magnis monasteriis diverso tempore ut res exigebat, præfeci. Unde Ambertæ, Carolo, Celsinaniis, Silviniaco, ipsi tandem Cluniaco, a me in priorem præfatus, indeque in abbatem Moysiensem assumptus (244), ubique jam dictarum virtutum signa impressa reliquit. Casu dehinc interveniente quem neminari nulla necessitas cogit, dans locum iræ, a loco illo recessit, et Clu-

ANDRÆ CHESNII NOTÆ.

(244) In abbatem Moysiensem assumptus. Moysiense Caturcini pagi cœnobium, et ipsum quoque Cluniacensi cœnobio subjectum a Clodoveo rege quondam fundatum est, a Ludovico Pio Caroli Magni filio restauratum, ac tandem, anno 1180, in præsentia pontificum Auscensis provinciæ dedicatum, ut ex his antiqui lapidis in templo positi versibus apparet:

*Idibus octonis domus ista dicata Novembris,
Gaudet pontifices hos convenisse celebres,
Auxius Ostindum, Lactoræ dedit Raymundum,
Convena Willelmum, direxit Aginna Willelmum
Jussit et Eraclium non deesse Beorra benignum,
Elloreus Stephanum concessit, et Adura Petrum
Te, Duranne, suum, nostrumque Tolosa patronum,
Respuitur Fulco Simonis dans jura Cadurco:
Miriadem lustris apponens ter duodenis,*

PATROL. CLXXXIX.

D *Virgineum partum dabit orbi tunc venerandum,
Hanc tibi, Christe, Deus, rex instituit Clodoveus
Auxit munificus posthac dominus Ludovicus.*

Exstat autem et Innocentii papæ privilegium in Chartulario Clun. quo continetur ipsum abbatem monasterii hujus Moysiensis Cluniac. ordinis, Caturcensis diocesis beneficentiæ suæ manibus ampliatis, favore ordinis usum Pontificalium concessisse. Sed ne gratia impensa subditis, gravis esset eorum superioribus vel infesta, aut filii per honorem eis exhibitum superbirent contra matrem, precibus abbatis et conventus Clun. inclinatum, inhibuisse quoque, quod abbates qui eidem Moysiensi et aliis Clun. ordinis monasteriis de cætero præessent, donec abbati Clun. obedientiam fecissent, pontificalibus non uterentur.

niacam rediit. Ubi aliquanto tempore, camerarii, A hoc est fratrum procuratorio officio functus, ad ultimum, ad prioratus administrationem earum loco remissus est. Illic assuetis religionis et disciplinæ studiis toto conatu intentus, dum nulli prorsus in causa Dei parceret, zelo, ut jam dixi, justitiæ totus ignitus, a quodam nequissimo, qui sibi provenire timebat quod de aliis delinquentibus ab eo fieri cernebat, insidias passus venefica fraude exstinguitur. Talem vitæ terminum sortitus bonus vir, regno cœlorum dignus factus est, conjunctus illis ut justum est credere, de quibus Christus veritas ait : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum (Matth. v).* Unde quia non solum propter justitiam jam persecutionem passus est, sed etiam (quod majus est) B propter justitiam mortuus est, merito dignus judicatur regno cœlorum.

Fraus ergo qua tantus vir vitæ subtractus est, quibusdam indiciis antequam Romanum iter aggrederer, ad me delata, in quæstionem versabatur. Sed itineris acceleratio quæstionem impediens, ad finem rem perducere non permisit. Ita interim de tam nefanda re anxius et dubius, propositum iter incepti, et Romam, ut suprascripti, perveni. Ibi loco, tempore, modo, quo dictum est, venerabilem Guillelmum mihi astare conspicio : quem cum viderem valde gavisus surrexi, et multo cum affectu amplecti eum et osculari cœpi. Licet autem altus sopor exteriorem sensum officia occupasset, vigebat C tamen velut in vigilante memoria, meque dormire dormiens non ignorabam. Nec illud mente exciderat illum qui videbatur in somnis videri, nec eram immemor ante non multum temporis mortuum, et dolo, quem supra scripsi, exstinctum. Quodque magis mirum est, et illud nescio qua vi occulta naturæ statim menti occurrit, non posse mortuum diu cum vivente morari, nec prolixum sermonem miscere. Unde priusquam recedere virtute invisibili cogeretur, interrogare illum festinanter de quibusdam decrevi. Quæ tamen ut non phantastica, sed verax quæ apparebat visio videretur, nequaquam prius præmeditatus fueram, sed tunc ea dormiens nutu ut arbitror Dei noviter menti occurrentia, cogitare incipiebam. Quatuor ergo quædam, quæ ne D scio unde dormienti occurrebant, interrogando ei proposui. *Quomodo, inquam, vobis est domine prior, vocans eum non ex proprio nomine, sed ex officio? Ad quod ille breviter, ut fuerat semper breviloquus, ac bis vel ter ex more verba replicans, respondit : Multum, ait, mihi bene est, multum mihi bene est. Huic primæ interrogationi secundam subjunxi : V. distis adhuc Dominum? Et ille : Assidue video, assidue video. His duabus, et tertiam addo : Estne, inquam, certum quod de Deo credimus, estne absque dubitatione, vera fides quam tenemus? — Nihil, ait, ita verum, nihil ita certum. Et quarto : Verum est, aio, quod fama refert, verum est quod multi opinantur, quosdam quos ipse non ignoratis fraude sua*

ac veneficio vos occidisse? — Verum est, inquit, verum est.

His dictis, et ipse disparuit, et ego evigilans ea quæ videram recolere et admirari incipiebam. Interim dum hæc agerem, et visa memoriæ commendarem, rursus somno opprimor, et sicut in hiemalium noctium prolixitatibus nam dies Adventus Domini tunc instabant, iterum caput ad dormiendum compono. Nec mora adest qui supra, et se eodem modo quo prius ostendit. Occurro et ego ille non segnius quam ante, et visionis præmissæ omnino immemor, amplecti eum et osculari, ut prius cœperam. Quid multa? Nihil plus minusve in animo meo, nihil plus vel minus in ore meo, in hac secunda visione fuit quam in prima fuerat. Eadem quæ supra interrogo, eadem quæ supra audio, de statu suo, de visione Dei, de certitudine Christianæ fidei, de morte sua, ordine quo præmissi a me interrogatus, eadem nec pauciora respondit. Huic tamen secundæ visioni, in fine aliquid additum est. Mox enim ut dixit se vere dolo falsorum fratrum exstinctum, in fletus amarissimos, ut mihi in somnis videbatur, prorupi, et quia jam de facto non dubitabam, tantum nefas insatiabilibus lacrymis deplorabam. In fletibus istis evigilans, oculos humectos genasque meas recentibus lacrymis tepentes inveni. Ut vero hujus visionis vel somnii indubia veritas commendaretur, regressus ab urbe, atque ad Galliam nostram rediens et Cluniacum perveniens, quæ de morte sancti viri suspicatus fueram, ipsius nefarii parricidæ publica confessione vera fuisse probavi. Quem gehenna dignissimum, quia gladio, laqueis, ignibus, vel extremis nefandorum suppliciis, ecclesiastica pietate prohibente, punire non poteram, exsilio perpetuo quod pene solum licuit, infernalem proditorem damnavi. Nam sacrosanctis Evangeliiis adhibitis, compulsus est in publico Cluniacensi capitulo me præsentem jurare quod, transactis tribus sibi a me præfixis mensibus, nunquam deinceps intra terminos universam Galliam concludentes maneret, sed extra illos locum salutis suæ aptum requireret, et in invento loco Deo pro peccatis suis digne satisfaceret. Hæc suprascripta visio licet in somnis apparuerit, idcirco mihi fide digna videtur, quia et dormientis tam integra in tantis, ut dixi, memoria, et iterata ac per omnia primæ similis secundæ visionis, præter illud quod in ultimo exceptum est, forma, atque ipsius detestandi hominis publica confessio, non falsam, sed veram eam, ut arbitror, omnino demonstrant.

CAPUT XXV

De visione fratris Enguizonis.

Subjungatur et huic visioni altera, quæ quamvis in somnis ut illa apparuerit, veram tamen fuisse, ipse rei exitus comprobavit. Venerat Cluniacum meo tempore conversionis causa nobilis vir, Enguizo nomine, et ut in primordiis suis erga divina magis exerceri assuesceret, quiescendi ad serviendum

Ecclesie in ecclesia suscepit. Ubi dum quadam nocte dormiret, videt quemdam olim commilitonem suum, qui Petrus dicebatur de Rocha, quod castrum in Gebennensi dioecesi situm est. Defunctus vero fuerat jam dictus miles in Hierosolymitano itinere ante non multum tempus, sed ejus obitum supra nominatus frater penitus ignorabat. Nondum enim vel tenuis fama mortis ejus ad eum pervenerat. Visus est ergo ei, ut dixi, jam dormienti in specie illa, qua eum in sæculo videre consueverat. Gavisus est frater, et, ut optime notum ac familiarem, cum alloqui familiariter cœpit. *Quid est, inquit, quomodo te habes? — Ego, ait ille, in transmarino itinere quod te, ut nosti, conscio cœpi, defunctus sum. — Et frater: Quid est ergo et de sociis qui illud iter tecum aggressi sunt? — Illi, inquit, et illi jam de vita excesserunt, illi vero et illi adhuc supersunt. — Quomodo, inquit, tibi est in statu illius vitæ, ad quam transisti? Ad hæc ille: Bene, ait, mihi est, quia misericordiam quam a Deo speraveram, jam consecutus sum. — Obest tamen adhuc multum, et obstat plenitudini salutis meæ, quod proximo tempore antequam Hierusalem pergerem, sacerdotem Ecclesie de Seconiaco, quamdam a me decimam exigentem, per vineam quamdam fugavi, et in exitu vineæ irreverenter percussi. His frater auditis: Et quid, ait, de me tibi videtur? Potero consequi salutem quam spero? — Salvaberis, inquit, sed ante salutem multa et gravia patieris. His dictis, is qui apparuerat miles disparuit. Frater a somno evigilans, cuncta quæ viderat vel quæ audierat, mihi statim mane retulit. Rogavit insuper, ut liceret ei partes illas de quibus miles ortus fuerat, et in quibus ea de presbytero acta fuerant adire, et utrum vera an falsa esset visio jam dicta probare. Nam sicut mortem militis nullus ei ante militem nuntiaverat, sic nec de sociorum ejus morte aut vita, sic nec de fuga presbyteri, seu militis percussione quidquam vel modicum prius audierat. Accepta ergo regulari more licentia, Gebennensis territorii partes adiit, ibique a notis et veracibus personis cuncta quæ a mortuo audierat, vera esse agnovit. Nam et quod de presbytero actum fuerat, tam ab illo quam ab aliis didicit, et paucos post dies, mortem militis et eorum quos mortuos ille nuntiaverat audivit. Quæ postquam parentibus defuncti innotuerunt, bono usi consilio quod in presbyterum ille deliquerat, ipsi pro eo digne satisfaciendo presbytero, expiaverunt. Et quia tam certis indiciis verax fuisse præfata visio probata est, a me ut non dubia, sed ut certa, inter cætera miracula conscripta est.*

CAPUT XXV

De cujusdam pueri vigilantis visione mirabili.

Et de mortuorum quidem apertis manifestationibus licet multa superius dicta sint, unum tamen adhuc addere volo, quod nuper compertum tacendum non esse videtur. Nam anno, quo hæc scripsi, illud contigerat. Vigilia Natalis Domini, nocte scilicet qua *Sanctificamini hodie* cantatur, jacebat

A apud Carumlocum puerulus quidam monachus ante sacros matutinos in fratrum dormitorio et nescio quid meditando dormire non poterat. Et ecce post aliquantum processum noctis aspexit et vidit venerabilis vitæ fratrem, Achardum nomine, qui ejusdem monasterii prior fuerat, et ante paucos annos vita excesserat, per gradus dormitorii ascendentem sibi appropinquare. Erat vero jam dictus puerulus fratris ejus filius. Venit ergo, et in scamno ante lectum pueri constituto resedit. Erat cum illo et venerandus ille dominus prior Guillelmus, et ipse similiter defunctus, quem mihi Romæ in somnis apparuisse supra retuli. Neutrum tamen illorum, dum viverent, puer viderat, sed ex his quæ ab eis audivit absque ulla eos ac si vidisset dubitatione cognovit. Morati sunt et collocti adinvicem aliquandiu, puero audiente, quousque domino Guillelmo recedente, solus frater Achardus ante illum, ut dictum est, sedens remansit. Qui ad puerum conversus, hortatus est eum ut surgeret, et ad mira quædam videnda, usque ad fratrum cœmeterium cum eo procederet. Respondit ille, timore qui eum invaserat, patris sui familiari colloctatione jam ex parte sedato, non posse fieri quod monebat, sub custode se esse, timere ne si eum aliquis præter morem egredientem videret, dira flagella subiret, nec ipse inter multiplices plagas sibi adesse valeret. Ad hæc illo dicente, nihil sibi esse timendum, credendum esse patrio, optime se ne quid mali ei inde contingeret provisurum, salvum et incolumem ducturum ac reducturum, adductus est puer in sententiam, et surgens, ac se regulari more induens, præcedentem secutus est. Duxit autem eum per claustrum majus, in claustrum infirmorum, indeque usque ad cœmeterii ostium. Quo aperto, statim ulterius processerunt. Et ecce conspicit puer totum cœmeterii ambitum sedibus innumeris refertum, ac supra sedes illas viros monastico schemate indutos sedere. Dixerat autem illi patruus et sibi inter alias sedem servari, in qua statim aliorum modo veniens resideret. Indicaverat etiam querelam in conventu illo de se futuram, propter quam necesse esset se exurgere, et ad vocantis judicium properare. Monuerat insuper ut in illo examinis intervallo eandem puer sedem occuparet, nihilque metuens sibi usque ad reditum conservaret. Quod et sic factum. Ingressus namque frater Achardus cum puero conventum illum, mox in sede sibi parata resedit. Ortus est statim clamor, et a quodam circumseidente querela deposita, quod idem frater tardus illi suo conventui occurrisset. Surrexit ille confestim, et ad satisfaciendum more monastico in medium processit. Quo facto, puer, ut monitus fuerat, surgens constanter in sede eadem resedit. Obtinet autem medium cœmeterii locum, structura quædam lapidea, habens in summitate sui quantitatem unius lampadis capacem, quæ ob reverentiam fidelium ibi quiescentium totis noctibus fulgore suo locum illum sacratum illustrat. Sunt et gradus per quos illuc

ascenditur, supraque spatium duobus vel tribus ad standum vel sedendum hominibus sufficiens. Ibi sedem cujusdam magni et reverendi judicis, supraque ipsum sedentem puer dum conspiceret, vidit jam dictum fratrem Achardum ante ipsum velut pro satisfactione prostratum. Quid dixerit, quid ei responsum fuerit, intelligere licet multum nisus, non potuit. Clare autem idcirco cuncta videre poterat, quia quædam maxima claritas absque subsidio humanorum luminum, totum illud illius cœmeterii spatium illustrabat. Modico temporis intervallo transacto, sæpe nominatus frater ad locum proprium rediit, et puero sibi cedente, atque ad ejus pedes residente, sedem suam recipit. Parum intercesserat, et ecce puer conspicit totum conventum illum de sedibus suis exurgere, et non ad illam, per quam ingressus fuerat, portam, sed ad aliam quamdam tendentem, ad exitum festinare. Antequam tamen egrederentur, conspexit multum ignem, proxime ante ipsam portam accensum. Per quem, ut referebant plurimi ex illo agmine transeuntes, alii diu in illo morabantur, alii cito transibant. Hæc tandiu vidit, quousque portam illam omnes excesserunt. Remansit autem post tantum spectaculum, solus puer cum patruo. Quem patruus, ut promiserat, per viam qua venerat reducens, cum eo fratrum dormitorium ascendit, eumque usque ad lectum proprium prosecutus, statim disparuit. Hanc visionem quia auditam prius ab aliis, et postea ab ipso puero fallere nesciente, fide dignam judicavi, ad legentium utilitatem vel cautelam, sicut et præcedentia, ne mente exciderent, scribere volui.

CAPUT XXVIII.

De institutis Carthusiensium (245) monachorum.

Et quia propositum meum in narrandis miraculis, de quo jam frequenter lectorem instruxi, tale est, ut absque aliquo temporis præjudicio, non attendens quid quando factum sit, sed quando mihi relatum sit, ad Dei gloriam et legentium ædificationem, quæ pro certo vera esse comperi describam, trado legentibus quæ ante paucos dies didici. Sed antequam ea scribere exordiar, quædam ad rem pertinentia illis propono. Servatur in Burgundiæ partibus inter omnes Europæ nostræ monastici ordinis professiones, professio quædam, multis aliis ejusdem monastici propositi sanctior et cautior, instituta nostrò tempore a quibusdam Patribus, magnis, doctis et sanctis, magistro Brunone Coloniensi, magistro Lānduino Italico, ac quibusdam aliis vere magnis, ut dixi, et Deum timentibus viris. Qui quorundam antiquorum monachorum tepiditate, negligentia ac desidia prædocti, sæculo abrenuntiare volentes, cautius sibi

A suisque in via Dei sectatoribus consuluerunt, et vigilantia oculo, ordinem contra omnes pene Satanæ insidias circumspectum instituerunt. Nam ut contra superbiam, quæ, juxta Scripturam, initium est omnis peccati (*Eccli. x*), et contra ejus nefandam sobolem, invidiam dico, ambitionem et vanam gloriam, ac si qua sunt alia, ordo ab eis institutus, quantum, juxta eorum scientiam, homini erat possibile, armaretur, vestes vilissimas (246), ac super omne religionis propositum abjectissimas, ipsoque visu horrendas assumpserunt. Quantitate enim breves et angustæ, qualitate ita ut vix aspici possint hirsutæ et sordidæ, nullum gloriandi vitium se posse admittere indicant. Et novi quidem quod etiam in sordido habitu diabolus quod sum est quærit, et humilitatis vestibus quandoque texturam superbiam interserit. Sed tamen jam dicti justi et Deum quærentes viri, in quantum potuerunt, ne princeps mundi per superbiam aut superbiam familiam in se vel suis sibi locum invenire posset, summo studio providerunt. Cupiditatem insuper quæ radix malorum omnium dicitur (*I Tim. vi*), vel avaritiam quæ idolorum servitus vocatur (*Ephes. v*), ne mihi [nimis] venenosa virgulta quolibet tempore procedere [producere] posset, ita radicitus avulserunt, et certos terminos (247) juxta locorum suorum fertilitatem aut sterilitatem, in circuitu cellarum suarum majores minoresve præfigerent, extra quos etiam si totus eis offeretur mundus, nec saltem quantum pes humanus occupat, terræ spatium acciperent. Ea etiam de causa, animalibus vel pecoribus suis, certum quem transgredi fas non esset, terminum instituerunt, bobus scilicet, asinis, ovibus, capris, vel hircis. Et ut non esset eis quandoque necessarium, vel plus terræ, quam dictum est, possessioni suæ addere, aut numerum jumentorum suorum vel pecorum augere, duodecim tantum monachos (248) cum XIII, priore, ac decem et octo conversis, paucisque mercenariis, nullo prorsus superaddito in sui ordinis monasteriis esse perpetuo decreverunt. Præter ista ad edomandum jumentum corporis sui, et ad subigendam juxta Apostolum, legem membrorum suorum, repugnantem legi mentis suæ (*Rom. vii*), duris carnem ciliciis semper exasperant, continuatis pene acribus jejuniis corpora affligunt, extenuant et desiccant. Inde est quod pane furfureo semper utuntur, vino adeo adaquato, ut merito magis villum quam vinum dicatur. Ab omni carniū esu, tam sani quam ægri, in perpetuum abstinent. Pisces nunquam emunt, sed forte ex charitate datos accipiunt. Die Dominico et quinta feria tantum, caseum vel ova ad vescendum admittunt. Tertia feria ac Sabbato, aut legumine aut olere cocto utun-

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

(245) *De institutis Carthusiensium.* Quæ sequuntur notulæ descriptæ sunt ex impresso Codice V. C. Nic. Fabri, cujus in obitu litterati omnes summam se jacturam passos in perpetuum testabuntur.

(246) *Vestes vilissimas.* At nunc Carthusianis am-

plæ et mundissimæ sunt.

(247) *Ut certos terminos.* Possessiones plurimæ, et longe lateque diffusæ.

(248) *Duodecim tantum monachos.* Et fratrum numerosa turba, ingensque familia.

tur. Omni secunda, quarta et sexta feria, pane solo et aqua contenti sunt. Semel in die semper comedunt, exceptis octo diebus Natalis Domini, octo diebus Paschæ, octo diebus Pentecostes, Epiphania Domini, repræsentatione ejus, hoc est Purificatione sanctæ Mariæ, Annuntiatione Domini, quando Paschali tempore provenit, Ascensione Domini, Assumptione ac Nativitate jam dictæ sacræ Virginis matris ejus, et exceptis festis duodécim apostolorum, sancti Joannis Baptistæ, sancti Michaelis, sancti Martini, et illo quod in Kalen. Novembris celebratur, festo Omnium Sanctorum. Super hæc omnia, more antiquo Ægyptiorum monachorum, singulares cellas perpetuo inhabitant. Ubi silentio, lectioni, orationi, atque operi manuum, maxime in scribendis libris irrequieti insistent. In eisdem cellis debitum regularium Horarum, hoc est Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Completorium, signo Ecclesæ commoniti, Deo persolvunt. Ad Vesperas et Matutinas in ecclesia cuncti conveniunt. Ibi non perfunctorie, ut quidam, sed intentissime oculis in terram demissis, cordibus cælo infixis, Deo preces, Deo gratiarum actiones persolvunt, totumque suum tam interiorem quam exteriorem hominem, habitu, voce, vultu, rebus visibilia excedentibus, spreto cunctis aliis intentum, imo affixum esse ostendunt. Ab hoc more excipiunt illos festivos dies qui supra scripti sunt, in quibus his comedunt, et in quibus more monachorum non per cellas, sed simul habitantium, non solum omnes regulares Horas in ecclesia decantant, sed et in refectorio tam post Sextam quam post Vesperas, nullo sospite excepto, communiter edunt. Quibus tantum diebus antiquorum eremitarum æmulatione (249) ne ab aliis sacris operibus, licet dignitate inferioribus, impediuntur, salutare omnipotenti Deo pro salute sua ac mundi sacrificium offerunt, quod ex usu jam veteri tracto nomine, quia Deo mittitur, Missa vocatur. His sacris diebus, qui singulari privilegio a Domino vel ejus Resurrectione Dominici dicuntur, ac sæpe dictis ipsius vel sanctorum ejus solemnitatibus missas celebrant. Diebus quibus eis legumine uti licet, illud ipsi ad mensuram acceptum, sibi aptant et coquant. Hoc vero tunc, quando non communiter in refectorio, sed quando eos in cellis suis solos comedere eremitica institutio præcipit. Vinum nullo tempore, ante mensam vel postea sumunt. Sed si quis tunc sitim passus fuerit, aqua ei, non vino, uti licet. His, ne tam sanctam institutionem omnino muti præterisse videremur, breviter præmissis, ad miracula per quosdam ex ipsis nostro tempore facta, procedendum est. Hæc enim in toto isto opere principalis, ut sæpe jam dixi, fuit mihi causa scribendi, hoc est, miracula ubilibet vel quolibet tempore facta ad præsentium vel posterorum memoriam transmittendi.

CAPUT XXIX.

De quodam fratre Carthusiensi, qui mira vigians vidit.

Multa quidem in sacro ordine miracula contigisse, a pluribus accepi. Sed quia ipsius humilitatis virtute, qua semper servi Dei miranda opera sua quanto possunt nisu occultant, vix aliquid ex his prodere alicui voluerunt, rara, imo rarissima, quibus omnimoda fides accommodanda esset, ad me miracula pervenerunt. Quæ tamen absque dubio certa comperi, tacere nec volo, nec proposui. Fuit ex eorum numero, non quidem monachorum, sed conversorum conversus quidam, humilis genere, juvenis ætate, sed moribus generosus et vitæ sanctitate proventus. Hic toto studio, obedientiæ, humilitati, mortificationi, omnem quam poterat operam adhibens, mundum sibi, seque mundo non solum crucifixerat, sed etiam sepelierat. Amori divino, et specialiter memoriæ Matris Domini, ita se totum devoverat ut a bonis viris ipsum vitamque ejus cognoscentibus, nihil scire judicaretur, nisi Christum Jesum et hunc crucifixum (I Cor. II), sacramque ipsius crucifixi matrem, ac perpetuam Virginem, humanæ salutis singularem post Domini amatricem, Mariam. His studiis a conversionis suæ principio cæptis, magis ac magis insistens, et in hac nostra, juxta Psalmum, lacrymarum valle, de virtute in virtutem proficiendo (Psal. LXXXIII), ascensiones in corde suo disponens (ibid.), antiqui et communis hostis invidiam contra se velut novam ac specialem concitavit; nec jam occulte, sed palam, quantum perditus ille perditionis humanæ sit avidus, ex seipso monstravit. Jacebat quadam nocte in cella, sibi, ut talium mos est, ad laboris solamen et orationis secretum designata. Et ecce in multo jam processu noctis ipsi, adhuc vigilianti et cœlestia meditati, dæmonum turba in specie porcorum aggressium apparuit. Furebant ubique per totam cellam, et discursu insanò, rictu horrendo, dentibus longissimis ac velut in necem ejus exacutis, pavefactum ac trementem hominem circumstabant. Sudabat ille, ut mihi relatum est, præ timore, et quasi jam jamque a bestiis discerendus, nil nisi mortem ultimam præstolabatur. Talia eo patiente adauctus est metus, et quemdam enormis magnitudinis hominem, ut ex cordis sui judicio sibi videbatur, dæmonum principem, cellam illam in qua ista fiebant, conspicit intrantem. Qui primo ingressu suo conveñsus ad porcos: *Quid, ait, segnes facitis? Cur jam hunc non rapuistis? Cur non discerpsistis?* — *Quod dicis, inquit porci, magno cognatu facere nisi sumus, sed cuncta tentantes, nil facere potuimus.* — *Ego, inquit ille, jam faciam, quod vos desides facere non potuistis.* Quo dicto uncum ferreum longis ac recurvis unguis terribilem, minaci manu protendens, atque ad virum Dei rapiendum, imo ad discerendum adaptans. eum nimio terrore

ANDREÆ CHESNII NOTÆ.

249) Quibus tantum diebus antiq. eremitarum æmulatione. At nunc quotidie et sacrificium offe-

runt, et Horas Canonicas es in commune convenienter decantant.

pene mente excedere coegit. Sed Deus, cui bonus A vir ille sæpe supplicando dicebat : *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*, tentationem tam duram non est passus ultra procedere, sed multa misericordia, qua semper suis providet, eduxit eum a tentatione, et liberavit a malo. Mox enim ut nequam ille manum, ut dictum est, ad eum rapiendum, et uncum, ut videbatur, ferreum ad eum discerpendum extendit, statim omnipotentis Filii Dei Mater, Mater vere, ut dicimus, misericordiae, in qua ille, sicut dictum est, totam spem suam post Deum posuerat, visibiliter adfuit, ac virga levi manu prætensa : *Quomodo, inquit, huc detestandi venire ausi fuistis? Non est, non est hic vester; nec jam contra eum in aliquo prævalere poteritis.*

Dixit, ac dicto velocius, totum illud infandum collegium ut fumus evanuit. Perstitit illa post dæmonum fugam, cum homine adhuc tremente, eumque his verbis consolata est : *Placet, inquit, quod facis, tuique animi devotionem Deo mihi gratam esse noveris. Fac ergo quod facis, et de his ad meliora perseveranter proficere stude. Et ut tibi aliquid singulare in mandatis tradam, stude vilibus escis, complectere abjectas vestes, operi manuum devotus insiste.* His animatum hominem virgo relinquens, cælos repetiit. Istud de hoc bono viro miraculum, aliud isto non inferius sequitur. Rusticus quidam pauper, sed paupertate devotionem fidei ejus non impediens, se bonis illis viris, de quibus sermo præmissus est, in amicitia junxerat, eisque non minimum familiaris erat. Diligebant enim illi in ipso, non solam, quæ quantum ad animæ salutem spectat nihil prodest, rerum pauperiem, sed beatam spiritus paupertatem, de qua Dominus : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum (Matth. v).* Ea de causa eum quanto erga Deum devotionem sentiebant, tanto ut magis familiarem sibi associabant. Inde contigit ut duos ejus filios et parvulos susciperent, et in religione sancta patris post Deum maxime causa educarent. Horum unus, non multo post tempore elapso defunctus, alterum superstitem dereliquit, quem religiose educare et instituere volentes, supra dicto bono viro, cui mira quæ præscripti ostensa fuerant, ejus curam committunt. Nec segnus ille mandatorum executor, puerum commendatum suscipit, enutrit, ac sacro religionis lacte, quo ipse educatus in viriles annos evaserat, eum imbuens, nil rerum terrestrium sapere, nihil eorum quæ in terris sunt diligere, brevi edocuit. Cælum mente conspiceri, cœlestibus inhiare, ad Christum cœli ac terræ Deum ac Dominum, totis animi viribus anhelare, quæ sursum sunt quærere, non quæ super terram, ubi Christus est in dextera Dei sedens (*Coloss. iii*), juvenem sibi creditum bonus doctor edocuit. Edoctus ille ab eo, in vanum laborasse doctorem suum, ut quidam indisciplinati faciunt, ostendit; sed ut a quodam satis noto dictum est, recens testa semel cœlesti sapore imbuta, odorem inde contractum non diu tantum, ut

ille ait, sed semper quoad vixit servavit. Sed placuit Deo, ne puer tam bene educatus, tam sancte edoctus, diu particeps mortalium fieret, vel aliquem de ipsorum diuturno consortio nævum contraherent. *Raptus est igitur, ne malitia mutaret intellectum, aut ne fictio, quæ quibusdam etiam religiosis quandoque familiaris esse solet, deciperet animam ipsius (Sap. iv)*

Præveniens ergo in moriendo discipulus magistrum, bonam quidem spem salutis suæ, sed cum eadem spe magnum illi ac pene intolerabilem de morte sua dolorem reliquit. Acceperat quippe illum a priore suo, ut jam dictum est, ad educandum, sed ejus honos mores sanctamque intentionem intuens, admirans et amplectens, eum non solum ut commendatum, sed ut filium unice diligebat, atque idcirco ejus tam celerem, imo quasi furtivum de mundo recessum, pene assidue dolendo deflebat. Eo tractus affectu orabat continue pro ipso, psalmerum quidquid noverat Deo quotidie profundebat, nec satiari orando, psallendo, mœrendo, pro ipsius anima poterat. Cumque hæc tam devoti animi sui tam pia studia, nullo fere tempore intermitteret, nec ab his, quantum facultas dabatur, cessaret, volens Deus hominem suum aut a tam duro labore relevare, aut cujus meriti vel ipse, vel puer illius esset ostendere, dignum fecit eum visione cœlesti, qua et ipse consolaretur, et quid de ipso, vel puero sentiendum esset, legentibus, sive audientibus proderetur. Pernoctabat aliquando sub divo bonus vir, ut sæpe facere consueverat, ac spiritum cœlo intentum ab orationis labore vel studio, ut de magno Martino legitur, non relaxabat. Cumque defixis non solum mentis, sed et corporis oculis in cælum, Deum ut homini erat possibile super æthera, quæ visui corporali obstabant contemplaretur, ecce subito per medium, velut per medium discissi aeris lux longe omni corporea luce clarior ei de supernis insulsit, eumque ac loca sibi circumposita splendore immenso perfudit. Et ut servi sui votis, ille qui voluntatem timentium se facit, satisfaceret, conspexit et dilectum puerum, imo in Deo Filium suum, de cœlis cum eadem luce descendere, atque usque ad se lætum et radiantem venire, et in insueta visione gaudio simul et timore turbatus, hærebat. Ad quem is qui apparuerat puer : *Quid, inquit, turbaris? An non agnoscis filium tuum? Redi ad animum, et mecum ut solitus eras loquere. Sed ut ea quæ circa me aguntur tibi aperiam, noveris multum profuisse mihi, quod me tam tenere Dei causa dilexisti, quod morti meæ tam benigne compassus es, quod pro me tam sollicitas et continuas Deo orationes fudisti. Amodo per Dei gratiam noveris me ad illum statum pervenisse, ut sicut tu hactenus mihi profuisti, sic ego tibi amodo apud ipsum prodesse valeam.* Dixit hoc, et statim unde venerat paulatim eo conspiciente regredi cepit. Referebat autem illi hujus visionis inspector, quod dum a se discederet, cælumque conscenderet, non aversa facie, vel huc illucque conversa, ut vale

facientes solent, recessit, sed sicut ei collocutus facie ad faciem fuerat, sic semper ad se converso vultu ad superna tendens, tandiu permansit, quousque ut de Martino jam dicto legitur, patente cœlo receptus, videri ultra non potuit. Quæ visio, in hoc forte visioni illi præponderat, quod Severus Sulpitius illam sicut ipse perhibet, licet matutinis horis leviter dormiens, tamen dormiens vidit, hanc autem iste non dormiens, sed vigilans, sub divo positus, atque orationi toto corde intentus, conspexit.

CAPUT XXX.

De miraculo cereorum Romanorum in ecclesia Matris Domini.

Illud quoque nobile et jucundum miraculum, quod ante plures annos compertum, jam pene cum tempore mente elapsum fuerat, memoriæ sequentium mandare, ultra non differam. Habetur Romæ patriarchalis ecclesia in honore perpetuæ Virginis matris Domini consecrata, quæ vulgari sermone Sancta Maria Major vocatur. Major autem idcirco, quia post Lateranensem Sancti Salvatoris ecclesiam, major dignitate non solum Romanis, sed et totius orbis Ecclesiis est. Illuc pontifex apostolicus in præcipuis ac summe festivis diebus, id est Natali Domini, Pascha atque Assumptione jam dictæ gloriosæ Virginis, cum celebri processione more Romano coronatus pergit, ibi stationem facit, ibi totius urbis clero ac populo assistente, solemne Deo sacrificium offert, et sacros dies quanto potest colit honore. Ibi præter ipsum et coadjutores ejus septem episcopos, ac cardinales presbyteros nulli missam celebrare fas est. Ibi quam inauditum miraculum non solum semel contigerit, sed etiam jam a multo tempore annuatim in festo supra nominato Assumptionis proveniat, dicendum est. Mos est Romanorum festum illud Assumptionis Matris Domini inter universas anni festivitates præcipuo honore colere, speciali devotione venerari. Unde est quod, inter plura devoti animi sui erga præcelsam Virginem signa, cereos maximos faciunt, et eos ante paratos vigilia festivitatis ad nominatam ecclesiam deferunt, atque vespertina hora, vel circa accendunt. Pondus tamen eorum æqua lance pensatum domi retinent, ut sequenti die solemni missa peracta, eos rursus pensantes quantum de quantitate eorum ignis absumpserit, judicante statera cognoscere valcant. Manent ergo Romanorum cerei, a vespertinis, ut dixi, horis, usque ad sequentis diei sextam vel nonam horam in ecclesia Matris Domini, ad honorem utriusque accensi, et festivæ missæ solemniis consummatis, singuli a propriis dominis ab ecclesia reportantur. Referens quisque cereum suum, mox ut domum pervenit, geminas lances præparat, imponit uni cereum, alteri pondus hesternum. Attendit diligens inspector, quantum de cerei prius appensa quantitate possit deesse, et vespertinas, nocturnas, diurnasque horas quibus continue cereus arsit, numerans expectat quid sibi de

A imminutione primi ponderis statera renuntiet. Et ecce (mirabile dictu), nihil minus quantum ad pondus pertinet, post tam prolixam cerei sui exustionem, sollicitus ille appensor, et spectator invenit, sed quasi nihil consumptum sit, totum quod Deo et ejus Virgini matri devotus incenderat, se accepisse miratur. Hoc tam nobile et ante nusquam auditum miraculum, ad commendandam mortalibus gloriam Matris Domini, non in quolibet ignoto vel humili loco, non in qualibet, vel quantalibet civitate, sed in ipsa urbe orbis capite, non semel tantum, ut dixi, sed assidue recursu annuo, divina pietas et potentia operatur. Facit hoc ut et frequentia miraculi augeat admirationem, ædificet fidem, accendat charitatem; et locus tam celebris nulli patiatur esse occultum, quod cœlestis providentia, tam famosi loci occasione pluribus, ne dicam omnibus, fieri voluit manifestatum. Magnum quidem fuit prophetici temporibus quod ad viduam Deo mittente Eliam, hydria farinæ non defecit, et lecythus olei non est imminutus, juxta verbum Domini quod locutus fuerat in manu Eliæ. Magnum fuit quod Elias magnus propheta Dei pastus est cibo Dei, corvis ministrantibus sibi jussu Dei panes et carnes mane, et panes et carnes vespere. Magna fuerunt illa tempore iræ, non sunt minora ista tempore gratiæ. Magna fuerunt illa tempore Mosaicæ legis, non minora sunt ista, tempore christianæ et evangelicæ legis. Non defuerunt prophetæ panes et carnes ministratæ a corvis mane et sero, non defecit eidem paucillum farinæ et olei per tres tantum annos et dimidium, non defecit, nec deficit in magno festo Matris Domini post tam diutinam die noctisque, ut dictum est, consumptionem, oblata Deo cereorum quantitas, non solum per tres annos et dimidium, sed jam per centum et eo amplius annos, usque ad hanc nostram ætatem, et quantum deinceps Deo placuerit.

CAPUT XXXI.

In Sylviniaco per sanctum Majolum puer mortuus restituitur vitali alimento.

Addatur et illud, quod fere cunctis miraculis præferri solet cujusdam Sylviniacensis pueri a morte per sanctum Majolum Christi virtute in jam dicto loco facta resuscitatio. Is etenim sanctus, sicut pene cunctis Galliarum populis notum est, ut magnus vita, sic miraculis et dum mortalis viveret, et post mortem maxime insignis exstitit. Hac miraculorum gratia, in tantum jam per centum quadraginta et duos annos, hoc est a tempore mortis suæ claruit, ut post sanctam Dei Genitricem, nullum sanctorum in tota Europa non in hujusmodi operibus parem habeat. Testantur hoc innumeri diversis morborum generibus pressi, qui ad sepulcrum ejus divinam clementiam ipsius meritis sibi misereri precantes, exauditi sunt. Inter quos et mulier parvum habens filium, infra hos septem annos, similem, imo majorem per ipsum Dei misericordiam experta est. Nam cum jam puer ille plus quam triennis es-

set, contigit eum morbo correptum exstingui. Indoluit acriter mulier affectu tacta materno, ac doloris nimii stimulis agitata, totam vim animi non tam ad fletum muliebriter, quam ad fidem constanter convertit. Excitata namque mirandis operibus, quæ non solum frequenter ad sepulcrum sanctissimi confessoris facta audierat, sed etiam plerumque viderat, in spem animum erexit, et sibi ab eo posse reddi filium, non irrita fide præsumpsit. Unde statim surgens, non ad præparandam funeri sepulturam festinat, sed mortuo puero inter brachia sumpto ad ecclesiam properat. Quo cum citatis gressibus velut moræ impatiens pergeret, interrogata a multis quid ferret, et quid sibi vellet, hoc unum omnibus responsum dabat: *Filius, inquit, meus est, quem mortuum sancto Majolo defero, ut illum mihi restituat.* Mirabantur audientes de tam insolita re tam constans mulieris responsum, et eventum rei jam solliciti præstolabantur. Venit tandem mulier ad sancti sepulcrum cum parvulo, et eum ante altare fide plena deposuit. Mira astantium expectatio. Noverant quidem, ut dictum est, et quandoque viderant, multos ibi sancti virtute curatos, sed a morte redivivum nec ipsi viderant, nec a patribus acceperant. Attenti ergo tam monachi quam laici ad tantum spectaculum, nutum Omnipotentis, ejusque beneplacitum sustinebant. Mansit puer exanimis ab hora diei prima (dies enim tunc æstivi erant) usque ad horam nonam. Tunc tandem oculos aperuit, ac matrem, quæ proximo loco ei assederat, eumque materna custodia asservabat, tenui ut puer voce vocavit. Surrexit mater attonita, et non sola ad eum accessit. Hunc viventem et loquentem quem mortuum deposuerat, cum multis qui aderant cernens, spe sua, pietate sancti se frustratam non esse agnovit. Fit statim lætus clamor in populo, et voces altissimæ ad Dei laudem, et S. Majoli præconium resonant. Accurrunt fratres meridians horis regulari more in lectis quiescentes, totaque Sylviniacus, nulla pene licet villa sit Galliarum urbe plebium numerositate inferior, audito tam felici nuntio, in momento advolat. Repletur tam clamoris quam devotis lætantium vocibus ecclesia, et cernentes viventem, quem mortuum reliquerant, vix se ipsos præ gaudio capiebant. Obtulit dehinc devota mulier puerum sancto, et quia sicut ab utroque parente primam, ut sic loquar, vitam acceperat, sic a sancto Majolo tam insigni miraculo secundam resumpserat, auctoritate materna sancti Majoli filium decrevit perpetuo nuncupari. Ne vero legenti, vel audienti superesse aliqua de tanto miraculo dubietas possit, noverint me antequam hæc scriberem, bis Sylviniacum venisse, et tam a matre quam a pluribus et fide dignis testibus, dum id sollicitè inquirerem, ea accepisse.

CAPUT XXXII.

De confessione cujusdam fratris Cluniacensis tandem facta domino abbati veraci et devoto.

Jam aliam de utilitate confessionis visionem, præ-

ter illas quas longe supra narraui, quia multo post tempore accidit, non præteribo. Eo enim anno quo de Anglia secundo redii, illud me audisse contigit. Quod ne menti excideret, eodem anno litteris tradidi. Regressus a jam dictæ Angliæ partibus dum Cluniacum tendens per Franciam iter agerem, ad quoddam monasterium Cluniacensis ordinis quod Radolium vocatur, et ad Charitatem pertinet, hospitandi causa diverti. Præsidebat tunc eidem loco more prioris frater quidam, Bernardus nomine, Pictavus natione, juvenis ætate, elegans moribus, opere strenuus, domui sibi commissæ prudenter providens. Detinebatur tunc valida febris, tamque gravi, ut lecto assidue decumbere cogeretur. Veni ergo, et tali morbo eum gravatum inveni. Accessi statim facta regulari oratione ad ipsum, et qualiter se haberet sollicitè perquisivi. Respondit ille, quod clarum erat, nec aliquem cernentem latere poterat, multum se incommodo jam dicto gravari. Monui pro officio, ut quandiu compos sui erat, conscientiam scrutaretur, peccata confiteretur, nec aliquid ad salutem animæ pertinens intermitteret, sed confessione, devotione, oratione, ad iter peregrinum secure explendum, se toto quo posset conamine pararet. Acquievit monitis libens, et semotis aliis me tantum coram eo residente, confiteri devote aggressus est. Expleta, prout tunc datum fuit, confessione, feci quod meum erat, et ægrum confitentem Christiano more absolvi. Injuncta vero ei congrua, juxta quod ab ipso audieram et mihi visum est, poenitentia, die sequenti ad ipsum rediturus recessi. Facto mane, ut proposueram, redii, et remotis astantibus, secreto eum de similibus, ut prius feceram, admonebam. At ille, ut potuit corpore, totus autem mente ad me conversus: *Peccavi, ait, domine, et valde peccavi, quod de hesternâ confessione, quam pure facere debuissem, de industria quædam subtraxi. Ea de causa ad judicium hac nocte vocatus, mira et tremenda videre coactus sum. Astabat quodam in loco multitudo hominum tetri coloris, horrendæ formæ, quorum deformitatem vix visus humanus tolerare poterat. Allatæ sunt ab eis lances geminæ, in quarum una animam meam, in alia opera mea cernebam. Accusabant me undique, et quandoque vera, quandoque falsa plurima more suo proferebant. Estuabam constitutus in arcto, nec tot, ut videbatur, millibus hominum innumera objicientibus, præ timore respondere poteram. Cumque diu hujusmodi litibus et accusationibus me ad omnia suspensum ac tementem vexassent, occurrit tandem formosus, ut videbatur, vir, et in medio astans, turbis insanientibus, imo ut animo conceperam demonibus: Quid, inquit, quæritis? Non est iste plane, non est iste de vestris. Eripuit, eripuit eum certe de manibus vestris, ea quam hesterno die abbati suo fecit confessio. — Non sic est, inquiunt, non sic est, ut dicis. Novimus enim, et bene conscii sumus quid dixerit et quid retinuerit. Tacuit pro certo quædam, quorum sibi ipse conscius est, non oblivione inductus, sed deliberatione seductus. Cum*

igitur bonus ille defensor meus prolatam licet a mendacibus veritatem negare non posset, nec tamen me deserere vellet, consumpsi in immenso labore ac formidine totam hanc noctem. Qua transacta, aurora, ut credo, dante diei principium, expergefactus ad me redii. Nunc quia plene intelligo multam mihi a Deo hac visione impensam misericordiam, ut fateri me velit, quod tacere decreveram, detegam Deo cuncta ex integro, tibi que, Pater, nec ultra meam animam parata salute fraudabo. His dictis ad consistendum rursus conversus, quid-

A quid exhauriendum reliquerat totum per Dei gratiam exhaustit. Expleta veraci et devota confessione, absolvi pro officio fratrem et oleo sacro inunctum, Christi corpore ad æternam vitam obtinendam resectum, Deo et fratrum precibus intente commendavi, sicque valefaciens ei, cum sociis recessi. Dehinc ut Cluniacum veni, paucis interjectis diebus, ejus decessum audiens, et sibi debita quæ ad animam pertinent beneficia a fratribus sollicitè reddi rogavi, et plura supra debitum addidi.

PETRI VENERABILIS

ABBATIS CLUNIACENSIS NONI

SERMONES.

SERMO PRIMUS.

DE TRANSFIGURATIONE DOMINI.

(*Bibliotheca Cluniacensis*, p. 1251.)

Hodie, dilectissimi, solito serenior nobis dies illuxit, quando cœlestè lumen in terris emicuit, quando vera lux mortalium tenebras illustravit, quando divinus fulgor humanis sæculis se visibilem etiam corporaliter demonstravit. Hodie æternus Sol, carneæ infirmitatis paululum remota caligine, per mortale adhuc corpus novo et stupendo miraculo mirabiliter radiando effulsit. Hodie Verbum caro factum, carnis ejusdem sibi unitæ deificationem, vultus et vestium clarificatione ostendit. Hodie vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre (*Joan. 1*) voce delapsa ad eum hujusmodi a magnifica gloria. Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui, ipsum audit (*II Petr. 1*). Hæc est gloria Unigeniti a Patre, cum Pater Unigenitum recognovit, cum eum ignorantibus revelavit, cum eum divinis operibus suum esse Filium demonstravit, cum singulariter hodie clarificavit, cum ab adoptivis eum discernens suum proprie esse filium, de cœlis clamavit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus* (*Matth. 17*). Hic est, inquit, Filius meus. Sunt quidem mihi et alii multi filii per gratiam, sed meus iste Filius est per naturam. Sunt ex tempore, est iste ante tempora. Sunt alii facti, est iste genitus. Qui sic est genitus, ut sit et unigenitus. Et ideo unigenitus, quia de mea substantia, et non plures; sed ipse unus est genitus. Hanc gloriam quasi Unigeniti a Patre Joannes vidit, cum ex Deo Deum cognovit, cum et ipsum in gloria transformatum conspexit, et Patrem de Filio homines instruentem audivit. Ideo ait: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Vidit ipse, viderunt et alii. Audivit ipse, audierunt et alii. Nam et Petrus dixit: *Hanc*

B vocem nos audivimus, cum essemus cum illo in monte sancto (*II Petr. 1*). Quæ utrum viderint, utrum audierint, etiam sancti evangelistæ Matthæus, Marcus, et Lucas testantur: *Assumpsit*, inquit, *Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem, et duxit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos* (*Matth. 17*; *Marc. 16*; *Luc. 9*). Tertius enim tantæ visioni testis Jacobus additur, quia secundum ejusdem Domini sententiam: *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum* (*Matth. 18*). Tantum igitur verbum, tanta visio, tam excellens negotium trium et summorum apostolorum confirmandum erat testimonio. Bene ergo Salvator tres assumit discipulos, ut deitatis Trinitas quæ apparebat, ternario discipulorum numero signaretur. Apparuit quippe ibi Pater in voce, Filius in glorificata carne, Spiritus sanctus in lucida nube: *Ecce*, ait, *nubes lucida obumbravit eos* (*Matth. 17*). Vere nubes Spiritus sanctus: Nubes, quia ab æstu carnalium voluptatum mentes quas obumbrat refrigerat, quia inbre superno quas aridas invenit fecundat; lucida, quia suo fulgore obscura tenebrarum illustrat. De cujus nubis obumbratione et Virgini matri dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Luc. 1*). Videte, fratres, gloriam solemnitatis, videte opus Trinitatis; videte mysterium resurrectionis. Et quare dixi, resurrectionis? Clamat Pater, radiat Filius, obumbrat Spiritus sanctus. Vident hoc apostoli, sed non nisi post octo fere dies. Sic namque, ait Lucas evangelista: *Post hæc verba fere dies octo, et assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem* (*Luc. 9*). Nostis, qui Scripturis sacris animum applicastis, quod senarius numerus malorum præsentium passionem, septenarius animarum requiem, octonarius carnis designat resurrectionem. Nam et sexta die homo